

B.Rustəmov, Ş.Əzizova, S.Davidov

ŞAHMAT

I hissə

Ali məktəb tələbələri üçün
dərslük

401 2012
2014

221

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GƏNCLƏR
VƏ İDMAN NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT BƏDƏN TƏRBİYƏSİ
VƏ İDMAN AKADEMİYASI

B.Rüstəmov, Ş.Əzizova, S.Davidov

ŞAHMAT

I hissə
(Ali məktəb tələbələri üçün dərslik)

Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirliyinin 13.10.2011-ci il, 1665 №-li
əmrilə təsdiq edilmişdir.

Bakı-2011

4437

Rəyçilər: **L.Rüstəmov** – *Azərbaycan Respublikasının Əməkdar məşqçisi, Beynəlxalq dərəcəli hakim*

N.Ələkbərov – *Bakı şəhəri üzrə 1№-li İOEUG Şahmat-Dama idman məktəbinin direktoru*

V.İsrafilov – *AzDBTİA-nın «İctimai elmlər və sosiologiya» kafedrasının dosenti, i.e.n.*

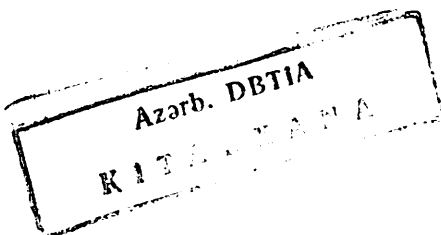
Y.Eminbəyli – *AzDBTİA-nın «Tətbiqi idman növləri» kafedrasının professoru, t.e.n.*

Redaktor: **V.Ağayeva** – *AzDBTİA-nın «Rus dili» kafedrasının baş müəllimi*

Korrektor: **S.Qafarova** – *AzDBTİA-nın «Tətbiqi idman növləri» kafedrasının baş müəllimi*

B.Rüstəmov, Ş.Əzizova, S.Davidov
Şahmat I hissə (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik)
«Araz» nəşriyyatı, Bakı-2011, 164 səh.

Təqdim edilən dərslik ali təhsil məktəblərinin bədən tərbiyəsi fakültələrinin tələbələri və ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© AzDBTİA

*Bir şah, bir vəzirdir, iki fil-nər,
İki at, iki top durur səfərbər.
Səkkiz piyada da ikinci səfdə,
Şaha keşiçkiçidir qabaq tərəfdə.
Altmış dörd xanadır oyun məclisi,
Bəzisi qaradır, ağdır bəzisi
Sakit gedə bilər şah xana-xana
İrəli, ya geri bütün dörd yana.
Vəzir həm çəp gedər, həm də düzünə
Açıqdır meydanda hər yan üzünə,
Fillərin yürüşü olar çəpəndaz.
Toplarsa düz gedər, çəpinə vurmaz.
At iki xananı sıçrayar birdən,
Sağdan sola düşər qalxdığı yerdən.
Əgər qarşı gəlsə ağ qara ilə,
Hər birisi dönər bir əzrayilə.
Piyada düz gedər tək addımla, bil,
Yetişsə düşməyə olar bil fitil.
Döyüşdə sağ qalıb çıxarsa başa,
Çevrilər vəzire, topa-hər daşa.
Axırda meydanda şah yalqız qalsa,
Dövrəsini düşmən bürüyüb alsın,
Onda «mat» bil onu, son zamanıdır,
Əsirdir, dünyadan köçmək anıdır.*

M.F.Axundov

1864-cü il

Giriş

Şahmat ədəbiyyatının sürətlə artması xeyli dərəcədə bu oyunun kütləviləşməsinə imkan yaradır.

Hazırda dünya və Avropa birinciliklərdə şahmatçılarımız yüksək nəticələr əldə edir və Azərbaycan bayrağını yüksəklərə qaldırırlar. Dünyanın tanınmış qrossmeysterlər sırasına Şəhriyar və Zeynəb Məmmədیارovlar, Teymur Rəcəbov, Vuqar Həşimov, Qədir Hüseynov, Rauf Məmmədov daxil olmuşlar.

Şəxsi birinciliklərlə yanaşı komanda yarışlarında da yığma komandamız yüksək nəticələr qazanır. Bu da ilk növbədə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində Respublikamızın bütün rayonlarında açılmış şahmat məktəblərinin fəaliyyəti və bu sahədə güclü bazanın olması nəticəsindədir.

Bu dərslik Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında tədris olunan bakalavr pilləsinin «Şahmat» ümumi kurs proqramı əsasında hazırlanmışdır.

Dərslik iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə şahmat oyununun yaranması və inkişaf tarixi haqqında, dövlətimizin şahmatın inkişafında rolu, Azərbaycan Şahmat Federasiyası, beynəlxalq şahmat federasiyası (FİDE), dünya çempionlarının həyat və yaradıcılığı, Azərbaycanın qabaqcıl şahmatçılarının həyat və yaradıcılığı, şahmat oyunu haqqında əsas anlayışlar, fiqurların gedişləri, şahmat notasiyası, şahmat terminləri haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

FƏSİL I. ŞAHMAT OYUNUNUN YARANMASI VƏ YAYILMASI TARİXİ.

1.1. ŞAHMAT OYUNUNUN İNKİŞAF TARİXİ.

İnsan zəkasının yaradıcılıq məhsulu olan şahmat oyunu hələ qədim zamanlardan insanları düşündürməyə başlamışdır. Şahmat oyunu bu gün yalnız bir oyun kimi deyil, həm də bəşər mədəniyyətinin bir sahəsi kimi yüksək qiymətləndirilir.

Tarixçi hadisəni olduğu kimi qələmə alırsa, şair onu nəzmə çəkirsə, yazıçı bu mövzuda müəyyən bir əsər yazırsa, rəssam tarixi hadisənin şəklini çəkirsə, şahmatçı da 64 xanalı bir taxta üzərində tarixi hadisənin gözəl əksini yarada bilir. Şahmatı idmandan çox incəsənətə yaxınlaşdıran cəhətlərdən biri də budur. İctimai quruluş, münasibətlər öz əksini incəsənətdə tapdığı kimi şahmatda da məhz bu şəkildə tapır. Bu fikri görkəmli tarixçi Məhəmməd Əl-Ravəndi də hələ XIII əsrdə irəli sürərək şahmatı padşahlığa bənzədir və qeyd edirdi ki, burada daşların düzlüşü, ordunun mərkəzi, sağ və sol cinahların necə təşkil edilməsi, qüvvələrin düzgün yerləşdirilməsi, döyüşə hazırlıq və əzmkarlıq adicə ağac parçalarının hərəkətində aydın əks etdirilmişdir. Beləliklə, adamlar ictimai hadisələri, həyatda mövcud olan mübarizəni ayrı-ayrı bədii əsərlərdə oxuyub, dərk etdikləri kimi bunları eyni ilə şahmat taxtası üzərində də görə bilirlər. Şahmat oyununda iki ordunun qarşı-qarşıya dayanıb döyüş əmri gözləməsi, mübarizənin başlanması, qüvvələrin səfərbərliyə alınması, müxtəlif fənd və kələklər işlətmək üçün yolların tapıl-

ması, lazım olduqda qələbə naminə qurban vermək və s. bu kimi maraqlı və dəqiq hesablama tələb edən əməliyyatlar insanın dərin düşünmə və təhlil etmə qabiliyyətini artırır, onda möhkəm iradə tərbiyə edir.

Şərqi qədim mədəniyyəti bəşəriyyətə sözün əsl mənasında bir sıra əvəzsiz hədiyyələr bəxş etmişdir. Belə hədiyyələrdən biri də milyonların sevimli oyunu şahmatdır. Ən qədim incilərdən biri olan bu müdrik oyunu iki rəqibin «ağıl yarışı» kimi dünya xalqlarının məişətinə möhkəm daxil olmuşdur. Dərin düşünmə və təhlil etmə qabiliyyətini artıran, möhkəm iradə tərbiyə edən «ağlın gimnastikası» ilə çoxları maraqlanmış, onun hikmətli sirlərinə bələd olmağa çalışmışlar. Dünya elminin İ.Nyuton, B.Franklin, M.Lomonosov, D.Mendeleyev, fəlsəfə və ədəbiyyatın Dante, C.Bokaçço, F.Volter, J.J.Russo, İ.V. Höte, musiqinin L.V.Bethoven, F.Şopen, rəssamlığın Rembrandt, İ.Repin kimi klassikləri müntəzəm olaraq şahmatla məşğul olmuşlar.

Şahmatın yaranması haqqında müxtəlif mülahizələr var. Bir sıra tədqiqatçılar sanskrit mənbələrinə istinad edərək bu oyunun bizim eramızın VI əsrinin ikinci yarısında Hindistanda yaranmasını göstərsələr də, onun tarixi daha qədimdir. Şahmatın yaranmasına dair çoxlu maraqlı əfsanələr vardır. Onlardan biri daha çox populyardır:

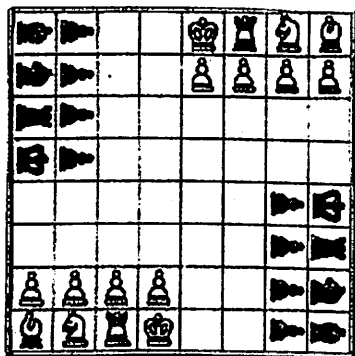
"Rəvayətə görə çox qədim zamanlarda zülmkar bir hind padşahı var idi. O heç kimlə hesablaşmaz, adi adamları aciz bir məxluq, özünü isə qüdrət sahibi hesab edərmiş. O zənn edirmiş ki, ətrafdakı adamların köməyi olmadan da o, hökmlər edə bilər. Padşahın bu cür ədəbazlığını görən ağıllı bir hindli düşünüb elə bir şey icad etmək istəyir ki, padşah onu görcək öz əməllərini gözləri

önünə gətirsin və başa düşsün ki, ən qüdrətli hesab edilən hökmdar xalqsız aciz bir adamdır. Ağillı hindli şahmatı icad edib onu padşaha hədiyyə aparır. Padşah şahmatı qabağına qoyub, fiqurları hindlinin dediyi kimi düzür və oynamağa başlayır. Padşah görür ki, iki düşmən qoşunu üz-üzə dayanmışdır. Qoşunların başçısı şahdır. Onun bir vəziri, iki topu, iki fili, iki atı və səkkiz piyadası vardır. İki qoşun arasında başlanan döyüş bütün qüvvələrin işə salınmasını tələb edir. Mübarizənin qızgın çağında şah adi piyadaların köməyinə ehtiyac hiss edir. Şahlar bə'zən özlərini piyadaların arasına salıb ölümdən yaxasını qurtarmaq üçün onlara pənah gətirirlər. Oyunun hər hansı bir pilləsində, piyalardan hünər göstərib səkkizinci üfiqi xəttə çatanı, vəzirliyə qədər yüksələ bilir. Padşah görür ki, qüdrətli hesab edilən şahın hər addımbaşı köməyə ehtiyacı vardır və beləliklə, şahın özü əslində fərasətsiz bir şəxsdir. Padşah şahmatın doğrudan da mənalı oyun olmasını öz gözü ilə görsə də onun sirrini başa düşmür. O, hindlinin gizli nəsihətini anlaya bilmədən, əmr edir ki, bu oyunun müqabilində ona nə istəsə mükafat versinlər. Hindli şahmat taxtasının birinci xanasına bir buğda dəni, ikincisinə 2 buğda dəni, üçüncüsünə 4, dördüncüsünə 16, beləliklə, cəmi 64 xana üçün hər bir xananı iki dəfə artırmaq şərtilə ona buğda dəni verilməsini xahiş edir. Padşah bunun yəqin iki-üç kisə buğda edəcəyini zənn edib gülür, lakin onun adamları başlarını sındıraraq görürlər ki, cəmi 18.446.744.073.709.551.618 (On səkkiz kvintilyon dörd yüz qırx altı kvadrimlyon yeddi yüz qırx dörd trilyon yetmiş üç milyard yeddi yüz doqquz milyon beş yüz əlli bir min altı yüz on səkkiz) buğda dəni verməlidir ki, onu əldə etmək üçün nəinki Hindistanın, hətta bütün dünyanın taxil

ehtiyacı çatmır. Bu qədər taxili əldə etmək üçün yer üzünü səkkiz dəfə əkib-biçmək lazımdır. Riyaziyaçılardan hesablamasına görə bu qədər taxılı daşımıq üçün 628 milyard dördütlü yük arabası düzəldilməlidir. Hamı hindlinin ağılına heyran qalır"

1.2. ÇATURANQA. OYUN QAYDALARI.

Tarixçilərin fikrincə Hindistanda yaradılmış bu müdrik oyun təqribən bizim əsrin 570-ci ilinə aid edilsə də, onun tarixi daha qədimdir. Qədim hind ordusunun 4 tərkib hissəsini (piyadaları, süvariləri, filləri və döyüş arabalarını) özündə əks etdirən çaturanqanı 4 nəfər oynayırmış. Belə güman edilir ki, təqribən iki min il bundan əvvəl Hindistanın Pəncab və Kəşmir əyalətlərində şahmatın ilk forması çaturanqa («çatur»-dörd, «anqa»-hissə, növ deməkdir.) yaranmışdır. X əsr Xarəzm alimi Əl-Biruni Pəncabda çaturanqa oyununu görmüş və onun təsvirini aşağıdakı kimi vermişdir. (şəkil 1).

Şəkil 1.

Dörd nəfər oyunçu şəkildə göstərilən qaydada oturub sümükdən düzəldilmiş zəri atır və düşən xala görə müəy-

yən fiqür oynayır. Şah 5 xal, top 4, at 3, fil 2, piyada 1 xal hesab edilirmiş. Çox şey zərdən asılı idi. Sonralar dörd oyunçudan ikisi sazişə gəlirlər ki, daha qüvvətli olmaq üçün öz səylərini birləşdirib qoşa oynasınlar. Buna görə digər iki oyunçu da bu qaydada birləşib o biri iki nəfərə qarşı oynayır. Belə olduqda daşlar da dörd sırada deyil, iki sırada düzülür. Bu zaman dörd şahdan ikisi vəzir olmuş və şahmatın indiki düzülüşü meydana çıxmışdır.

1.3. ŞƏTRƏNC. OYUN QAYDALARI.

IV-V əsrlərdə Hindistanın Orta Asiya ilə sərhəd olan ərazisində çaturanqanın təkmilləşmiş formasına təsadüf edilir. Belə güman edilir ki, çaturanqa Hindistanın Orta Asiya və İrana gətiriləndən sonra burada yeni formaya düşmüşdür ki, buna da «şətrənc» (ərəbcə şahmat deməkdir) deyilir. Şətrəncdə şah, top, at indiki kimi hərəkət etsə də, vəzir çarpaz bir xana hərəkət edirdi, fil diaqonal boyunca bir xanadan tullanıb o birisinə düşür, piyada isə sonuncu xanaya çatdıqda yalnız vəzire çevrilə bilirdi ki, bu da onu heç də güclü etmirdi. Buna baxmayaraq şətrənc müasir şahmata doğru ikinci pillə hesab edilə bilər. Şətrəncdə zər ilə deyil, tərəflər öz bacarıq və məharətləri sayəsində oynamağa başlayırlar: Kim kimin daşlarını məhv etsə idi, o qalib gəlirdi, pat da qələbə hesab edilirdi.

VIII-XI əsrlərdə Orta Asiyada şahmat daha geniş yayılmış, IX-X əsrlərdə isə bir sıra qüvvətli şahmatçılar meydana çıxmışdır. Bunlardan tacik Əbu-Hafiz, Cabir Əl-Kufi, Əbu-Nəim Ənsari, xarəzmi Zöhrab Kətan, Əl-Razi, Serahşi, Məvərdi gözəl şahmatçılar kimi bütün Şərq ölkələrində tanınmışdılar.

Məxəzlərə görə Şərq aləmində ilk böyük şahmat yarışı

819-cu ildə Xorasanda Xəlifə Əl-Məmunun hüzurunda keçirilmişdir. Bu yarışda Cabir Əl-Kufi, Zöhrab Kətan və Əbül-Cəfər iştirak edirdilər. Şahmat həvəskarı olan xəlifə Əl-Məmun onların məharətini görərək demişdir: «Təəccüblü işdir ki, mən Şərqdən Qərbə kimi dünyanın bir çox yerlərində hökmranlıq edə bilərəm, amma şahmat taxtası üzərində bu otuz iki daşın öhdəsindən gələ bilmirəm».

XII əsrdə tacik Əbülfəttah da öz dövrünün çox görkəmli şahmatçısı olmuşdur. Əbülfəttahın şahmata dair yazdığı əsər Orta Asiya xalqlarının şahmat mədəniyyətinə qiymətli hədiyyəsidir. Bu əsər indi də öz əhəmiyyətini itirməmişdi. XI əsrdən başlayaraq Şərqdə görkəmli qadın şahmatçılar meydana çıxır. Məxəzlər Şərqdəki qadın şahmatçıları istedad sahibləri olduğunu qeyd etsələr də adlarını çəkmirlər.

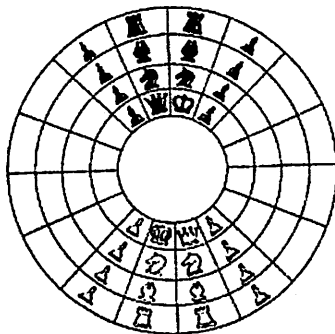
1.4. BİZANS. OYUN QAYDALARI.

Məlumdur ki, Məhəmməd Əl-Ravəndi rum səlcuqlarından sultan Qiyasəddin Arslanın hakimiyyəti dövründə hadisələri öz gözü ilə görmək məqsədilə bir çox yerləri gəzərək Səlcuqlər tarixinə dair məlumatlar toplanmış və 1206-1212-ci illərdə «Rahət-üs-südü və ayət üs sürür» («Könüllərin rahatlığı və sevinc əlaməti») adlı məşhur əsərini yazmışdır. Ravəndi həmin əsərində Azərbaycandan da geniş bəhs etmişdir. Ravəndi xəbər verir ki, XI-XII əsrlərdə şahmat oyunu səlcuqlərin hökmranlıq etdiyi İran, Azərbaycan, İraq və digər ölkələrdə geniş yayılmışdı.

Ravəndinin fikrinə görə şahmat Hindistandan İrana I Xosrov Ənuşirəvanın dövründə gətirilmiş, Ənuşirəvanın vəziri Büzürməhr şahmatın sirrini açandan sonra onun şəklini dəyişib rumlulara (Bizans nəzərdə tutulur.) göndər-

miş, onlar isə şahmatı başqa bir şəkllə salmışlar (şəkil 2).

Şəkil 2.

Ravəndinin fikrincə həmin şahmatı Büzürməhr düzəltmişdir. Görünür ki, bu çaturanqadan sonrakı şahmatdır. Çünki, burada da oyunu zər atmaqla oynayırlarmış. Şahmatın belə növü VI-VII əsrlərdə Azərbaycanda geniş yayılmışdı.

1.5. AZƏRBAYCANDA ŞAHMAT.

Şahmat oyununun təkmilləşdirilib bu günkü şəkllə salınmasında dünyanın bir çox xalqları iştirak etmişlər. Şahmat tarixçiləri haqlı olaraq Orta Asiyanı şahmatın ikinci vətəni hesab edirlər. İran xalqlarında bu sahədə böyük xidmətləri olmuşdur. Şahmat tarixçiləri şahmatın tarixini tədqiq edərkən bu sahədəki bütün nailiyyətləri ancaq İran və Qərbi Avropa xalqlarına aid edərək Zaqafqaziya xalqlarının şahmat tarixinə etinasız yanaşmışlar. Halbuki Zaqafqaziyada şahmatın çox qədim və zəngin bir tarixi vardır. Mənbələrdən görünür ki, şahmat oyunu Azərbaycanda hələ VI əsrdə məlum olmuşdur. XIII əsrin sonu və XIV əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli Azərbaycan şairi Əs-

sar Təbrizinin «Mehr və Müştəri» poemasının ümumi məzmunundan aydın olur ki, şahmat oyunu Azərbaycanda islamiyyətdən xeyli əvvəl məlum imiş. Azərbaycanda şahmatın VI əsrdə məlum olması fikrini irəli sürməyə əsas verən ikinci mənbə VI əsrdə Pəhləvi dilində yazılmış şahmat haqqındakı qədim İran povestidir. Həmin povestdən aydın olur ki, şahmat oyunu Sasani İranda VI əsrdə məlum olmuşdur. Azərbaycan isə o zaman Sasanilərin idarəçiliyində olan əyalətlər içərisində mədəni və iqtisadi cəhətcə inkişaf etmiş ən qabaqcıl ölkələrdən biri idi. Digər tərəfdən məlumdur ki, İran – sasani mədəniyyətinin yaranması və inkişaf etdirilməsində bir çox xalqdar kimi azəri xalqının da böyük rolu olmuşdur. Görkəmli Azərbaycan şairləri Nizami Gəncəvinin, Nəsiminin, Fizulinin, Xaqaninin, Məhsəti Gəncəvinin əsərlərində Azərbaycan şahmatının tarixinə aid qiymətli məlumatlara rast gəlmək olar.

IX əsrdən başlayaraq Azərbaycanda sürətlə inkişaf etməyə başlayan şahmat ilk dəfə Təbriz, Gəncə, Ərdəbil, Naxçıvan və Şamaxı şəhərlərində geniş yayılmışdır. Həmin dövrlərdə qərb ölkələrində bu müdrik oyunla krallar və feodallar məşğul olurdularsa, Şərqdə isə geniş xalq kütlələri məşğul idi. Həmin dövrün ən qüvvətli şahmatçılarından biri Cəlaləddin Naxçıvani idi.

Dövrünün mahir şahmatçılarından biri də XIV əsrdə yaşamış Xacə Əli Təbrizi olmuşdur. O, şahmata o qədər bəlli olmuşdur ki, hətta Teymurləngin imperiyasının birinci şahmatçısı sayılmışdır. O dövrdə Qərbi Avropada şahmatçılar ancaq iki və ya üç adamla taxtaya baxmadan «gözübağlı» oynayırdısa, Xacə Əli Təbrizi dörd nəfərlə «qayıbanə» görüş keçirərdi. Onun Şərqdə şahmatın inkişafında böyük əməyi olmuşdur.

Görkəmli Azərbaycan alimi səyyah və coqrafiyaşunas Hası Zeynələbdin Şirvani, şairlərdən Məşədi Məhəmməd Müsevver, Mirzə Rəhim Fəna, Zayan Ərdəbili, Mirzə Əbdulxalıq Cənnət, Mirzə İsmayıl Qasir, Qasimbəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundov, Mirzə Ələkbər Sabir kamil şahmatçı olmuşlar.

1920-ci illərdə respublikamızın idarə və müəsisələrində ilk şahmat dərnəkləri yaradılmağa başladı. Həmin illərdə «Bakinskiy raboçiy» qəzeti nəzdindəki xüsusi şahmat guşəsi Bakıda şahmatın inkişafının əsas mərkəzinə çevrildi. Burada vaxtaşırı maraqlı söhbətlər keçirilir, şahmatın respublikada yayılması yolları müzakirə edilir, yeni şahmatçılıq nəslini üzə çıxarırdı. Tezliklə qəzetin təşəbbüsü ilə müxtəlif turnirlər keçirilməyə başladı.

Belə turnirlərin birində 1922-ci ildə 10 nəfər güclü şahmatçının iştirakı ilə keçirilən Ümumbakı turnirindən sonra (turnir Vladimir və Mixail Məkaqonov qardaşlarının qələbəsi ilə nəticələnmişdi) Bakıda kütləvi şahmat turnirləri start götürdü. Bu yarışlar respublikamızda şahmatın inkişafına, yeni istedadlı şahmatçılar nəslinin yetişməsinə tökan verdi.

Tezliklə Bakı çəmriyonu adı uğrunda gərgin mübarizə aparan şahmatçılar meydana gəldi. 1926-cı ildə bir sıra mötəbər beynəlxalq turnirlərin qalibi N.Rudnevin Bakıya gəlişi, şahmata dair mühazirələri və keçirdiyi oyun seanslarının böyük əhəmiyyəti oldu.

Respublikamızda şahmatın yayılıb inkişaf etdirilməsində Mixail və Vladimir Məkaqonov, Kiril və Aleksandr Sarıçov, Mixail və Danil Danilov qardaşlarının, Q.Səlimxanov, A.Qurviçin, N.Patyomkin, O.Rostovsev, L.Yegizarov, N.Doktorski və başqalarının böyük xidmətləri

olmuşdur. Məhz bu şahmatçılar tez-tez müxtəlif oyun seansları keçirir, kütlələr qarşısında şahmatın mədəni əyləncə vasitəsi olması barədə mühazirələr oxuyur, maraqlı fikirlər söyləyirdilər.

1934-cü ildə Azərbaycının şahmat həyatında mühüm hadisə baş verdi. İlk dəfə olaraq şahmat üzrə Respublika çempionatı keçirildi. Yarışlarda uğurla çıxış edən birinci dərəcəli şahmatçı Qasım Səlimxanov ilk respublika çempionu oldu.

Azərbaycan şahmatçıları beynəlxalq aləmdə ilk addımlarını 1939-cu ildə atmışlar. Həmin il dəfələrlə respublika çempionu olmuş V.Makaqonov Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) keçirilən beynəlxalq turnirdə uğurla yarışaraq S.Reşevskiyə (ABŞ) qalib gəldi. Müharibədən sonrakı illərdə Azərbaycanda şahmat böyük sürətlə yayılmağa başladı. Gənclərdən A.Zeynalı, S.Xəlilbəyli, T.Zatulovskaya, V.Bağirov, R.Əmirxanov, L.Listenqarten, L.Quldin, E.Sərdarov, Ə.Şaxtaxtinski, B.Levitas, Z.Vəlibəyov və başqaları yarışdan-yarışa ustalıqlarını artırır, müxtəlif çempionatlarda uğurla çıxış edirlər.

60-70-ci illər respublika şahmat tarixinə görkəmli qələbələr ili kimi daxil olmuşdur. Dəfələrlə Azərbaycan çempionu adına layiq görülmüş V.Bağirov beynəlxalq usta adını (1960) aldıqdan sonra bir çox məsul yarışlarda respublikamızın şərəfini layiqincə qorumuşdur. Psixoloji və taktiki cəhətdən həmişə oyuna hazır olan V.Bağirov 1978-ci ildə respublikamızın şahmatçıları arasında ilk olaraq beynəlxalq grossmeyster adını almışdır.1970-1980-cı illərdə Azərbaycanın şahmatçılarından A.Hüseynov (Zaqafqaziya çempionu 1982), E.Əliyeva, E.Məhərrəmov, F.Sideifzadə, A.Vəlibəyov, S.Quliyev və başqalarını göstərmək olar.

Respublikamızın Prezidenti ulu öndər Heydər Əliyev cənablarının təməlini qoyduğu işlər nəticəsində Azərbaycanda 7 beynəlxalq qrossmeyster, 14 beynəlxalq usta, 6 FİDE ustası, 4 beynəlxalq dərəcəli hakim hazırlanmışdır.

Müstəqil olduqdan sonra xalqımızın ümummilli lideri möhtərəm Heydər Əliyev cənablarının 1998-ci ilin yanvar ayının ilk günlərində 12-ci dünya çempionu Anatoli Karpovu qəbul etməsi, uşaq şahmatına dövlət qayğısının artırılması haqqında fərmanlar verməsi, Azərbaycan şahmatının inkişafına güclü təkan oldu. Gənc şahmatçılarımız ölkə prezidentinin etimadını doğrultaraq beynəlxalq miqyasda daha böyük uğurlar qazandılar.

İndi şahmat Azərbaycanda dirçəliş dövrünü yaşayır.

Azərbaycan şahmatçılarının müvəfəqiyyətləri dünyaya səs salıb. Bütün bunlar Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin diqqətindən kənar qalmamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti bildirmişdir ki, Azərbaycanda ötən illərə nisbətən 21 qrossmeyster, 16 beynəlxalq usta, 10 FİDE ustası vardır. Xalqın intellektual səviyyəsini nümayiş etdirən idman növü kimi şahmat Azərbaycanı dünyada daha geniş tanınmasında mühüm rol oynayır. Ölkədə şahmatın daha da inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq yarışlarda yeni nailiyyətlərinin qazanılmasını təmin məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev «2009-2014-cü illərdə Azərbaycanda şahmatın inkişaf etdirilməsi Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.

Son illər Azərbaycan şahmatçıları dünya miqyasında böyük uğur qazanaraq geniş tanınırlar. Qrossmeystlər A.Sofiyeva, F.Vəlixanlı, İ.Qədimova ilə yanaşı dünyanın ən gənc qrossmeysterləri T.Rəcəbov, V.Həşimov, Q.Hüseynov, R.Məmmədov, E.Səfərli kimi tanınmış şahmatçılar və ailənin bütün üzvləri Dünya və Avropa çempionu olmuş Şəhriyar, Zeynəb, və Türkan Məmmədyarovlar ölkəmizin nüfuzunu beynəlxalq aləmdə daha da yüksəklərə qaldırmışlar.

1.6. AZƏRBAYCANIN QABAQCIL ŞAHMATÇILARI

71437
T.Rəcəbov 12 mart 1987-ci ildə Bakıda anadan olub. Rəcəbov 4 yaşında şahmat öyrənməyə başlayıb. Teymur 12 yaş olarkən 18 yaşlılar arasında Avropa çempionu olmuş və həmin turnirin ən gənc iştirakçısı adını qazanmışdır. Teymur Rəcəbov 14 yaşında artıq qrossmeyster idi və dünyanın ən güclü şahmatçıları ilə mübarizə aparırdı. Yüksək səviyyəli uğurlarını Rəcəbov 2003-cü ildə qazanıb. Linaresdə keçirilən turnirdə o H.

Kasparova, Dortmundda isə Vişvanatan Ananda qalib gəlmişdir. 2004-ci ildə isə Tripoli şəhərində keçirilən şahmat üzrə dünya çempionatında yarımfina qədər gələrək Maykl Adamsa məğlub oldu. 2005-ci ildə Rəcəbov Dos

Teymur RƏCƏBOV
Beynəlxalq qrossmeyster

Hermanas (İspaniya) turnirinin qalibi və Varşavada keçirilən Avropa çempionatında II yeri tutur. O, 2006 ilin fevralında Linaresdə «superturnirdə» də FİDE-nin dünya çempionu Veselin Topalova qalib gələrək II yeri tutdu.

2006-cı ilin 11 mayında Teymur Rəcəbov YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri seçildi.

7-9 may 2009-cu il tarixində Heydər Əliyev xatirəsinə keçirilmiş prezident kuboku turnirində Dünya yığması ilə Azərbaycan şahmatçıları görüşdülər, bu görüşdə Teymur yığma komandanın kapitanı idi. Azərbaycan yığma komandasının tərkibində Avropa çempionatlarında 2007-ci ildə bürünc, 2009-cu ildə qızıl və 2011-ci ildə gümüş medalların sahibi olmuşdur.

Ş.Məmmədyarov 12 aprel 1985-ci ildə Sumqayıt şəhərində anadan olub. Şəhriyar dünyada Məmmədyarovlar ailəsinin güclü nümayəndəsi kimi tanılır. Bacıları Zeynəb və Türkan da şahmatçılardır. Müxtəlif illərdə ailənin bütün üzvləri Azərbaycan, Dünya və Avropa çempionu olmuşdurlar. Onların məşqçisi atası Həmid Məmmədyarovdur. Şəhriyar Azərbaycan yığma komandasının üzvüdür.

Şəhriyar Məmmədyarov dünyada yeganə şahmatçısıdır ki, 20 yaşadək gənclər ara-

Şəhriyar
MƏMMƏDYAROV
Beynəlxalq qrossmeyster

sında 2 qat dünya çempionu olmuşdur. (2003-cü il I yer-Naxçıvan, 2005-ci il I yer-İstanbul, Türkiyə) 2004-cü ildə Dubayda keçirilən beynəlxalq turnirin qalibi olmuşdur. 2005-ci ildə İspaniyada keçirilən sürətli şahmat üzrə beynəlxalq turnirin və İsveçrədə keçirilən beynəlxalq turnirin qalibi adını qazandı. 2006-cı il Ş.Məmmədyarov üçün daha uğurlu il oldu. 2006-cı ildə o Bakıda keçirilən «Prezident Kuboku» beynəlxalq turnirin qalibi adını qazandı və ardıcıl olaraq 2006 - cı ildə İslandiya da keçirilən beynəlxalq turnirin, Rusiyada keçirilən «Aeroflot-Open» beynəlxalq turnirin və Hollandiyada keçirilən «Essent - 2006» beynəlxalq turnirlərinin qalibi olmuşdur.

Azərbaycan yığma komandasının tərkibində Avropa çempionatlarında 2007-ci ildə bürünc, 2009-cu ildə qızıl və 2011-ci ildə gümüş medalların sahibi olmuşdur.

Vüqar Həşimov 1986-cı il 24 iyulda Bakıda anadan olub. 6 yaşında ikən şahmatı atasından öyrənib. 3 qat Azərbaycan çempionu V.Həşimov (1995, 1996, 1998) 1996-cı ildə Avropa və dünyaya birinciliklərində gümüş medal qazanmışdır. O, 1998, 1999, 2000-ci illərdə yeniyetmələr arasında ardıcıl olaraq Avropa birinciliklərində gümüş medal əldə etmişdir. Yüksək nəticələr əldə edən şahmatçımız 1998-

Vüqar HƏŞİMOV
Beynəlxalq qrossmeyster

ci ildə beynəlxalq usta normasını yerinə yetirimişdir.

2001-ci ildə Vüqar gənclər arasında Avropa birinciliyinin bürünc medalını qazanmışdır. O, 2002-ci ildə gənclər arasında Avropa birinciliyində gümüş medal qazanmış və həmin ildə beynəlxalq qrossmeyster normasını ödəmişdir.

Vüqar bir çox «open-turnir»lərin qalibi olmuşdur.

Azərbaycan yığma komandasının tərkibində 4 dəfə şahmat olimpiyadalarında çıxış edib (2002, 2004, 2006, 2008). V.Həşimov Azərbaycan yığma komandasının tərkibində Avropa çempionatlarında 2007-ci ildə bürünc, 2009-cu ildə qızıl və 2011-ci ildə gümüş medalların sahibi olmuşdur.

Q.Hüseynov 21 may 1986-cı ildə Moskvada anadan olub. Qədir 6 yaşında ikən atasından şahmatı öyrənmişdir.

1994-ci ildə Rumıniyada keçirilən Avropa birinciliyində 8 yaşında 10 yaşlılar arasında I yeri tutaraq, Azərbaycan şahmat tarixində ən gənc şahmatçı kimi qızıl medalı qazandı. 1994-cü ildə FİDE-nin dünyada ən gənc idman ustası adını qazandı. 1995-ci ildə 10 yaşlılar arasında Moskva çempionu oldu. 1996-cı ildə yenidən 10 yaşlılar arasında Moskva çempionu oldu və həmin il Avropa birincili-

Qədir HÜSEYNOV
Beynəlxalq qrossmeyster

yində bürünc medal qazandı. 1997-ci ildə o, 12 yaşlılar arasında Avropa birinciliyində yenidən bürünc medal qazandı və 1998-ci ildə 12 yaşlılar arasında Rusiya çempionu oldu. 1998-ci ildə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycanın 4 ən güclü şahmatçısını qəbul etdi. Onlardan biri də Qədir Hüseynov idi.

2002-ci ildə Qədir 15 yaşında beynəlxalq qrossmeyster adını qazandı. O, həmin ildən Azərbaycan yığma komandasının tərkibinə daxil olaraq, Avropa komanda birinciliyində və Olimpiadalarda çıxış edir.

Azərbaycan yığma komandasının tərkibində Avropa çempionatlarında 2007-ci ildə bürünc, 2009-cu ildə qızıl və 2011-ci ildə gümüş medalların sahibi olmuşdur.

Hazırda Qədir Hüseynov Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında təhsil alır.

R.Məmmədov 26 aprel 1988-ci il tarixində Bakı şəhərində anadan olub. O, 7 yaşında şahmatla məşğul olmağa başlayıb. 11 yaşında FİDE ustası normasını ödədikdən sonra o, İspaniyada dünya çempionu adını qazandı. Ardıcıl olaraq 1996, 1997, 1999-cu illərdə beynəlxalq turnirlərin qalibi oldu. 2001-ci ildə isə 14 yaşlılar arasında Avropa çempionatında bürünc medal qazandı.

Rauf MƏMMƏDOV
Beynəlxalq qrossmeyster

2003-cü ildə kişilər arasında Azərbaycan çempionu və Avropa çempionatının qalibi adını da qazandı. 2004-cü ildə Rauf Məmmədov yenidən Avropa çempionatının qalibi oldu və beynəlxalq grossmeyster adını aldı. Beynəlxalq turnirlərdə uğurlu nəticələr əldə edən Rauf Məmmədov 2009-cu ildə Avropa çempionu oldu.

Azərbaycan yığma komandasının tərkibində Avropa birinciliklərində 2007-ci ildə bürünc, 2009-cu ildə qızıl və 2011-ci ildə gümüş medalların sahibi olmuşdur.

A.Sofiyeva 19 iyul 1970-ci ildə Qax şəhərində anadan olub. Orta məktəbi qızıl medalla qurtarıb. BDU-nun jurnalistika (1991) və hüquq fakültəsini (2001) fərqlənmə diplomu ilə bitirib. 1990-cu ilə grossmeyster adını almışdır.

Azərbaycanı dünyaya tanıdan Aynur müsəlman qadınları arasında ilk grossmeyster adını alan şahmatçıdır.

Üç qat Azərbaycan çempionu olan Aynur Sofiyeva (1984, 1985, 1986), 1988-ci ildə qadınlar arasında SSRİ birinciliyində II yeri tutdu.

1990-cı ildə isə o qadınlar arasında Dünya çempionatının seçmə turnirin qalibi və tələbələr arasında dünya çempionu adını qazandı. Həmin il

Aynur SOFİYEVA
Beynəlxalq grossmeyster

20 yaşadək qızlar arasında Dünya birinciliyinin gümüş mükafatçısı oldu.

1992-ci il Şahmat Olimpiyadasının iştirakçısı olan Aynur Sofiyeva 1993-cü ildə dünya çempionatının (komanda tərkibində) gümüş mükafatçısı oldu.

İdman fəaliyyəti ilə yanaşı Aynur Sofiyevanın ictimai fəaliyyətində də uğurlar qazanmışdır. O, 1998-ci il Azərbaycan baycanda ilk dəfə qızlar üçün qiyabi şahmat məktəbini açmış, 2000-ci ildə Milli Məclisə deputat və 2002-2007-ci illərdə AŞF-nin prezidenti vəzifəsinə seçilmişdir. 2007-ci ildən isə «Ailə, uşaq, qadın» problemləri üzrə komitə sədrinin müavini vəzifəsində işləyir.

Z.Məmmədیارova 3 oktyabr 1983-cü il Sumqayıt şəhərində anadan olub. 10 yaşında ikən şahmatla məşğul olmağa başlayıb, 23 saylı Sumqayıt şəhər orta məktəbini qutarıb və Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinə daxil olub. Z.Məmmədیارova 2000-ci ildə İspaniyada keçirilən 18 yaşlı qızlar arasında dünya çempionu adını qazandı və həmin il Şahmat Olimpiyadasının gümüş medalına layiq görülmüşdü.

Ailənin digər üzvləri kimi Zeynəbin də qazandığı uğurlar bu ailəni daha da şöhrət-

Zeynəb
MƏMMƏDYAROVA
Beynəlxalq grossmeyster

lëndirirdi. Belə ki, 2002-ci ildə Zeynəb yeni qələbəsini 20 yaşadək qızlar arasında Avropa çempionatında qazandı. O bu turnirdə qalib adını qazandı. 2002-ci ildə o Şahmat Olimpiadasında (Sloveniya) öz lövhəsində I yeri tutdu.

2003-cü ildə o Naxçıvanda keçirilən 20 yaşadək qızlar arasında bürünc medala layiq görülmüşdü. 2007-ci ildə isə qadınlar arasında Azərbaycan çempionu oldu.

Firuzə Vəlixanlı 26 oktyabr 1970-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. 1985-ci ildə Azərbaycan yığma komandasının tərkibində spartakiadanın qalibi və 1986-cı ildə qadınlar arasında SSRİ çempionatının yarımfinalının qalibi adını qazanmışdır. 1987-ci ildə isə qadınlar arasında bir çox beynəlxalq turnirlərin qalibi olmuşdur (Bakı 1987, Katovitsa 1988, Sofiya 1989, Bled 1999, Buxarest 1993). 1993-cü ildə

Firuzə VƏLİXANLI
Beynəlxalq qrossmeyster

Minsk şəhərində qadınlar arasında keçirilən dünya çempionatın seçmə mərhələsinin qalibi olmuşdur. 1992-ci ildə Azərbaycan yığma komandasının tərkibində şahmat olimpiadasında, 1994-cü ildə komandalar arasında Avropa çempionatında iştirak etmişdir. 1998-ci ildə isə kişilər arasında sürətli şahmat turnirinin qalibi olmuşdur.

İ.Qədimova 5 noyabr 1975-ci il tarixində anadan olub. Gəncə şahmat məktəbinin yetirməsi olan İlahə 1991-ci ildə SSRİ çempionu oldu. 1991 və 1993-cü illərdə dünya çempionatının gümüş mükafatçısı olan İlahə, 1992 və 1993-cü ildə isə 18 yaşlı qızlar arasında dünya çempionatının qalibi oldu. İlahə 1993-cü ildə 20 yaşlı qızlar arasında dünya sempionatında bürünc medal qazandı. Böyük uğurlar qazanan İlahə 1994-cü ildə tələbələr arasında dünya çempionu oldu.

İlahə Qədimova dünya və Avropa çempionatlarının və bir çox beynəlxalq turnirlərin qalibi olmuşdur.

İlahə QƏDİMOVA
Beynəlxalq qrossmeyster

FƏSİL II. DÜNYANIN ƏN GÜCLÜ ŞAHMATÇILARI.

2.1 TACSIZ ÇEMPİONLAR

Fransua Andre Danikan
FİLİDOR

Dünya şahmat tarixində elələri olmuşdur ki, onların adları həmişəlik olaraq bu müdrik oyunun salnaməsinə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Belə şahmatçılardan biri də ilk qeyri-rəsmi dünya çempionu adlandırılan böyük fransız şahmatçısı və bəstəkarı Fransua Andre Danikan Filidordur.

Filidor 1726-cı il sentyabrın 7-də Paris yaxınlığında doğulmuşdur. 6 yaşında ikən o, nəinki musiqi bacarığı, həm də şahmatdakı uğurları ilə hamının nəzərini cəlb etməyə başlayır. Şahmatdakı müvəffəqiyyətləri ilə yanaşı, Filidor musiqi sahəsində də böyük uğurlar qazanır. Hələ 11 yaşında onun xor üçün yazdığı əsər kral XV Lyudovikin çox xoşuna gəlir. Beləliklə, musiqi karyerası təmin olunan Filidor Fransua komik operanın banilərindən biri olur. Büstü Parisin "Qrand-opera"sının dəhlizini bəzəyən F.A.Filidor 25-dən çox opera yazmışdır.

14 yaşında ikən o, Parisə köçür və artıq iki ildən sonra Fransanın ən güclü şahmatçısı adını qazanır. Sonra gənc

bəstəkar Londonda bütün ingilis şahmatçılarına qalib gəlir. Daha sonra isə suriyalı şahmat müdriki, cəbri notasiyanın yaradıcısı və populyar şahmat dərsliyinin müəllifi olan Stammaı 8:2 hesabı ilə ağır məğlubiyyətə uğradır. Tezliklə o nəinki doğma vətəni Fransada, habelə İngiltərə və Hollandiyada da güclü şahmatçı kimi tanınır. 1749-cu ildə yazdığı "Şahmat oyunun təhlili" kitabı Filidora böyük şöhrət qazandırır. Şahmat tarixində ilk dəfə olaraq Filidor bildirmişdir ki, şahmatda obyektiv qanunauyğunluqlar mövcuddur. Hər görüşün planı olmalıdır və bütün oyun bu plana tabe edilməlidir. Müasirlərinin əksinə olaraq Filidor piyadanın yalnız qurban üçün olduğu fikrini puça çıxarır. Onun fikrincə, piyada şahmatın canıdır, piyadaların yerləşmə quruluşu isə çox vaxt oyunun strategiyasını müəyyən edir.

Filidor 1795-ci il avqustun 31-də Londonda vəfat etmişdir. Təəsüf ki, onun muasirləri ilə oynadığı görüşlər bizə gəlib çatmamışdır. Lakin Filidorun əlimizdə olan bəzi görüşləri göstərir ki, o, dünyanın ən böyük şahmatçılardan biri olmuşdur.

SMİT-FİLİDOR.

1790-cı il.

1.e2-e4	e7-e5
2.Ff1-c4	Ag8-f6
3.d2-d3	c7-c6
4.Fc1-g5	

Bu gediş mərkəzi ələ keçirə biləcək d7-d5 gedişinə qarşı edilmişdir.

4. . . .	h7-h6
5.Fg5:f6	Vd8:f6
6.Ab1-c3	b7-b5

7.Fc4-b3	a7-a5
8. a2-a3	Ff8- c5
9.Ag1-f3	d7-d6
10.Vd1-d2	Fc8-e6
11.Fb3:e6	f7:e6

Filidor ağların şahının mövqeyinə piyadalarla hücum keçmək fikrindədir. Bunun üçün o piyada mərkəzini möhkəmlədir.

12. 0-0	g7-g5
13.h2-h3	Ab8-d7
14.Af3-h2	h6-h5
15.g2-g3	Şe8-e7
16.Şg1-g2	d6-d5
17.f2-f3	Ad7-f8

At g6 xanasına can atır.

18.Ac3-e2	Af8-g6
19.c2-c3	Ta8-g8
20. d3-d4	Fc5-b6
21.d4:e5	Vf6:e5
22.Ae2-d4	Şe7-d7
23.Ta1-e1	h5-h4

c6 xanasındaki piyadanı müdafiə etməklə və şahı e7 xanasından uzaqlaşdırmaqla qaralar f4 və h4 xanalarını qoruyan g3 xanasındaki piyadanı məhv etmək istəyirlər.

24.Vd2-f2	Fb6-c7
25.Ad4-e2	h4:g3
26.Vf2:g3	Ve5:g3+
27.Ae2:g3	Ag6-f4+
28.Şg2-h1	Th8:h3

29.Tf1-g1 Qaralar qələbəyə aparən həlledici kombinasiyanı keçirirlər.

29. . . .	Th3:h2+!
30.Şh1:h2	Tg8-h8+
31.Ag3-h5	Th8:h5+
32.Şh2-g3	Af4-h3+
33. Şg3-g4	Th5-h4#

Adolf ANDERSEN

XIX əsrin ortalarında şahmat Avropa və Amerikada geniş yayılmışdı. Şahmatın belə populyar olmasını nəzərə alaraq, böyük beynəlxalq turnir keçirmək qərara alındı. İngilislərin təşəbbüsü ilə keçiriləcək bu turnir, "Ən güclü şahmatçı kimdir?" sualına cavab verməli idi.

1851-ci ildə Londonda ilk beynəlxalq turnir start götürdü. Turnirdə Avropanın ən güclü şahmatçıları mübarizə aparırdılar. İştirakçılar arasında heç kəsin tanımadığı Almaniyadan gəlmiş 33 yaşlı riyaziyyat müəllimi Adolf Andersen də vardı. Məhz Andersen hamını heyrətdə qoyaraq turnirin qalibi adına layiq görüldü.

Andersen 1818-ci il iyulun 6-da Breslavlda (indiki Brotslav) yoxsul bir ailədə anadan olmuşdu. 9 yaşında ikən şahmatla tanış olmuş və ömrünün axırınadək bu qədim müdrik oyuna bağlı olmuşdur. O, xüsusilə, Stamma-

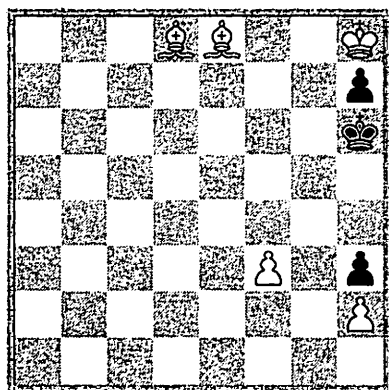
nın məsələləri ilə daha çox maraqlanırdı. Çox keçməmiş Andersen özü də şahmat məsələləri tərtib etməyə başladı.

1842-ci ildə çapdan çıxmış "Şahmatçılar üçün məsələlər" kitabı Andersənə böyük şöhrət qazandırır. Düzdür, həmin illər o, zəif şahmatçı sayılırdı və bir qayda olaraq keçirdiyi görüşlərdə məğlubiyyətə uğrayırdı. Lakin bütün bunlar onu ruhdan salmadı. Ona görə də keçmiş ustaların oyunlarını öyrənməyi qəti etdi. İşgüzarlığı və inadkarlığı nəticəsində bir neçə ildən sonra Andersen öz şahmat biliyini nəzərə cəpacaq dərəcə də artırdı. 1848-ci ildə Almaniyanın ən yaxşı şahmatçılarından biri olan D.Harbatsemle keçirdiyi görüşdə heç-heçəyə (5:5) nail olması isə onu daha da məşhurlaşdırdı.

Qələbəyə bərabər olan bu heç-heçə Andersənə Londonda keçirilən birinci beynəlxalq turnirə getməyə imkan verdi. London turnirində kimin iştirak edəcəyi məsələsi ortaya çıxanda, Berlinin şahmat cəmiyyəti ilk beynəlxalq turnirdə yarışmağı ona həvalə etdi. Andersen Londonda ona bəslənilən ümidləri doğrultdu. O, yarışlara naməlum şahmatçı kimi başlayaraq, turniri qələbə ilə başa vurdu.

Onun oyun tərzini hamını heyranə gətirirdi. Andersen həmişə sürətlə hücumla keçərək başgicəlləndirici kombinasiyalarla, qəfil taktiki zərbələrlə rəqibini çaşbaş salırdı. Avropanın ən güclü şahmatçıları onun "silahı" qarşısında davam gətirə bilmirdilər.

London turnirindən qayıtdıqdan sonra o, şahmatla az məşğul olur, ancaq riyaziyyat dərsi deməklə kifayətlənirdi. Bununla belə o, müxtəlif şahmat kompozisiyaları yaratmaqla məşğul olur. Onlardan birini sizə təqdim edirik:

4 gedişə mat.

Həlli: 1.Fh5! Ş:h5 2.Şg7 h6 3.Şf6 Şh4 4.Şg6x

1862-ci ildə Andersen yenidən inamlı qələbələr qazanmağa başlayır. Həmin il Londonda keçirilən ikinci beynəlxalq turnirdə uğurla çıxış edərək, yenidən turnirin qalibi adına layiq görülür. 1870-ci ildə Baden–Badendəki böyük beynəlxalq turnir də onun inamlı qələbəsi ilə başa çatır. Bu qələbələr Andersenin adını daha da şöhrətləndirirdi.

A.Andersen 1879-cu il martın 13-də vəfat etmişdir.

Təvazökar riyaziyyat müəllimi Andersen şübhəsiz ki, dünyanın ən görkəmli şahmatçılarında biri olmuşdur. Onun yaradıcılığında çoxları bəhrələnmişdir. Təsadüf deyildir ki, qrossmeyster R.Retzi özünün şahmat dərslərində tacsız dünya çempionu adlandırılan A.Andersen haqqında yazır: "Biz təkidlə tövsiyə edirik ki, şahmatın sirli dünyasına baş vuran hər bir kəs Andersenin bir sıra görüşlərini öyrənməlidir. Bu, nəinki şahmatçıya böyük zövq bəxş edər, həm də onun şahmat biliyinin artmasına kömək göstərir".

ROZANES – ANDERSEN

Breslavl, 1826-cı il.

1.e2-e4	e7-e5
2. f2- f4	d7-d5
3.e4:d5	e5-e4
4.Ff1-b5+	c7-c6
5.d5:c6	Ab8:c6

Qaralar fiqurların inkişafı üçün piyadanı qurban veririlər.

6.Ab1-c3	Ag8-f6
7.Vd1-e2	

Burada 7.d3 və ya 7 d4 gedişləri daha yaxşı olardı. Daha bir piyada udmağa çalışan ağlar fiqurların inkişafında geri qalır. Şaquli "e" xəttinin açıq olmasının onların xeyrinə olduğunu başa düşən qaralar piyadanı müdafiə etmirlər.

7. . . .	Ff8-c5
8.Ac3:e4	0-0
9.Fb5:c6	

Burada 9. A:c5 Te8 gedişini etmək pis olardı.

9. . . .	b7:c6
10.d2-d3	Tf8-e8
11.Fc1-d2?	

Ağlar öz şahını vəzir cinahında gizlətmək istəyirlər. Lakin orada qaraların açıq şaquli xətti var. 11.Af3 Ff5 12.Ae5 gedişləri daha yaxşı olardı.

11. . . .	Af6:e4
12.d3:e4	Fc8-f5
13.e4-e5	Vd8-b6

Qaralar c2 xanasındaki piyadanı udmağa şirniklən-

məyib, fiqurlarını inkişaf etdirməyə davam edirlər.

14. 0-0-0 Fe5 –d4!

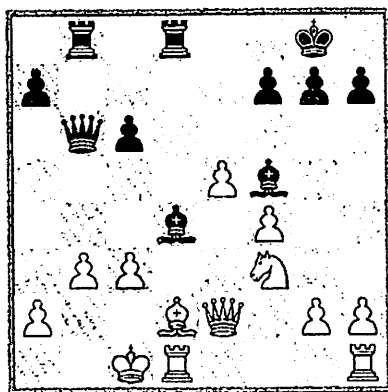
Bu gediş ağları şah ətrafındakı piyadalar cərgəsini zəiflətməyə məcbur edir.

15.c2-c3 Ta8-b8

16.b2-b3 Te8-d8!

Gözəl kombinasiyanın hazırlığı başlanır.

17. Ag1-f3

17. . . . Vb6:b3!

18.a2:b3 Tb8:b3

19.Fd2-e1

Ağlar şahını d2 xanasına keçməyə yol açırlar. Lakin qaralar 16-cı gedişdə bunu görmüşdülər.

19. . . . Fd4-e3+ Sonrakı gedişdə ağlar mat olur.

Pol Çarlz MORFİ

İlk beynəlxalq London turnirinin başlanmasına hələ 1 il qalmış həmin yarışların gələcək iştirakçısı, Macarıstan çempionu, usta İ.Levental ABŞ-da qastrol səfərində idi. 1850-ci il mayın 22-də Yeni Orleandada olarkən ondan 12 yaşlı oğlanla oynamağı xahiş etdilər. O, ev sahiblərinin xətrinə dəyməmək üçün təklifə razı oldu. Taxtada rus görüşü oynanılkən, 8-ci gedişdə balaca şahmatçı oyunun sürətli inkişafını davam etdirmək üçün fili atla dəyişir. 13-cü gedişdə isə kombinasiya quraraq, uduşlu sonluğa nail olur. Levental çox fikirləşsə də oyunda dönüş yarada bilmir. Rəqibinin gedişlər üzərində çox düşünməsindən yorulan balaca şahmatçı 57-ci gedişdə səhvə yol verir. Macarıstan çempionu bundan istifadə edərək, oyunu heç-heçə başa çatdırmağa müvəffəq olur.

Levental yorulduğunu bəhanə edərək, üç gündən sonra yenidən görüşməyi təklif edir. Mayın 25-də rəqiblər taxta arxasında oturlar. Çox keçmir ki, balaca şahmatçı üstünlüyü ələ alır, 45-ci gedişdə onun kombinasiyalarından çəşbaş olan Levental məğlub olduğunu bildirir. 13 yaşlı oğlanın oyunundan heyrətə gələn Macarıstan çempionu ayağa

qalxaraq qələbə münasibəti ilə onu təbrik edir və təntənəli surətdə deyir: "Ümidvaram ki, sizin dünya çempionu olacağınız günü görəcəyəm".

Həmin balaca oğlan sonralar dünya şahmat səmasının ən parlaq ulduzlarından biri olan Pol Morfi idi. 1837-ci il mayın 22-də Yeni Orleanda anadan olan Pol hələ uşaqlıqdan heyrətamiz yaddaşı ilə yaşıdlarından fərqlənirdi. Ailələrindəki kişilərin hamısı şahmat oynayırdı. Atası, böyük qardaşı, dayısı isə Yeni Orleanın ən güclü şahmatçılarından sayılırdılar. 10 yaşında ikən atası ona şahmat oynamağı öyrədir. Bir ildən sonra isə Pol ailələrindəki şahmatçıların hamısını məğlubiyyətə uğradırdı.

Levental üzərindəki qələbədən sonra Pol 6 il ərzində elmlə məşğul olaraq, əvvəlcə kolleci, sonra isə universiteti bitirib vəkil ixtisasına yiyələndi.

Birinci beynəlxalq London turniri nəinki Avropada, eləcə də ABŞ-da böyük maraq doğurdu. Ona görə də Amerika şahmat həvəskarları birinci amerika turniri keçirməyi qərara aldılar. 1857-ci ildə Nyu-Yorkda start götürən turnirdə ABŞ-ın ən güclü şahmatçıları çıxış etdilər. Morfi bütün rəqiblərinə asanlıqla qalib gələrək, birinci yeri tutur. Çempion olandan sonra o, Avropa şahmatçıları ilə görüşməyi qət edir və 1858-ci ildə Avropaya yola düşür.

Londonda Morfi ilk beynəlxalq görüşlərini keçirərək, bütün ingilis şahmatçıları üzərində qələbə qazanır. Sonra o, Parisə yola düşərək, Fransanın şahmatçıları ilə görüşdə də inamlı qələbə qazanır.

1858-ci ilin dekabrında şahmat aləminin çoxdankı arzusu yerinə yetir. Morfi birinci beynəlxalq London turnirinin qalibi Andersenlə görüşür. İlk görüş Andersenin qələbəsi

ilə başa çatır. İkinci görüş heç-heçə nəticələnir. Sonra isə Morfi qələbə estafetinə başlayır. O, dalbadal 5 görüşdə qələbə qazanaraq, matçı öz xeyrinə başa çatdırır.

Matçdan sonra hər iki şahmatçı şah qambiti tətbiq etməklə, daha 6 görüşdə öz qüvvələrini sınağa qət edirlər. Morfi yalnız bir görüşdə məğlub olaraq, yenə də qalan 5 oyunda qalib gəlir. Bu qələbələrədən sonra "Ən güclü şahmatçı kimdir?" sualının cavabı artıq hamıya məlum olur. Təəssüf ki, vətənə qayıdandan sonra Morfi ciddi şəkildə şahmatla məşğul olmur, güclü şahmatçıların heç biri ilə görüşmür. 1884-cü il iyulun 10-da Morfi vəfat edir.

İndiyədək yaşamış şahmatçıların ən görkəmlisi olan Morfinin şahmat həyatı cəmi 3 il çəkmişdir. Lakin Morfinin şahmatın inkişafına o qədər təsiri olmuşdur ki, indi də onun haqqında əfsanələr söylənilir. Şahmatçılar açıq oyunu məhz ondan öyrənmişlər. Məhz o, bizə açıq vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyi və qəti qərar çıxarmağı öyrətmişdir. Fiqurların inkişaf etdirilərək döyüşə atılması nə qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır. Debütdə üstünlüyü ələ alan kimi, qurban verməkdən qorxmayaraq, öz fiqurların üçün xətti açmalısən-Morfinin ən böyük kəşflərindən biri olmuşdur.

6-cı Dünya çempionu, beynəlxalq grossmeyster M.Botvinnik Morfinin şahmat irsini belə qiymətləndirir: "İndiyədək Morfi açıq oyunların keçilməz ustası olaraq qalır. Onun əhəmiyyəti bundan görünür ki, Morfidən sonra, açıq oyunda yeni heç bir şey yaranmamışdır. Təzəcə oynamağa başlayan şahmatçıdan tutmuş ustayadək hamı dahi Amerika şahmatçısının yaradıcılığından öyrənməlidir".

POL MORFİ - ALONZO MORFİ

Nyu - Orlean, 1849-cu il.

1.e2-e4	e7-e5
2.Ag1-f3	Ab8-c6
3.Ff1-c4	Ff8-c5
4.b2-b4	Fc5:b4
5.c2-c3	Fb4-c5
6.d2-d4	e5:d4
7.c3:d4	Fc5-b6

12 yaşlı Morfi Evans qambiti adlanan başlangıcı oynayır. Ağlar piyadamı qurban verərək, mühüm tempi və piyadalar mərkəzini ələ keçirirlər.

8. 0-0	Ac6-a5

9.Fc4-d3 d7-d5 d6 və ya Ae7 gedişi daha yaxşı olardı. İndi ağlar fillə böyük əhəmiyyəti olan a3-f8 dioqanalını tuturlar.

10.e4:d5	Vd8:d5
11.Fc1-a3!	Fc8-e6
12.Ab1-c3	Vd5-d7
13.d4-d5!	Fc6:d5
14.Ac3:d5	Vd7:d5
15. Fd3-b5+!	Vd5:b5
16.Tf1-e1+	Ag8-e7
17.Ta1-b1	Vb5-a6

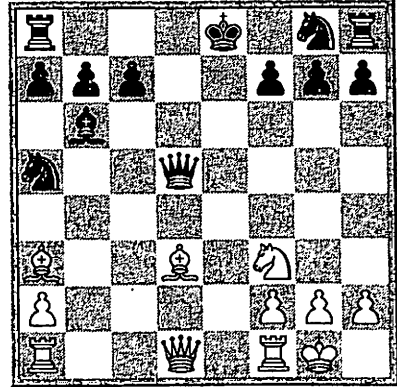
Qaralar vəziri itirmək istəmirlər. Lakin indi ağların bütün fiqurları tək qalmış şah üzərinə hücumla keçirlər.

18. Te1:e7+!	Şe8 -f8

19. Vd1-d5 Va6-c4 vəzir şaha kömək etməyə tələssə də, artıq gecdir. Ağlar iki gedişə mat elan edirlər.

20.Te7:f7+	Şf8- g8

21.Tf7-f8x mat!	

2.2. DÜNYA ÇEMPİONLARI

Vilhelm Steynits (Çexiya, ABŞ) 1886-1894

Emanuil Lasker (Almaniya) 1894-1921

Xose Raul Kapablanka (Kuba) 1921-1927

Aleksandr Alyoxin (Rusiya, Fransa) 1927-1935,
1937-1946

Maks Eyve (Hollandiya) 1935-1937

Mixail Botvinnik (SSRİ) 1948-1957, 1958-1960,
1961-1963

Vasiliy Smislov (SSRİ) 1957-1958

Mixail Tal (SSRİ) 1960-1961

Boris Spasski (SSRİ) 1969-1972

Robert Fişer (ABŞ) 1972-1975

Anatoli Karpov (SSRİ, Rusiya) 1975-1985

Harri Kasparov (SSRİ, Rusiya) 1985-2000

Vladimir Kramnik (Rusiya) 2000-2008

Vişvanatan Anand (Hindistan) 2008

FİDE üzrə dünya çempionları

Anatoli Karpov (Rusiya) 1993-1999

Aleksandr Xalifman (Rusiya) 1999-2000

Vişvanatan Anand (Hindistan) 2000-2002

Ruslan Ponomaryov (Ukrayna) 2002-2004

Rüstəm Kasımcanov (Özbəkistan) 2004-2005

Veselin Topalov (Bolqarıstan) 2005-2006

Vilhelm Steynits
(*Avstriya-Macaristan*)

I Dünya çempionu
(1886-1894)

1859-cu ildə şahmat səmasında meteor kimi çaxıb sö-nən Morfidən sonra Andersen yenidən ən güclü şahmatçı adını qazanır. 1862-ci ildə ikinci beynəlxalq London turnirindəki qələbəsi onun şöhrətini daha da artırır. Lakin dörd ildən sonra Andersen heç kimin tanımadığı usta V.Steynitsə gözlənilmədən məğlub olur. 8:6 hesabı ilə qalib gələn Steynits özünü dünya çempionu elan edir. Lakin şahmat həvəskarları Morfiyə qalib gəlməyən yeni çempion barəsində eşitmək belə istəmirilər. Ona görə də London turnirinin yeni qalibi 1883-cü ilin yanvarında Morfi ilə oynamaq üçün Yeni Orleana (ABŞ) getmək qərarına gəlir. O, Morfinin evi ətrafında gecə-gündüz dolaşaraq, bu sirli şahmatçını görmək istəyir. Ancaq Morfi onunla cəmi 10 dəqiqə görüşməyə razılıq verir. Özü də belə bir şərt qoyur: söhbət zamanı şahmat haqqında bir kəlmə belə danışılmamalıdır.

1883-cü ilin yayında şahmat həvəskarları yeni bir

"ulduz"un peyda olmasından xəbər tutdular: Londonda keçirilən beynəlxalq turnir İohan Sukertortun inamlı qələbəsi ilə başa çatmışdır. Onun turnirdə göstərdiyi nəticə Steynitsin nəticəsindən 3 xal (!) çox idi. Bir il sonra Morfi vəfat edən kimi, hamı başa düşdü ki, "Ən güclü şahmatçı kimdir?" sualına Steynitslə Sukertort arasında keçirilən görüş cavab verməlidir. Qərara alındı ki, 1885-ci ildə bu iki şahmatçı arasında bir ildən sonra dünya çempionu adı uğrunda keçiriləcək birincilikdə iştirak etmək üçün rəsmi müqavilə bağlansın. Bununla da dünya şahmat həvəskarlarının çoxdan gözlədiyi birincilik start götürdü.

1886-cı il yanvarın 11-də Nyu-Yorkda şahmat tacı uğrunda yarış başladı. Matçın şərtinə görə yarış 10 qələbəyə kimi davam etdirilirdi, heç-heçələr hesaba alınmırdı. Matçda hadisələr dramatik vəziyyətdə keçirdi. Startda idman xəşbəxtliyi Sukertortun tərəfində idi. Birinci görüşü uduzsa da, o, oyunda dönüş yaradaraq, dalbadal 4 qələbə qazandı. Görüşün qalan hissəsi San-Lui şəhərində davam etdirildi. Burada Steynits daha yaxşı çıxış etdi. O, bir görüşdə heç-heçəyə nail olaraq, dalbadal 3 dəfə qələbə qazandı. Rəqiblərin imkanı bərabərleşdi.

10-cu görüşdən etibarən Steynits matçda üstünlüyü ələ alır. O, 6 görüşdə qələbə qazanaraq, cəmi bir oyunda məğlub olur. 4 görüş heç-heçə ilə başa çatır. Beləliklə, $+10-5=5$ hesabı ilə qalib gələn Steynits rəsmi olaraq dünya çempionu adına layiq görülür. Bununla da çempionlar dövrünün inamlı yürüşü başlandı.

Vilhelm Steynits 1836-cı il mayın 14-də Praqada anadan olmuşdur. 12 yaşında ikən şahmat oynamağı öyrənmişdir. 1858-ci ildə politexnik institutunda oxumaq üçün Vyanaya köçən gənc Vilhelm buradakı şahmat klubunda

əla təcrübə məktəbi keçir. 4 il sonra o, London turnirində çıxış edərək, 6-cı yeri tutur. Turnirdən sonra Steynits peşəkar şahmatçı olmaq qərarına gəlir. Beləliklə onun 40 il davam edən şahmat karyerası başlanır. Bu müddət ərzində o, bir çox turnirlərdə çıxış edərək qələbələr qazanır. 1870-ci ildə Baden-Baden turnirində 2-ci, 1873-cü və 1882-ci ildə Vyana turnirində 1-ci və 2-ci, 1882-ci il London turnirində 2-ci yerləri tutur.

Dünya çempionu olduqdan sonra Steynits dəfələrlə çempion titulu qorumaq üçün yarışlarda iştirak etmişdir. 1894-cü ildə isə o, şahmat tacı uğrunda mübarizədə Laskerə məğlub olmuşdur. Steynits 1900-cü ildə vəfat etmişdir.

Vilhelm Steynits şahmatın inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. Mövqeli oyun məktəbinin yaranması onun ən böyük xidmətlərindən biridir. Steynitsin fikrincə şahmatçı plan üzrə oynamalıdır. Plana əsasən şahmatçı mövqe üstünlüyünə malik olandan sonra kombinasiya quraraq, hücum keçməlidir. Əgər bu imkan əldən buraxılsa, oyun uduzula bilər. Mövqe üstünlüyü fiqurların inkişafı, mərkəzin ələ keçirilməsi, iki filin üstünlüyü, şah cinahının zəiflədilməsi və s. amillərdən asılıdır.

Steynits tərəfindən işlənmiş bu və ya digər şahmat strategiyası bu qədim müdrik oyunun inkişafında böyük rol oynamışdır.

STEYNİTS-MONQREDİEN

London, 1862-ci il.

1.e2-e4	d7-d5
2. e4:d5	Vd8:d5
3.Ab1-c3	Vd5-d8

4.d2-d4	e7-e6
5.Ag1-f3	Ag8-f6
6.Ff1-d3	Ff8-e7
7.0-0	0-0
8.Fc1-e3	b7-b6
9.Af3-e5	Fc8-b7
10. f2-f4	Ab8-d7
11.Vd1-e2	Af6-d5

Debütü uğursuz həll edən qaralar sıxılmış mövqedə qalırlar. Əks oyun almaq üçün burada c7-c5 gedişini etmək lazım idi. Bunun əvəzində fiqurları 7-ci xəttə yerləşdirərək, ağlara öz şahı üzərinə güclü hücumla keçməyə imkan verirlər.

12.Ac3:d5	e6:d5
13.Tf1-f3!	f7-f5
14.Tf3-h3	g7-g6
15.g2-g4!	

Ağlar hökmən qaraların şahını əhatə edən və bunula da onu hücumlardan qoruyan piyadaların müdafiəsini yarmalıdırlar. Bunun üçün onlar qurban verməkdən də çəkinmirlər.

15. . . . f5:g4?

Piyadaların birliyini saxlamaq üçün 15...c5 və 16....A:e5 17.f:e Fc8 gedişləri daha yaxşı olardı.

16.Th3:h7!

Olduqca güclü və gözlənilməz bir gediş! İndi qaraların şahı ağların fiqurları ilə üz bəüz gələcəkdir.

16. . . .	Ad7:e5
17.f4:e5	Şg8:h7
18.Ve2:g4	Tf8-g8
19.Vg4-h5+	Şh1-g7

20. Vh5-h6+ Şg7-f7
21. Vh6-h7+ Şf7-e6
22. Vh7-h3+ Şe6-f7
23. Td1-f1+ Şf7-e8
24. Vh3-e6 Tg8-g7
25. Fe3-g5 Vd8-d7
26. Fd3:g6+ Tg7:g6
27. Ve6:g6+ Şe8-d8
28. Tf1-f8+ Vd7-e8
29. Vg6:e8x

Bu görüş ən gözəl oyun kimi, mükafat almışdır.

Emanuil Lasker
(*Almaniya*)

II Dünya çempionu
(1892-1921)

1894-cü il mayın 26-da dünya şahmat həvəskarları yeni çempionun elan olunduğundan xəbər tutdu. Əl ağacına söykənərək kreslodan ağır-ağır qalxan Steynits yeni dünya çempionu Laskerin şərəfinə 3 dəfə "ura" deyərək onu təbrik etdi.

Emanuel Lasker 1868-ci il dekabrın 21-də Almaniyanın Verlinxen şəhərində anadan olmuşdur. Uşaqlıqdan

riyaziyyata sonsuz həvəs göstərirdi. Ona görə də valideynləri onu Berlinə oxumağa göndərirdilər. Laskerin şahmata müraciət etməsinin iki səbəbi olmuşdur. Birincisi yanında yaşadığı böyük qardaşı yaxşı şahmat oynayırdı. Bir dəfə Lasker xəstə olarkən qardaşı ona şahmat oynamağı öyrətmiş və şahmat dərsliyi hədiyyə vermişdir. İkinci səbəb isə onun oxuduğu məktəbin direktorunun yerli şahmat klubunun çempionu və prezidenti olması idi. Direktor gələcək çempionun şahmat qüvvəsinin inkişafına böyük kömək etmişdir.

Məktədi qurtardıqdan sonra Lasker Berlin universitetinin riyaziyyat fakültəsinə daxil olur.

1889-cu ildə çıxış etdiyi bir sıra turnirlərdə qazandığı qələbələr onu Almaniyanın güclü şahmatçılarının ön cərgəsinə çıxarır. Bu müvəfəqiyyətdən sonra 22 yaşlı Lasker öz qarşısına dünya çempionu adını qazanmaq kimi, məsul bir vəzifə qoyur. Steynitslə gələcək görüşə hazırlaşaraq, 1880-cı ildə İngiltərəyə gedir. Burada o, iki dairəvi sistem üzrə keçirilən turnirdə ingilislərin sevimlisi Blekbörn üzərində inamlı qələbə qazanır. 3 ildən sonra ABŞ-da qastrol səfərində olarkən Lasker yerli şahmatçılarla görüşdə bir sıra qələbələr qazanır, Nyu-York turnirində birinci mükafata yiyələnir. Özü də, o, turnirdə iştirak edən 13 şahmatçının hamısına qalib gəlir və ən yaxın rəqibindən 4,5 xal (!) aralanır. İndi onun Steynitslə görüşmək üçün real imkanı var idi.

1894-cü il martın 15-də şahmat tacı uğrunda başlanan növbətii mübarizə $+10-5=4$ hesabı ilə Laskerin qələbəsi ilə başa çatır. 25 yaşlı şahmatçı ikinci dünya çempionu olur və 27 il ərzində bu adı özündə saxlayır. Bu illər ərzində o, 7 dəfə öz titulunu müdafiə etmiş, bir sıra iri miq-

yaşlı beynəlxalq turnirlərdə uğurla çıxış etmişdir 1895-1896-cı ildə Londonda, 1900-cu ildə Parisdə, 1900-1914-cü illərdə yenə də Peterburqdakı beynəlxalq turnirlərdə birinci mükafatlara layiq görülür.

1921-ci ildə 53 yaşlı Lasker tac uğrunda mübarizədə 33 yaşlı Kapablankaya məğlub olur. Lakin iki il sonra Morabiya adasında keçirilən beynəlxalq turnirdə yenidən qələbə qazanır. Daha bir il sonra Nyu-Yorkdakı beynəlxalq turnirdə qazandığı qələbə sensasiya doğurur. O, Kapablanka, Alyoxin, Reti və Marşal kimi dahi şahmat ustalarını geridə qoyaraq, inamla birinci yeri tutur. 1925-ci ildə Moskvada keçirilən beynəlxalq turnirdə dünya çempionunu ötərək ikinci mükafatı qazanır. Nəhayət 10 il sonra 67 yaşında yenidən Molskvada keçirilən beynəlxalq turnirdə uğurla çıxış edir. Turnirin qalibləri olan Botvinnik və Flordan cəmi yarım xal geri qalaraq "əbədi" rəqibi Kapablankaya bir daha qalib gəlir.

Bəs onun uğurlarının sirri nədədir? Niyə Lasker tez-tez çətin vəziyyətlərə düşsə də, axırda tamam uduzulmuş görüşləri öz xeyrinə başa çatdırır? Sadəcə olaraq Laskerin oyunu məqsədə yönlülüklə, mübarizə yangısı ilə dolu idi. O, şahmat taxtası üzərində yaranan hər hansı bir şəraitdə mübarizə aparır, qələbəyə doğru inadkarlıqla can atırdı. Bundan əlavə o, həm də mütəfəkkir və filosof idi. Lasker şahmat tarixində birinci olaraq psixologiyanı mübarizə silahına çevirmiş, nəinki rəqiblərin görüşlərini, həm də onların xarakterini, zəif və güclü tərəflərini öyrənməyə başlamışdır. O, şahmat psixologiyasının banisi sayılır. Lasker təkçə nəzəri, fiziki hazırlığın deyil, psixoloji hazırlığın da böyük əhəmiyyəti olduğunu sübut etmişdir.

E. Lasker 1941-ci il yanvarın 13-də vəfat etmişdir.

A.Alyoxin onun haqqında fikirlərini belə izah etmişdir: "Mən belə hesab edirəm ki, Laskeri tənqid etmək mümkün deyil. Mən ona bir şəxsiyyət, rəssam və şahmat yazıçısı kimi heyranam. Lasker indiki və gələcək şahmatçılar üçün nümunədir ".

TARRAŞ-LASKER
1908-ci il

1.e2-e4	e7-e5
2.Ag1-f3	Ab8-c6
3.Ff1-b5	Ag8-f6
4.0-0	d7-d6
5. d2-d4	Fc8-d7
6.Ab1-c3	Ff8-e7
7.Tf1-e1	

Bu gedişdən sonra qaralar mərkəzi əldən verərək, piyadaları dəyişməyə məcbur olurlar.

7. . . .	e5:d4
8.Af3:d4	0-0

mərkəzi əldən verdikdən sonra qaralar d6-d5 gedişini etməklə, ağların piyadalarının yerləşməsini dağıtmağa çalışırlar.

9.Ad4:c6	Fd7:c6
10.Fb5:c6	b7:c6
11.Ac3-e2	Vd8-d7

(11....A:e4 gedişini etmək pis olardı. Çünki 12.Ad4 gedişi vardır. Əvəzində 11....d5 gedişi yaxşı olardı.

12.Ae2-g3	Tf8-e8?
-----------	---------

e8 xanasını at üçün saxlamaq yaxşı olardı ki, top d8 xanasına qoyulsun.

13.b2-b3 Ta8-d8

14.Fc1-b2

İndi 15. e5 gedişinə görə və atın geri çəkilməsi üçün zərbəsiz xana qalmadığı üçün d5 gedişi pisdir.

14. . . . Af6-g4

15.Fb2:g7 Ag4:f2!

16.Şg1:f2 Şg8:g7

17.Ag3-f5+ Şg7-h8

18.Vd1-d4+ f7-f6

19.Vd4:a7.

Debütü uğursuz başlayan Lasker piyadanı itirərək, mat təhlükəsi altında qalır. Lakin o, zəif mərkəzi piyadanın ətrafında qarşılıqlı oyuna başlayır.

19. . . . Fe7-f8

20.Va7-d4 Te8-e5!

21.Ta1-d1 Td8-e8

22.Vd4-c3 Vd7-f7

23.Af5-g3 Ff8-h6

Fikir verin ağların atı necə geri çəkilir. Qaraların fili isə fəallaşmağa başlayır.

24.Vc3-f3 d6-d5

Nəhayət! İndi 25...de 26.A:e4 f5, bundan əlavə

25....Vg6 gedişləri təhlükəsizdir.

25.e4:d5 Fh6-e3+!

26.Şf2-f1 c6:d5

27.Td1-d3 Vf7-e6

28. Te1-e2 f6-f5

29.Ag3-h1 f5-f4

30.Td3-d1 d5-d4

Mövqelər necə də tez dəyişir. Ağların f5 xanasında gözəl yer tutan atı küncə sıxışdırılıb. Qaraların fili isə

bütün imkanı ilə öz qüvvəsini göstərir. Filin köməyi və hücumda fəal iştirakı ilə qaralar sürətlə qələbəyə doğru can atırlar.

31.Ah1-f2 Ve6-a6!

32.Af2-d3 Te5-g5

33.Td1-a1 Vd6-h6!

34.Şf1-e1

h2 xanasında olan piyadanı artıq xilas etmək mümkün deyil. 34...Tg3 və sonra vəziri qurban verməklə, 35...Vh3! gedişi ola bilər. Ağlar öz şahını taxtanın digər tərəfində gizlətməyə çalışırlar.

34. . . . Vh6:h2

35.Şe1-d1 Vh2-g1+

36. Ad3-e1 Tg5-e5

37.Vf3-c6 Te5-e6

38.Vc6:c7 Te8-e7

39.Vc7-d8+ Şh8-g7

40.a2-a4 f4-f3!

41.g2:f3 Fe3-g5

Ağlar 42.Te6 T:e6 43. Va5 Fh4 gedişlərindən sonra ağır itkilərə məruz qaldığı üçün təslim olurlar.

Xose Raul Kapablanka
(Kuba)

III Dünya çempionu
(1921-1927)

1888-ci il noyabrın 19-da uzaq Kuba adasında Havanalı şahmat həvəskarının ailəsində dünyaya bir uşaq göz açdı. Onu həyatda öz vətəninə şöhrətləndirmək, dahi şahmatçı və dünya çempionu olmaq kimi böyük səadət gözləyirdi. Bu, Xose Raul Kapablanka idi.

O, şahmat oynamağı 4 yaşında ikən atasının oyununa baxarkən öyrənmişdir. Balaca Xose bir neçə gün ərzində müstəqil olaraq bu oyunu elə öyrəndi ki, atası zəif gediş edəndə onun səhvini tutdu. Oğlunun şahmatın sirlərinə bələd olmasına heyrətlənən atası balacaya şahmat oynamağı təklif etdi. Görüş 4 yaşlı Xosenin qələbəsi ilə nəticələndi.

Kapablanka nağıllarda olduğu kimi, anbaan böyüyürdü. Artıq 12 yaşında o, Kuba çempionu olur. Məktəbi qurtardıqdan sonra 15 yaşlı Xose təhsilini davam etdirmək üçün ABŞ-a gedir. 17 yaşında ikən Nyu-Yorkun məşhur Manhetten klubunda çıxış edən Kapablanka bütün rəqiblərinə qalib gəlir. Bir il sonra o, dünya çempionu Laskerin çıxış

etdiyi sürətli oyun üzrə turnirdə (blits və ya çaparaq-turnir) bir-birinin ardınca qələbə qazanaraq, finalda oynamaq hüququ qazanır. Finalda 18 yaşlı Kapablanka dünya çempionu Laskeri ağır məğlubiyyətə uğradır. Gənc şahmatçının sürətli və dəqiq düşünülmüş gedişləri çempionu heyrətə salır. Qalibi təbrik edərkən Lasker deyir: "siz bir dəfə də olsun səhv etmədiniz".

1908-1909-cu illərdə Kapablanka ABŞ-da böyük qastrol səfərinə çıxır. İki aya yaxın davam edən səfərdə o, 703 qələbə qazanır, 19 oyunu heç-heçə başa çatdırır və yalnız 12 dəfə məğlub olur. Bu səfər onu dünyanın ən güclü şahmatçılarından biri olan ABŞ çempionu Frenk Marşalla oynamağa ruhlandırır. Marşall qələbə qazanacağını güman edərək, asanlıqla onun təklifi ilə razılaşıır. Lakin matçın nəticəsi hamını heyrətə salır. Kapablanka +8-1=14 (!) hesabı ilə rəqibini ağır məğlubiyyətə uğradır.

İki ildən sonra o, Avropanın ən güclü şahmatçıları ilə görüşmək qərarına gəlir. 1911-ci ildə İspaniyanın kurort şəhəri San-Sebastyanda dünyanın ən güclü qrossmeysterlərinin iştirakı ilə turnir keçirilir. Turnirdə təkçə dünya çempionu Lasker və hələ gənc olan Alyoxin iştirak etmirdilər. Marşall üzərində qazandığı qələbəni nəzərə alaraq, Kapablanka da turnirə dəvət olunur. Lakin Nimtsoviç və Bernşteyn onun turnirdə çıxış etməsinə razı deyildilər. Kapablanka birinci yeri tutaraq, öz hüququnu müdafiə edir. O, 6 qələbə, (o cümlədən Nimtsoviç və Bernşteyn üzərində) qazanır.

San-Sebastyan turnirindən sonra Kapablanka Avropa və Şimali Amerikaya qastrol səfərinə çıxır. Havana, London, Paris, Berlin, Vyana, Peterburq və Moskvanın şahmat həvəskarları dahi şahmatçının oyunları ilə tanış olmaq imka-

nı tapırlar. Artıq onun nüfuzu o qədər böyük idi ki, hamı Kapablankanın şahmat tacına bir nömrəli namizəd olduğunu söyləyirdi. A.Alyoxin yazırdı: "Kapablanka kimi heyrətamiz bir şahmat təfəkkürünə malik olan şahmatçını heç vaxt - nə əvvəllər, nə də indi görməmişəm. Peterburq ustalarına sürətli oyunda 5, özünə isə bir dəqiqə götürərək, hamısına qalib gəlməsi faktı göstərir ki, o böyük şahmatçıdır". P.Ramanovski xatirələrində yazır ki, Alyoxin hələ 1914-cü ildə ona demişdir ki, bir neçə ildən sonra Kapablanka ilə dünya çempionu adı uğrunda matçda görüşəcəkdir. "Axı dünya çempionu Laskerdir", -deyər Ramanovski heyrətini gizlədə bilməmişdir. Alyoxin inamla belə cavab vermişdir: "Kapablanka dünya çempionu olacaq".

Birinci dünya müharibəsinin başlanması şahmat tacı uğrunda mübarizənin keçirilməsinə mane oldu. Yalnız 1921-ci ildə Havanada Kapablanka ilə Lasker arasında dünya çempionu adı uğrunda mübarizə başlandı. Rəqiblər 24 oyun keçirməli idilər. 14-görüşdən sonra hesab +4=10 olarkən Lasker özünü məğlub sayır. Beləliklə Kapablanka dünyanın 3-cü şahmat çempionu adına layiq görülür.

Yeni çempionun növbəti yarışlardakı qələbələri sübut edir ki, bu adı təsadüfən qazanmayıb. 1916-cı ildən 1924-cü ilədək Kapablanka bir dəfə də olsun məğlubiyətə uğramır. İndi hamını bir məsələ düşündürürdü: Ümumiyyətlə ona qalib gəlmək mümkündürmü? Lakin bu müvəffəqiyyətlər yeni dünya çempionuna pis təsir edir. O, mürəkkəb oyuna az meyl edir. Tezliklə müvəffəqiyyətdən başı gicəllənən Kapablanka 1924-cü ildə Nyu-York turnirində məğlub olur. Ötən 8 il ərzində ilk dəfə olaraq o, 2-ci yeri tutur. Bir il sonra isə Moskva turnirində

3-cü yerlə kifayətlənir.

Daha bir il sonra isə Kapablanka yenidən ən güclü şahmatçı olduğunu sübut edir. Laskerdən başqa, bütün güclü şahmatçıların çıxış etdiyi Nyu-York turnirini inamlı qələbəsi ilə başa çatdırır. O, ikinci mükafatçı A.Alyoxindən 3.5 xal (!) aralanır. Bu müvəffəqiyyətdən Kapablankanın yenə də başı gicəllənir. O, tac uğrunda növbəti mübarizəyə lazımcə hazırlaşmır. 1927-ci ildə Buenos-Ayresdə keçirilən görüşdə A.Alyoxinə $+3-6=25$ hesabı ilə məğlub olur.

Kapablanka məğlubiyyətdən sonra da böyük turnirlərdə müvəffəqiyyətlə çıxış edir. Onun görüşləri yenədə sadəliyi və planlılığı ilə fərqlənirdi. Onun texnikası isə hamını heyretə salırdı. 1939-cu ildə IX şahmat olimpiadasında Kapablanka özünün sonuncu görüşünü keçirir. Kuba komandasının tərkibində birinci taxtada oynayan keçmiş dünya çempionu ən yaxşı fərdi oyuna görə olimpiadanın mükafatına layiq görülür.

1942-ci il martın 8-də Kapablanka 53 yaşında vəfat edir. Onun ölümünü eşidən A.Alyoxin yazırdı: "Kapablankanın ölümü ilə biz heç vaxt görə bilməyəcəyimiz dahi şahmatçını itirdik.»

KAPABLANKA – BERNŞTEYN San-Sebastyan, 1911-ci il.

1.e2-e4	e7-e5
2.Ag1-f3	Ab8-c6
3.Ff1-b5	Ag8-f6
4.0-0	Ff8-e7
5.Ab1-c3	d7-d6
6.Fb5:c6+	b7:c6

7.d2-d4 e5:d4
8.Af3:d4 Fc8-d7
9.Fc1-g5 0-0
10.Tf1-e1 h7-h6
11.Fg5-h4 Af6-h7

Qaralar fiqurları dəyişməklə dönüş yaratmaq istəyirlər.

12.Fh4:e7 Vd8:e7
13.Vd1-d3 Ta8-b8
14.b2-b3 Ah7-g5

Qaralar üstünlüyü ələ almaq istəyirlər.

15. Ta1-d1 Ve7-e5
16.Vd3-e3 Ag5-e6
17.Ac3-e2 Ve5-a5
18.Ad4-f5!

Ağlar piyadalar barədə düşünməyərək, fiqurlarını rəqib şahının mövqeyi üzərinə hücumla cəmləyirlər.

18. . . . Ae6-c5
19.Ae2-d4 Şg8-h7
20.g2-g4 Tb8-e8
21.f2-f3 Ac5-e6
22.Ad4-e2 Va5:a2?

Yaxşı olardı vəzirləri dəyişmək üçün 22.Vb6 gedişi oynanılaydı.

23.Ae2-g3 Va2:c2?

Piyadaları udmağa can atmağın axırı yaxşı olmur.

24.Td1-c1!

Vc5 gedişinə imkan verməmək üçün bu gediş edilir.

24. . . . Vc2-b2
25.Ag3-h5 Tf8-h8
26.Te1-e2 Vb2-e5

27.f3-f4 Ve5-b5

Vəzir məcburən şahın müdafiəsindən kənar olur.

28. Af5:g7! Ae6-c5

29. Ag7:e8 Fd7:e8

30. Ve3-c3 f7-f6

31. Ah5:f6+ Şh7-g6

32. Af6-h5 Th8-g8

33. f4-f5+ Şg6-g5

34. Vc3-e3+ Şg5-h4

35. Ve3-g3+ Şh4-g5

36. h2-h4x.

Bu oyun ən gözəl görüş kimi birinci mükafatı almışdır.

Aleksandr Alyoxin
(SSRİ, Fransa)

IV Dünya çempionu
(1927-1935, 1937-1946)

Dahi rus şahmatçısı A. Alyoxinin şahmat tacına yiyə-
lənməsi şahmat tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri
olmuşdur. O, 1892-ci il noyabrın 1-də Moskvada anadan
olmuşdur. Şahmatla 7 yaşında ikən tanış olmuş və həmin
vaxtdan başlayaraq onun cazibəsindən çıxma bilməmişdir.

Alyoxin uşaqlıqdan t mizkar v  əməksevər idi. Onun uşaq yaşlarında oynadıęı görüşlərin gedişləri yazılmış dəftəri hələ indi də saxlanılır. O, yazışma ilə oyuna da xeyli vaxt sərf edirdi. Variantları bir qayda olaraq yaddaşında hesablamaęa  alıřırdı. Bununla o, sonra hamını heyrətə salan şahmat yaddaşını inkişaf etdirirdi.

Alyoxin ilk dəfə olaraq 1907-ci ildə rəsmi yarışlarda  ıxıř etmişdir. "Moskva şahmat həvəskarları cəmiyyəti"nin ilk iki turnirində o, axırncı yeri tutmuşdur. Bu bir daha onu göstərir ki, yüksək nəticələr qazanmaq  c n təkcə istedadada malik olmaq kifayət deyildir. X şb xtlikd n Alyoxin  z yaradıcılıęını obyektiv qiymətləndirməyi bacarırdı. Məhz bu keyfiyyət az bir vaxt ərzində ona Rusiyanın  n güclü şahmat larından biri olmaqda kömək etdi. Artıq bir ildən sonra o, birinci yeri tutur. Daha bir il sonra isə h v skarların  mumittifaq turniri 16 yaşı Alyoxinin qələbəsi ilə bařa çatır və o, usta adına layiq görülür. İndi xarici şahmat larla görüşmək  c n onu daha çox maraqlandırır. Lakin 1910-1911-ci illərdə keçirdiyi beynəlxalq görüşlərdə müvəffəqiyyət qazana bilmir.  z üzərində daha çox iřl m k, görüşləri təhlil etmək və  atıřmamazlıqları aradan götürmək  c n o, gecə-gündüz  alıřır. Məhz  m ksev rliyi nəticəsində Alyoxin 8 ildə Rusiyada v  xaricdə keçirilən 10 turnirdə müvəffəqiyyətlə  ıxıř edərək 9 dəfə birinci yerə layiq görülür.

1921-ci ildə o, Parisə k  r. Şahmat fəaliyyətinə bařının çox qarıřmasına baxmayaraq, hüquq elmləri doktoru diplomuni almaęa da vaxt tapır. 1921-1927-ci illər ərzində Alyoxin 22 turnirdə iřtirak edərək, 13 turnirin qalibi olur. O,  la kombinasiyaları, geniř fantaziyası v  incə bədii z vq  ilə şahmat h v skarlarını heyran edir. Bu

müvəffəqiyyətlərlə Alyoxin şahmat tacı uğrunda mübarizədə qələbəyə bir nömrəli namizəd olduğunu göstərir.

1927-ci ili şahmat həvəskarları böyük səbirsizliklə gözləyirdilər. İki şahmat dahisi – Kapablanka və Alyoxin – kimin güclü olduğunu sübut etməli idilər. Sentyabrın 16-da Argentinanın paytaxtı Buenos-Ayres şəhərində dünya çempionu adı uğrunda mübarizə başlandı. Yarışın qaydasına görə birinci olaraq 6 qələbə qazanan şahmatçı dünya çempionu adına layiq görüldü. Qalibi aşkar etmək üçün iki ay yarım ərzində 34 görüş oynanıldı. Alyoxin +6-3=25 hesabı ilə qalib gələrək şahmat tacına yiyələndi. O, sayca 4-cü dünya çempionu olur. Argentinalıları yeni çempionu alqışlaya-alqışlaya əlləri üstündə şəhərin küçələrində gəzdirirdilər. Avropa qəzetləri yazırdı: «Coşqun rus ağılagəlməz iş görmüşdür-məğlubedilməz nəhəngə qalib gəlmişdir». Bu müvəffəqiyyətdən sonra Alyoxin dünya çempionu adını yeni qələbələrlə təsdiq etməyi qərara alır. Tez-tez müxtəlif turnirlərdə iştirak edir. Uğurlar bir-birini əvəz edir. 10 beynəlxalq turnirdə qalib gəlir. Xüsusən, onun Bled (1931-ci il) turnirindəki qələbəsi təkrar olunmaz rekord olur. Alyoxin 26 turu məğlubiyətsiz keçərək, yaxın rəqibindən 5,5 xal (!) aralanır. Onunla oynamağı arzulayan Nimtsoviç belə deyirdi: "Alyoxin bizə ağızından süd iyi gələn uşaq kimi baxır".

1935-ci ildə Alyoxin qəflətən Hollandiyalı qrossmester Maks Eyveyə uduzur. O, startda rəqibini ağır məğlubiyətə uğradaraq, hesabda irəli çıxır. Lakin xəstəlik və içkiyə meyl etməsi nəticəsində bir neçə görüşü uduzur. M.Eyve matçda qalib gələrək dünya çempionu adını qazanır.

Şahmat dahisinin ağır günləri başlanır. Çoxları, hətta ən

yaxın yoldaşları belə ondan üz döndərirlər. Təkcə Lasker ona inanırdı: "Belə düşünürəm ki, onun üçün çox vacib olan istirahətdən sonra Alyoxin dünyaya hələ çox maraqlı görüşlər bəxş edəcəkdir". Və Alyoxin dünya çempionu adını özünə qaytarmağı qət edir.

1937-ci ildə tac uğrunda mübarizənin təkrar matçında (əvəzçixma matçı) Eyveni rekord hesabla məğlubiyyətə uğradır.

Şahmat banisinin yaradıcılıq inkişafının və görkəmli idman nəticələrinin yeni səhifəsi başlanır. 1938-ci ildən başlayaraq, ölümünə qədər o, bir qayda olaraq həmişə birinci yeri tutur.

1946-cı il martın 26-da böyük rus şahmatçısı Alyoxin vəfat edir. O, ömrü boyu məğlubedilməz olmağı arzulamışdı. Alyoxinin kədərli arzusu-məğlubedilməzliyi həyata keçmişdi.

ALYOXİN-ROZANOV

Moskva, 1907-ci il

Bu ilk turnir görüşünü Alyoxin 14 yaşında olarkən oynamışdır. O, bu görüşü ilk şahmat dəftərinə qeyd edərək diqqətlə təhlil etmişdir. Sonralar Alyoxin etiraf edirdi ki, bu onun şahmat yaradıcılığının inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

1. e2-e4	e7-e5
2. Ag1-f3	Ab8-c6
3. d2-d4	e5:d4
4. Af3:d4	

Rəqiblər şotland oyunundan istifadə edirlər. e4 piyadasına görə ağlar mərkəzdə və ərazi üstünlüyünə malik-

dirlər. Lakin əgər qaralar lazımi hazırlıqdan sonra d7-d5 gedişini edərlərsə, onda oyun bərabərləşir.

4. . . . Ag8-f6

5. Ad4:c6 b7:c6

6. Ff1-d3 d7-d5

7. e4:d5 c6:d5

8. 0-0 Ff8-e7

9. Ab1-c3 c7-c6

10. Fc1-g5 0-0

11. Vd1-f3 Fc8-g4

Qaralar oyunu bərabərləşdirərək, fili g6 xanasına keçirirlər.

12. Vf3-g3 Fg4-h5

13. Vg3-e5

Gənc Alyoxin sadələv tələ qurur: 14. F:f6 F:f6
15. V:h5. Özünün təhlilində o, düzgün yol göstərir.

13. Tfe1! Fg6 14. F:g6 hg 15. Vh4!

13. . . . Fh5-g6

14. Fd3:g6 h7:g6

15. Ta1-d1 Fe7-d6

16. Ve5-d4 Vd8-c7

17. Vd4-h4 Af6-h7

18. Fg5-e3 f7-f5

19. f2-f4 Şg8-f7!

Alyoxinin sonuncu gedişi plansız etməsi qaralara yavaş-yavaş üstünlüyü ələ almağı imkan verir. Burada 20. V:h7 gedişini 20... Th8 gedişinə görə etmək olmaz.

20. Fe3-d4 Tf8-h8

21. Td1-e1 Ah7-f6

22. Vh4-g5 Af6-g4?

Bu gediş Alyoxinə qəfil zərbə vurmağa imkan yara-

dır. Qaraların şahı təhlükəli vəziyyətə düşür.

23. Te1-e6! Şf7:e6

Burada 23...Th6 gedişi dönüş yarada bilmir.

24. Tf1! gedişi ilə açıq şaquli xətt üzrə başlanan hücum hər şeyi həll edir.

24. Vg5:g6+ Şe6-d7

25. Vg6:f5+ Şd7-d8

26. Vf5:g4

Alyoxin başladığı kombinasiyanın nəticəsində keyfiyyətə görə iki piyada və güclü hücum imkanı əldə edir.

26. . . . Fd6 - f8

27. Tf1-e1 Ve7-d7

28. Vg4-g5+ Şd8-c7

29. Te1-e3! Şc7-b7

30. Ac3-a4 Ta8-e8

31. Te3-b3+ Şb7-a8

32. Vg5-g3!

Alyoxin vəzirini a6 xanasına keçirir.

32. . . . Th8-h6

33. Vg3-d3 Th6-e6

34. Fd4-e5! Gedişi ilə ağlar "e" xəttini kəsirlər.

34. . . . c6-c5

35. Tb3-b5 Te8-c8

36. c2-c4 a7-a6

37. Aa4-b6+ Te6:b6

38. Tb5:b6 Şa8-a7

39. Vd3-g6 Vd7-a4

a6 piyadasını müdafiə etməklə, Vd1+ gedişi ilə təhlükə yaradır.

40. Tb6-b3!

Vd1 təhlükəsini ləğv etmək və öz növbəsində Vb6+

gedişi ilə təhlükə yaradır.

40. . . . Vc6

41. Vg6-f7+ Şa7-a8

42.c4:d5

Qaralar təslim olurlar.

Maks Eyve
(*Hollandiya*)

V Dünya çempionu
(1935-1937)

Ərazicə çox da böyük olmayan Hollandiya istedadlarla həmişə heyrətamiz dərəcədə zəngin olmuşdur. Bu kiçik ölkə dünyaya dahi filosoflar, fiziklər, riyaziyyatçılar, bioloqlar, rəssamlar, musiqiçilər bəxş etmişdir. Hyugens və Lorents kimi fiziklərin, mikroskopun ixtiraçısı Levenquntun, Van Deyn və Rembrant kimi rəssamların, humanist və mütəfəkkir Erazm Rotterdamskinin adları bəşəriyyət tarixinə əbədi olaraq daxil olmuşdur. Şahmat sahəsində isə Hollandiyada uzun müddət bu dahilərə bərabər istedad yox idi. Ona görə də 1935-ci ildə M.Eyve Alyoxinlə matçda qalib gələrkən hollandların keçirdiyi sevinci başa düşmək olardı. Düzdür, o vaxtlar dahi rus şahmatçısı yaxşı

idman formasında deyildi. Lakin keçmiş dünya çempionu V.Smislovun dediyi kimi, "Etiraf etmək lazımdır ki, hansı formada olursa-olsun, Alyoxinə ancaq yüksək ustalığa malik olan şahmatçı qalib gələ bilərdi. Eyve haqlı olaraq şahmat tarixində beşinci dünya çempionu oldu".

M.Eyve 1901-ci il mayın 20-də Amsterdamda müəllim ailəsində anadan olmuşdur. Atası uşaqların tərbiyəsində çox diqqət yetirir, onları musiqiyə öyrədirdi. Anası şahmatın ehtiraslı azarkeşi idi. Valideynlər hər gün öz aralarında oynayır, həftədə bir dəfə isə tanışları ilə ev turniri keçirirdilər. Yenicə yeriməyə başlayan Maks şahmat fiqurlarının gedişini öyrənirdi. 4 yaşında ikən o, öz valideynləri ilə oynayırdı. Çox keçmədən isə artıq onlara qalib gəlirdi.

Məktəbdə Eyve təhsildə olduğu kimi, şahmatda da yaşdılarını qabaqladı. 1913-cü ildə 12 yaşlı Maks Amsterdam şahmat klubunun üzvü olaraq turnirlərdə iştirak etməyə başladı. Klubda o, müharibəyə görə Hollandiyaya köçən görkəmli şahmatçılarla tanış olur. Bu tanışlıq onun istedadının inkişafında böyük rol oynayır.

1918-ci ildə məktəbi qurtardıqdan sonra Eyve Amsterdam universitetinin riyaziyyat fakültəsinə daxil olur. Lakin şahmatı da unutmur. Tezliklə o, Hollandiyanın ən güclü şahmatçılarının cərgəsində inamla addımlayır. Bir il sonra Eyve beynəlxalq turnirlərdə çıxış etməyə başlayır. Amma ilk çıxışlar uğursuz olduğundan o, özünü elmə sərf etməyi qət edir. 1921-ci ilin yanvarında riyaziyyat üzrə namizədlik imtahanını müvəffəqiyyətlə verərək, ali məktəb müəllimi diplomunu alır. Bundan sonra yenidən şahmat oynamağa başlayır. Onu nahaqdan "qayda-qanun dahisi" adlandırmalıdılar. Eyve gününü elə dəqiqliklə bö-

lürdü ki, həm elmə, həm də şahmat oynamağa vaxt tapırdı. O, şahmata elmi tədqiqat predmeti kimi baxırdı. Şahmat nəzəriyyəsini diqqətlə öyrənir, debütdəki bütün yenilikləri sistemləşdirirdi. Çox keçmir ki, gərgin zəhmət öz bəhrəsini verir.

Artıq 20-ci illərin axırlarında Eyvenin adı dünyanın ən güclü qrossmeysterləri ilə bir sırada çəkilir. 1926-1927-ci illərdə o, Alyoxinlə birinci görüşünü keçirir və 4,5: 5,5 hesabı ilə uduzur. Sonra isə gənc şahmatçının qələbələr dövrü başlayır. 1928-ci ildə Kissengendə, 1931-1932-ci və 1934-1935-ci illərdə Qastinqsdə keçirilən iri miqyaslı beynəlxalq turnirlərdə qalib gəlir.

Eyvenin şahmat karyerasının zirvəsi 1935-ci ildə Alyoxinlə şahmat tacı uğrunda keçirdiyi matç olmuşdur. Matçın şərtinə görə 30 görüşdə 15,5 xal toplayan şahmatçı qalib gəlirdi. Matçın startı hollandiyalı üçün uğursuz olur. Hesab 4-cü görüşdən sonra isə 6:3 Alyoxini xeyrinə idi. Lakin Eyve məğlub olmaq fikrində deyildi. Görüşdən-görüşə xalları arasındakı fərq getdikcə azalır. Artıq 24-cü görüşdən sonra hesab bərabərləşir.- 12:12.

Bu andan başlayaraq, Eyve hesabda irəli çıxır. Sonuncu görüş ərəfəsində hollandiyalı 15:14 hesabı ilə irəlində idi. Alyoxini ancaq qələbə təmin edirdi. Lakin Eyve inamla oynayaraq, görüşü heç-heçə başa çatdırır. "Yeni dünya çempionuna ura!" -deyə Alyoxin onu təbrik edir.

İki ildən sonra "intiqam" matçında Eyve dünya çempionu adını Alyoxinə uduzur. Sonralar Eyve yazırdı: "1935-ci ildə çempion olarkən, mən Alyoxindən zəif oynayırdım. İki ildən sonra gücləndim, lakin uduzdum. Yuli Sezar haqlı imiş: "Qazanılmış qələbəni müdafiə etmək, onu qazanmaqdan çox çətinmiş".

Eyve həyatı boyu 90 turnirdə və 30 matçda iştirak etmişdir. Onun rəqibləri bir qayda olaraq, XX əsrin ən güclü şahmatçıları olmuşlar.

O, şahmat ədəbiyyatçısı kimi də böyük miras qoyub getmişdir. Eyve şahmat nəzəriyyəsi və praktikasının bütün sahələrinə "Mittelspil", "Endşpil" kimi silsilə fundamental kitablar, şahmat dərsləkləri yazmış, qəzet və jurnallarda bir sıra qiymətli məqalələrlə çıxış etmişdir.

Nəhayət, M.Eyve 1970-ci ildən 1978-ci ilədək FİDE-nin prezidenti kimi şahmatın inkişafında böyük əmək sərf etmişdir.

M.Eyve 1981-ci il noyabrın 26-da vəfat etmişdir.

EYVE-OXENLON

Qastinqs, 1919-cu il

1.e2-e4   e7-e5

2.Ag1-f3   Ab8-c6

3.Ff1-c4   Ff8-c5

4.c2-c3   Ag8-f6

ağlar filin c5 xanasında olmasından istifadə etmək və 5.d4 ed 6. cd oynayaraq piyada mərkəzini yaratmaq istəyirlər.

5.d2-d4   e5:d4 Burada 5...Fb6? Gedişi pisdir.

Ağlar 6.de A:e4 7.Vd5 gedişləri ilə fiqur udurlar.

6.c3:d4   Fc5-b4+

7.Ab1-c3   Af6:e4

8.0-0   Fb4:c3

9.d4-d5!

Bu gedişlə ağlar hücumu başlayırlar.

9. . . .   Fc3-f6!

Müdafiənin ən yaxşı sistemi. Çünki qaralar güclü fili saxlaya bilirlər.

10.Tf1-e1	Ac6-e7
11.Te1:e4	d7-d6
12.Fc1-g5	Ff6:g5
13.Af3:g5	0-0
14.Ag5:h7	Şg8:h7
15.Te4-h4+	Şh7-g8
16.Vd1-h5	f7-f5
17.Ta1-e1	Ae7-g6! Yaxşı müdafiədir.
18.Th4-h3	f5-f4?

Bu isə artıq səhvdir. Yaxşı olardı ki, qaralar 18..... Tf6! 19. Vh7+ Şf7 20.Te6! Af8 21.Vh5+ g6! oynaya idilər. İndi isə ağlar üstünlüyü ələ alırlar.

19.Te1-e6! Tf8-f6

Əgər 19... Ae5 oynanılırsa, onda 20.Td3! A:d3 21.Th6! gedişləri edilərdi və ağlar qalib gələrdi.

20.Vh5-h7+ Şg8-f8 (və ya 20... Şf7+ 21.Th6! F:e6 22. de+ Şf8 23.e7+!)

21.Vh7-h8+ Ag8:h8

22. Th3:h8+ Şf8-f7

23.Th8:d8 c7-c6

24. Te6-e8 Fc8-d7

25. d5:c6+ Fd7-e6

26. Fc4:e6+ Tf6:e6

27.Td8:a8 Te6:e8

28.Ta8:e8 Şf7:e8

29. c6:b7 Qaralar təslim olurlar.

Mixail Botvinnik
(SSRİ)

VI Dünya çempionu
(1948-1957, 1958-1960
1961-1963)

1925-ci ildə 1-ci Moskva beynəlxalq turniri ilə keçmiş SSRİ-də şahmat hərəkatının kütləviliyinin inkişafı başlandı. Laskerin və Kapablankanın turnirdə iştirak etməsi onda olan marağı daha da artırmışdır. Bütün ölkə turnirin gedişini həyəcanla izləyirdi. Noyabrın 20-də dünya çempionu Kapablanka Leninqrad (indiki Sankt-Peterburq) filarmoniyasının konsert zalında eyni vaxtda oyun seansı keçirirdi. O, taxtadan-taxtaya keçir, fikirləşmədən fiqurları döyüşə atırdı. Lakin bu görüş üzərində getdikcə daha çox düşünməyə məcbur olurdu. Çempionun rəqibi 14 yaşlı Leninqrad məktəbli Botvinnik idi. Həmin görüş belə davam etmişdir:

1.d4 d5 2.c4 e6 3.Ac3 Af6 4.Fg5 Abd7 5.e3 Fb4
6.cd ed 7.Vb3 c5! 8.dc a5 9.F:f6 A:f6 10.0-0-0 0-0
11.Af3 Fe6 12.Ad4 Tac8 13.c6 F:c3 14.V:c3 Ve8
15.Fd3 bc 16.Şc2 c5 17.A:e6 Va4+ 18.b3 Va2+ 19.
Vb2 V:b2+ 20.Ş:b2 fe 21.f3 Tc7 22.Ta1 c4 23.bc dc
24.Fc2 Tb8+ 25.Şc1 Ad5 26. Te1 c3 27.Ta3 Ab4
28.Te2 Td8 29.e4 Tc6 30.Te3 Td2 31. Te:c3 Tc2+

32.T:c2 Tc2+

33-cü gedişdə vəziyyətin çıxılmaz olduğunu gören Kapablanka məğlub olduğunu bildirdi. Leninqradlılarla vıdalaşarkən dünya çempionu ona qalib gələnin kim olduğunu soruşdu. Balacanın adının Mişa Botvinnik olduğunu bilib əlavə etdi: "Belə fikirləşirəm ki, onun böyük gələcəyi var".

Kapablankanın bu sözləri çox keçmədi ki, özünü doğrultdu. Botvinnik 2 ildən sonra usta normasını yerinə yetirdi. 6 ildən sonra ilk dəfə olaraq SSRİ çempionu adını qazandı. 1948-ci ildə isə dünya çempionunun dəfnə çələnginə layiq görüldü.

Mixail Botvinnik 1911-ci il avqustun 17-də Leninqrad ətrafında anadan olmuşdur. Şahmatla 12 yaşında olanda məşğul olmağa başlamışdır. Bir çox dünya çempionlarından və qrossmeyterlərdən fərqli olaraq onun şahmat müəllimi olmamışdır. Şahmat elminə o özü yiyələnmişdir. Botvinnik hər hansı bir şahmat kitabını təkbaşına öyrənər, öz görüşlərini təhlil edər və meydana çıxan məsələlərin cavablarını bir kimsənin köməyi olmadan tapardı.

14 yaşında ikən o, Leninqrad birinciliyinin yarımfinalında çıxış edərək əla nəticəyə nail olmuş, 12 mümkün xaldan 11,5 xal toplamışdır. 16 yaşı tamam olanda ölkənin birinci çempionatında usta normasını ödəmişdir. Politexnik institutuna daxil olandan sonra da o, şahmatda qələbə estafetini davam etdirir və 1931-ci ildə 20 yaşında ikən ilk dəfə olaraq ölkə çempionu adını qazanır. Botvinnikin şahmatda növbəti vəzifəsi beynəlxalq aləmdə şöhrət qazanmaq, mühəndislik fəaliyyətində isə elmlər namizədinin diplomunu almaq idi. Hər iki məqsədə o, rekord müddətdə nail oldu. 1935-ci ildə II Moskva beynəlxalq

turnirində Lasker və Kapablankanı geridə qoyaraq, Florla birlikdə 1-2-ci yerləri bölüşdü. Bir il sonra isə beynəlxalq Nottinqem turnirində Alyoxini, Eyveni, Laskeri ötərək, Kapablanka ilə 1-2-ci yerləri bölüşdü.

Turnirdən sonra Alyoxin yazırdı: "Onun Nottinqemdəki nəticəsi göstərir ki, Botvinnik dünya çempionu adına ən real namizədlərdəndir. Mən şəxsən belə hesab edirəm ki, onun yaxın illərdə çempion olmaq üçün böyük imkanları var".

Lakin bu yaxınlıq əlçatmaz oldu. Hələ 1938-ci ildə Alyoxinlə görüşmək üçün danışıqlar aparılmışdır. Dünya çempionu oynamağa razılıq verdi. Yenicə başlanan ikinci dünya müharibəsi hər şeyi yarımçıq qoydu. Müharibə qurtarıqdan sonra danışıqlar yenidən başlandı. Lakin Alyoxin qəflətən vəfat etdi. Şahmat aləmi ilk dəfə olaraq "şah"sız qaldı. 1947-ci ildə FİDE dünyanın son dövrədə beş ən güclü grossmeysterləri arasında çempion adını qazanmaq üçün turnir təşkil etdi. Bir ildən sonra keçirilən matç Botvinnikin əla qələbəsi ilə nəticələndi. Beləliklə, Botvinnikin 15 illik "şahlığı" başlandı. Düzdür, bu müddət ərzində o, iki dəfə 1957-ci ildə V.Smislova və 1960-cı ildə M.Tala öz tacını uduzmuşdu. Lakin hər dəfə bir il sonra keçirilən təkrar - əvəzçixma matçlarında çempion adını yenidən özünə qaytarmışdır.

1963-cü ildə Botvinnik çempion adı uğrunda matçda məğlub olur. Həmin dövrdə FİDE haqsız olaraq çempion adı uğrunda təkrar-əvəzçixma görüşlərini keçirməyi qadağan etdi. Buna etiraz əlaməti olaraq Botvinnik bir daha çempion adı uğrunda yarışmamağı qərara aldı.

Dünya şahmat tarixində Botvinnikin rolu böyükdür. 40 il ərzində dünya şahmat aləminin zirvəsinə doğru gedən

yolda sovet şahmat məktəbinin qazandığı qələbələr demək olar ki, onun adı ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə Mixail Moiseyeviç Botvinnik Sovet şahmat məktəbinin banisi sayılır.

PERFİLYEV-BOTVİNNİK
Leninqrad (Sankt-Peterburq), 1925-ci il

1.e2-e4	e7-e5
2.Ag1-f3	Ab8-c6
3.Ff1-c4	Ag8-f6

Leninqradın ən güclü şahmatçılarından biri ilə görüşən 13 yaşlı Botvinnik fəal iki at müdafiəsini seçir. Qararlar e4 piyadasına hücum etməklə, üstünlüyü ələ almağa çalışırlar.

4.d2-d4	e5:d4
5.0-0	Af6:e4
6.Tf1-e1	d7-d5
7.Fc4:d5	Vd8:d5
8.Ab1-c3	Vd5-d8

Burada 8..... Va5 daha fəal gedişdir. Bununla "e" xəttindəki topu zərbə altında saxlayaraq, uzununa qala qurmağa hazırlaşırlar.

9. Te1:e4+	Ff8-e7
10.Af3:d4	f7-f5
11.Fc1-h6!?	

Qaralar 11....0-0 12.A:c6 V:d1+ 13.A:d1 bc gedişləri ilə oyunu bərabərləşdirə bilərdilər. 1-ci yer uğrunda mübarizə aparan Perfilyev qəfil qurbanla gənc rəqibini çaş-baş salmağa çalışır.

11. . . .	f5:e4

12.Fh6:g7 Ac6:d4!

"Fəndgirliklə oynanılmışdır"-sonralar Botvinnik yazırdı: İndi 13.F:h8 Af3+ 14.gf V:d1+ 15.T:d1 ef 16.Ab5 Fd8 17.Fe5 Fd7 gedişlərindən sonra ağlar uduş üçün oynaya bilmirlər. Ona görə də şah elan edirlər.

13.Vd1-h5+ Şe8-d7

14.Fg7:d4

Burada 14.F:h8 V:h8 15.Td1 c5 edilərsə, ağların mövqeyi ümitsiz olardı. Gənc Botvinnik "əla" müdafiə olunmağı nümayiş etdirir və görüşü dəqiq surətdə qələbəyə çatdırır.

14. . . . Th8-f8

15.Ta1-d1 Fe7-d6

16.Vh5-g4+ Şd7-e8

17.Vg4-h5+ Tf8-f7

18.Ac3-d5 Fc8-g4!

19.Vh5:g4 Fd6:h2+

20.Şg1:h2 Vd8:d5

21.Fd4-f6 Vd5-c6

22.Ff6-h4.

Ağlar qalaqurmaya mane olmağa çalışırlar. Lakin qaralar şahını o biri cinahda gizlədirlər.

22. . . . Şe8-f8

23.Vg4-g5 h7-h6!

24.Vg5-e5 Şf8-g8

25.Td1-d5 Ta8-e8

26.Ve5-h5 Şg8-g7

27.Fh4-g3 Vc6-g6

28.Vh5-d1 c7-c6

29.Td5-d6 Te8-e6

30.Td6-d8 c6-c5!

31.Td8-a8 e4-e3!

Qaralar əks hücumu keçirlər.

32.Vd1-d8 Vg6-h5+

33.Fg3-h4

Əlbəttə, 33.Şg1 e2! 34.Vh8+ Şg6 35.Tg8+Şf5 ge-
dişləri pisdır.

33. . . . Te6-e8!

Qaralar keyfiyyəti geri qaytarır və tək qalmış şahın
üzərinə hücumu keçirlər.

34.Vd8:e8 Vh5:h4+

35.Şh2-g1 e3:f2+

36.Şg1-f1 Vh4-c4+ ağlar təslim olurlar.

Vasili Smıslıov
(SSRİ)

VII Dünya çempionu
(1957-1958)

Şahmat üzrə 7-ci dünya çempionu Vasili Smıslıov
1921-ci il martın 24-də Moskvada doğulmuşdur. İlk
müəllimi atası olmuşdur. O, oğlunu ilk dəfə şahmatla 6
yaşında tanış etmişdir. Atasının zəngin şahmat kitabxanası
balaca Vasilinin şahmat yaradıcılığının inkişafında böyük

rol oynamışdır. O, uşaq yaşlarından P.Morfinin, A.Ander-
senin, V.Steynitsin görüşlərini öyrənmişdir. Ən çox sev-
diyi kitablar- Alyoxinin "Mənim ən yaxşı görüşlərim" və
Kapablankanın "Şahmat oyununun əsasları" kitabları üz-
rində saatlarla oturardı.

1935-ci ildə Smislov turnirlərdə çıxış etməyə başlayır.
Tezliklə oyun tərzi ilə o, yaşlıları arasında fərqlənir. Üç
ildən sonra Smislov gəncələr arasında Ümumittifaq turni-
rində qalib gəlir. Həmin il Moskva şəhərinin çempiona-
tında 1-2-ci yerləri bölüşdürərək, usta normasını yerinə
yetirir. Sonluqda yaxşı, mükəmməl oyun tərzi ilə hələ o
vaxtlar çoxlarını heyrətə salırdı. 1941-ci ildə SSRİ-nin
XII birinciliyində 3-cü yeri tutaraq grossmeyster adına
layiq görülür. Həmin turnirdə Smislov ilk dəfə olaraq
M.Botvinniklə görüşür. Gərgin keçən mübarizə heç-heçə
ilə nəticələnir. O, vaxt heç kim güman etməzdi ki, bu
görüş üç matçda oynanılacaq, sonralar müxtəlif yarışlarda
və dünya birinciliyi uğrunda 100 görüşdən ibarət yara-
dıcılıq rəqabətinin başlanğıcına çevriləcək.

1946-cı ildə Qroningendə keçirilən beynəlxalq turnirdə
iştirak etməsi onun üçün böyük əhəmiyyətə malik oldu.
Turnirdə Botvinnik və Eyvedən sonra üçüncü yeri tutması
ona şahmat tacı uğrunda mübarizədə çıxış etməyə imkan
verdi. Şahmat olimpinə hücum başlanır. İlk cəhdde
dünyanın ən güclü grossmeysterlərinin iştirakı ilə keçiri-
lən turnirdə Botvinnikdən sonra ikinci yeri tutur.

Əllinci illər şahmat tarixinə Smislovla Botvinnikin tac
uğrunda mübarizə illəri kimi daxil olmuşdur. 1953-cü il-
də o, iddiaçıların turnirində qalib gələrək Botvinniklə oy-
namaq hüququ qazanır. Gərgin keçən mübarizə heç-heçə
nəticələnir. -12:12. FİDE-nin əsasnaməsinə uyğun olaraq

Botvinnik dünya çempionu adını özündə saxlayır.

Smislov üç il sonra iddiaçıların növbəti turnirində yenə də qalib gələrək, Botvinniklə görüşür. Bu cəhd müvəffəqiyyətlə nəticələnir. Smislov $+6-3=13$ hesabı ilə qalib gələrək dünya çempionu adına layiq görülür. 1958-ci ildə təkrar matçda heç kim Smislovun məğlub olacağına inanmırdı. Lakin Botvinnik daha yaxşı oynayaraq, çempion adını yenidən özünə qaytarır.

Smislov sonralar onlarca turnirdə çıxış etmiş, qələbələr qazanmış, məğlubiyətə uğramışdır.

SMISLOV-RUDNEV

1938-ci il

1.e2-e4	e7-e6
2.d2-d4	d7-d5
3.Ab1-c3	d5:e4
4.Ac3:e4	Ab8-d7
5.Ag1-f3	Ag8-f6
6.Ff1-d3	Af6:e4
7.Fd3:e4	Ad7-f6
8.Fc1-g5	Ff8-e7
9.Fg5:f6	Fe7:f6

Qaraların seçdiyi debüt variantı mövqedə zəiflik yaratsa da, onları fəal əks oyunsuz uzunmüddətli müdafiəyə məcbur edir.

10.c2-c3	Vd8-d6
11.Vd1-e2	0-0
12.0-0-0	

Mövqeyin strateji mahiyyəti müəyyənləşdirilmişdir. O, ağlara şah, qaralara isə vəzir cinahında hücum etməyi tələb edir.

12. . . . c7-c5
 13.Şc1-b1 c5:d4
 14.Af3:d4 Vd6-b6
 15.f2-f4 Fc8-d7
 16.Ve2-c2

Piyada hücumuna başlamazdan əvvəl ağlar qara şahın tutduğu mövqedə zəiflik yaradırlar.

16. . . . h7-h6
 17.Ad4-f3 Fd7-c6
 18.Fe4:c6 Vb6:c6
 19. h2-h4

Hücum başlandı.

19. . . . Tf8-d8
 20.Td1-f1 Vc6-c4

Qaralar hücumu zəiflətmək üçün fiqurları dəyişməyə çalışırlar.

21. g2-g4 Vc4-d3
 22.g4-g5 Vd3:c2+
 23.Şb1:c2 Ff6-e7
 24.g5:h6 g7:h6
 25. f4-f5! e6:f5
 26.Af3-d4 Td8-d6
 27.Ad4:f5 Td6-e6
 28.Th1-g1+ Şg8-h8
 29.Tf1-e1 Fe7-c5
 30.Tg1-f1 Ta8-e8
 31.Te1:e6 Te8:e6
 32.b2-b4 Fc5-b6
 33. Tf1-d1 Te6-f6
 34.Td1-d5 Fb6-f2
 35.h4-h5

Ağlar üstünlüyə nail olmuşlar. Onların bütün qüvvələri vəzir cinahında həlledici hücumu hazırdır, qaraların isə bu hücumu qarşı müdafiəsi yoxdur.

35. . . . b7-b6
36. Şc2-b3 a7-a6
37.c3-c4 Ff2-e1
38. a2-a4 Tf6-c6
39.b4-b5 a6:b5
40. a4:b5 Tc6-e6
41.Td5-d6 Te6:d6+
42. Af5:d6 Şh8-g7

43.c4-c5 qaralar təslim olurlar. Çünki, 43.... bc gedişinə 44.b6 Fa5 45.b7 Fc7 46 .Ae8+ gedişləri gözlənilir.

Mixail Tal
(SSRİ)

VIII Dünya çempionu
(1960-1961)

Heç bir dünya çempionu Tal kimi mübahisə doğurmamış və Tal kimi sevilməmişdir. İstedadı, riskli oyun tərzi, şahmat sənətində yaratdığı əsərlərə görə o, indi də şahmat həvəskarlarının sevimlisidir.

Mixail Tal 1936-cı il noyabrın 9-da Riqada anadan ol-

muşdur. Uşaq yaşlarından bacarığı, fenomenal yaddaşı ilə hamıdan fərqlənirdi. Artıq 3 yaşında ikən o, oxumağı bacarır, yanında nə danışılırdısa, yanında saxlayırdı. Onun ən çox sevdiyi məşğuliyyət oxuduğu səhifəni əzbər danışmaq idi. Balaca Mişa birinci sinfə gələndə artıq üç ədədli rəqəmləri fikrən vurmağı bacarırdı. İki gündən sonra onu üçüncü sinfə keçirdilər. 1952-ci ildə Latviya universitetinə daxil olmaq üçün ərizə verəndə Talı qəbul etmədilər: hələ 16 yaşı tamam olmamışdı. Maarif Nazirliyindən xüsusi icazə almaq lazım gəldi.

O, sevdiyi hər hansı məşğuliyyətə hələ uşaqlıqdan özünü sərf etməyə öyrənmişdi. Əvvəllər musiqiyə, riyaziyyata və futbola daha çox meyl göstərirdi. Atası şahmat oynamağı öyrətməsəydi, yəqin ki, yaxşı musiqiçi və ya riyaziyyatçı olacaqdı. Yeni oyun bütünlüklə onu ovsunladı. Riyaziyyat və musiqi artıq yaddan çıxdı. Günü ancaq şahmat oynamaqla keçirdi. 17 yaşında şahmat dərəcəsinə üzv yazıldı, 18 yaşında isə usta normasını yerinə yetirdi. Gənc ustaya ölkə çempionu və qrossmeyster adını almaq üçün cəmi 3 il vaxt lazım gəlmişdir. Yeni çempion risk dolu gözəl oyunu ilə hamını heyran etmişdi. Steynits-Lasker-Kapablankanın uzun çəkən mövqeli oyun dövründən sonra Talın riskli oyunu hamını heyrətləndirirdi. Tal qorxusuz oynayır, düşünmədən qurban verir, mürəkkəb variantları dəqiq və səhvsiz hesablayırdı.

1958-ci ildə növbəti keçmiş SSRİ çempionatında onunla artıq ehtiyatla və diqqətli oynayırdılar. Buna baxmayaraq, o, yenə də birinci oldu.

1958-ci ilin avqustunda Serbiyanın (o vaxtkı Yuqoslaviyanın) Portoroje şəhərində dünya birinciliyi uğrunda seçmə yarışların mərhələlərindən biri – beynəlxalq turnir

keçirilirdi. M.Tal, V.Smislov, P.Keres və R.Fişer kimi grossmeysterləri arxada qoyaraq qalib adına layiq görülür.

İki il sonra 24 yaşlı Riqalı grossmeyer şahmat tacı uğrunda mübarizədə M.Botvinniklə görüşdü. Rəqiblərinin hamısına qalib gələn dünya çempionu bu dəfə gənc grossmeysterlərin hücumlarına davam gətirə bilmədi. +6-2=13 hesabı ilə qalib gələn M.Tal səkkizinci dünya çempionu oldu.

Bir il sonra Botvinniklə təkrar matçda görüşərkən o, keçmiş dünya çempionunun az bir vaxt ərzində hazırlaşacağını ağına belə gətirmirdi. Yarış qabağı böyrəklərində dözülməz ağrılar baş qaldıran Tal bir neçə günlüyə Praqaya yola düşür. Praqadan həkimin müşayiəti ilə qayıdarkən şahmat federasiyası matçın vaxtını dəyişməyi təklif edir. Lakin dünya çempionu nədənsə etiraz edir. Yeni oyun sistemi hazırlayan Botvinnik 13:8 hesabı ilə qələbə qazanır.

Matçda məğlub olması Talın şahmat yaradıcılığına mənfi təsir göstərmir. Artıq 3 aydan sonra o, "əsrin turniri" adlandırılan beynəlxalq Bled turnirində birinci yeri tutur.

TAL - SMISLOV

Yuqoslaviya, 1959-cu il.

1.e2-e4	c7-c6
2.d2-d3	d7-d5
3.Ab1-d2	e7-e5
4.Ag1-f3	Ab8-d7
5.d3-d4	d5:e4
6.Ad2:e4	e5:d4
7.Vd1:d4	

Burada f7 xanasına təzyiq göstərən Fc4 gedişi daha yaxşı olardı.

7. . . . Ag8-f6

8.Fc1-g5 Ff8-e7

9. 0-0-0 0-0

10.Ae4-d6 Vd8-a5

11.Ff1-c4 b7-b5

12.Fg5-d2!

Bu gediş g5 xanasını at üçün azad etmək naminə edilir.

12. . . . Va5-a6

13 .Ad6-f5 Fe7-d8

Burada 13...Fc5 14.Vh4- bc 15. Fc3 gedişlərini etmək təhlükəlidir. Çünki 16.T:d7; 16.A:g7; 16.Vg5 və 16. Ag5 kimi çox təhlükəli gedişlər oynanılır.

14.Vd4-h4! b5:c4

15.Vh4-g5

ağlar fili qurban verərək, elə bu mövqeyi almağa çalışırdılar. Bəs, qaralar necə oynamalıdır? İndi 15....Ac8 16. V:d8 V:a2 17.Fc3 Aef6 18.T:d7 F:d7 19.Ah6+ Şh8 20.V:f6! gedişləri edilir. Bəlkə 15....g6? gedişini etmək lazımdır. Onda 16.Ah6+ Şg7 17.Fc3 V:a2 18.Ag4 oynanılır.

Smslov bu vəziyyətdə zəif gediş edir.

15. . . . Af6-h5

16.Af5-h6+ Şg8-h8

17.Vg5:h5 Va6:a2

18.Fd2-c3 Ad7-f6

19.Vh5:f7!

İndi 19....T:f7 20. T:d8+ Ag8 21.A:f7x olar. Bununla yanaşı, ağlar 20.Vg8+ A:g8 21.Af7x gedişləri ilə

mat təhlükəsi yaradırlar. Ona görə də qaralar keyfiyyəti verməyə məcbur olurlar.

19. . . . Va2-a1+

20.Şc1-d2 Tf8:f7

21.Ah6:f7+ Şh8-g8

22.Td1:a1 və qaralar tezliklə məğlub olurlar.

9-cu dünya çempionu Gürcüstanın paytaxtı Tbilisi şəhərində anadan olmuş Moskva şahmat məktəbinin yetirməsi T.Petrosyan olmuşdur.

Boris Spasski
(SSRİ)

X Dünya çempionu
(1969-1972)

1952-ci ildə Rumıniyanın paytaxtı Buxarestdə beynəlxalq turniri keçirilirdi. Turnirdə Smislov, Boleslavski və b. adlı-sanlı iştirakçılarla yanaşı, 15 yaşlı Leninqrad məktəblisi, ustalığa namizəd də çıxış edirdi. Heç kim onu ciddi rəqib saymırdı. Lakin elə birinci turda gözlənilməz hadisə baş verir. Spasski şahmat tacına real namizəd olan Smislovu məğlubıyyətə uğradır. O, turdan-tura görkəmli şahmatçılarla çəkinmədən oynayırdı. Gənc şahmatçı turnirdə 4-5-ci yerləri bölüşdürərək, beynəlxalq usta adına layiq görül-

müş dünyanın ən gənc şahmatçısı olur. Bununla da Spasskinin şahmat aləmində müzəffər yürüşü başlanır.

B.Spasski 1937-ci il yanvarın 30-da Leninqradda anadan olmuşdur. O, müharibədə ata-anasını itirmiş, uşaq evində tərbiyə almışdır. 9 yaşında ikən ölkəmizdə ən yaxşı şahmat məktəblərindən biri olan Leninqrad pionerlər sarayının şahmat dərəcəsinə üzv yazılmışdır. Onun ilk məşqçisi V.Zak yetirməsinin istedadlı olduğunu görərək, onunla ciddi məşğul olmağa başlayır. Spasski bir il ərzində 1-ci dərəcəli şahmatçıya qədər yüksəlmişdir. Lakin sürətli taktiki oyunda hücum edə bilmirdi.

Yeni məşqçi qrossmeyster Toluş onun qarşısına hücum keçməyi öyrənmək vəzifəsini qoydu. Spasski oyunun müxtəlif cəhətlərini, Botvinnikin ardıcıl strategiyasını, Talın qəfil hücumlarını, Smislovun incə mövqeli ideyalarını öyrənməyə başladı. Gərgin zəhmət bəhrəsini verdi. 18 yaşında ikən gənclər arasında dünya çempionu adına layiq görüldü. İki aydan sonra isə qrossmeyster adını alaraq, şahmat tacı uğrunda mübarizənin iddiaçılarından biri olur.

Lakin qəflətən uğursuzluqlar zolağı başlayır. İki dəfə o, SSRİ çempionatının sonuncu turlarında məğlub olaraq, tac uğrunda mübarizədə iştirak edə bilmir. Məhz bu illər onun xarakterinin möhkəmlənməsində, məğlubiyyətlərdən qorxmamağı öyrənməsində böyük rol oynayır.

1963-cü ildə yenidən şahmat zirvəsinə uğurlu yürüslərə başlayır. Seçmə yarışlarda qalib gələrək, 1966-cı ildə dünya çempionu adı uğrunda mübarizəyə başlayır. Lakin bu matçda rəqibinə məğlub olur. Amma yeni yürüslərə başlamaq üçün özündə qüvvə tapır. Gellerə, Larsenə, sonra isə Korçnoya qalib gələrək, yenidən çempion adı uğrunda mübarizə aparır. Bu matçda qalib gələrək, 10-cu dün-

ya çempionu adına layiq görülür.

Bu çətin qələbədən sonra Spasski hamıdan güclü olduğunu inanır. O, turnirlərdə getdikcə az çıxış edir. Məhz bunun nəticəsində çempion adı uğrunda mübarizənin növbəti silsiləsində R.Fişerə məğlub olur.

O, həm taktiki cəhətdən mürəkkəb, həm də mövqeli oyundan eyni bacarıqla baş çıxaran, endşpil və mittelşpilin bütün incəliklərini bilən şahmatçı olmuşdur.

SPASSKI – SMISLOV

Buxarest, 1953-cü il.

1. d2-d4   Ag8-f6

2. c2-c4   e7-e6

3. Ab1-c3   Ff8-b4

4. Fc1-g5

Bu, Spasskinin sevimli gedişidir.

4. . . .   h7-h6

5. Fg5-h4   c7-c5

6. d4-d5   d7-d6

Bu, passiv cavab mərkəzdə üstünlüyə yiyələnən ağlarla döyüşdən çəkinməkdir.

Tal 20 ildən sonra Tallində Spasskiyə 6. ...b5! Gedişi ilə düzgün cavab vermişdir.

7. e2-e3   e6:d5

8. c4:d5   Ab8-d7

9. Ff1-b5   0-0

10. Ag1-e2   Ad7-e5

11. 0-0   Ae5-g6

12. Fh4-g3   Af6-h5

13. Fb5-d3   Ah5:g3

14. Ae2:g3   Ag6-e5

15. Fd3-e2 Fb4:c3
 16. b2:c3 Vd8-h4
 17. f2-f4!

Yeniyetmə tac uğrunda mübarizənin iddiaçısına qorxusuz hücum edir.

17. . . . Ae5-g4
 18. Fe2:g4 Fc8:g4
 19. Vd1-a4!

Bu gediş f5 və Tf4 gedişlərini təhlükə altına alır.

19. . . . Fg4-c8
 20. e3-e4 Vh4-g4
 21. Va4-c2 h6-h5!?
 22. Tf1-f2 b7-b5!?
 23. e4-e5 h5-h4
 24. Ag3-f1 Fc8-f5
 25. Vc2-d2 d6:e5?

Sınıslıv həddindən ziyadə özünə arxayındır. O, Spasskiyə güclü keçid piyadasını verir.

26. f4:e5 Ff5-g6
 27. Ta1-e1 h4-h3
 28. d5-d6 Fg6-e4
 29. Af1-e3 Vg4-e6
 30. Tf2-f4 Fe4:g2
 31. Ae3-f5 Tf8-e8
 32. Te1-e3! Ta8-d8
 33. Af5:g7! Td8:d6

34. Ag7:e6. Qaralar təslim olurlar. Çünki, 34. ...T:d2 35. Tg3+Şh7 36. Th3+ gedişi gözlənilir.

Robert Ceyms Fişer
(ABŞ)

XI Dünya çempionu
(1972-1975)

Heç bir dünya çempionu haqqında Robert Fişer qədər yazılmayıb. Yaxşı da yazırlar, pis də. Onun heyrətamiz qələbələrindən və şıltaqlıqlarından yazırdılar. Lakin hər hansı bir görkəmli şahmatçını qiymətləndirmək üçün başlıca meyar onun idman nəticələridir. "Fişerin nəticələri isə çox şeydən xəbər verir: bu, misilsiz hadisədir" – A. Karpov öz sələfi haqqında 1980-ci ildə belə yazmışdır.

Bəs, bu Fişer kimdir?

Robert Ceyms Bobbi Fişer 1943-cü ildə martın 9-da Çikaqada (ABŞ) anadan olmuşdur. Onu tibb bacısı işləyən anası tərbiyə etmişdir. Bobbinin (uşaqlağda Fişeri belə çağırırdılar) 6 yaşı tamam olanda böyük bacısı Coan ilk dəfə olaraq onu şahmatla tanış etdi. Həmin vaxtlar Bobbidən arzuladığı şey barəsində soruşanda o, belə demişdir: "Yeganə arzum şahmat oynamaqdır". Bobbi elə bil ki, şahmat üçün doğulmuşdur. Şahmata dair əlinə düşən bütün kitabları birnəfəsə oxuyur, bu qədim müdrik oyunun

sirlərinə tezliklə bələd olurdu. Biləndə ki, şahmata aid ən çox kitab rus dilində nəşr edilir, o, bu şahmat ədəbiyyatını orijinaldan oxumaq üçün müstəqil olaraq rus dilini öyrənir. Dünyanın ən güclü şahmatçılarının görüşlərini təhlil edə-edə o, özü də öyrənirdi.

1953-cü ildə Fişerlər ailəsi Nyu-Yorka köçür. Bobbi yaşadığı ərazinin şahmat klubuna gedərək, gündə 10-12 saat şahmatla məşğul olurdu. İki ildən sonra o, klubun birinciliyində çıxış edərək, 3-cü yeri tutdu. Tezliklə balacanın yaşına uyğun olmayan yetkin oyun nümayiş etdirməsi barədə söz-şöhvət yayıldı. 1956-cı ildə onu qrossmeysterlər Reşevsçki, Bisqayer, D.Birn və digər güclü amerikalı ustaların iştirak etdiyi turnirdə oynamağa dəvət etdilər. 13 yaşlı şahmatçının debütü uğurlu oldu. O, 11 mümkün xaldan 4,5 xal topladı. Bobbinin D.Birnlə görüşü isə dünyanın şahmat mətbuatında geniş işıqlandırıldı. Bu görüşdə o, gözəl kombinasiya quraraq, vəzirini qurban vermiş və 41-ci gedişdə adlı-sanlı rəqibini məğlubiyyətə uğratmışdır.

1957-ci ildə sensasiya baş verdi: Fişer ölkənin gənclər, açıq və rəsmi çempionatında dalbadal qalib gəldi. Özü də rəsmi çempionatda bir görüşü belə uduzmadan Amerikanın ən güclü şahmatçısı qrossmeyster Reşevskini bir xal qabaqladı. Sonra isə iddiaçıların zonalararası turnirində uğurla çıxış edərək şahmat tarixində ən cavan qrossmeyster oldu.

O vaxtdan etibarən o, dünya çempionu olmağı qarşısına məqsəd qoydu. Əlbəttə, yaxın illərdə bu arzu həqiqətə çevrilə bilməzdi. Birincisi, yaşı və təcrübəsi az idi, ikincisi isə həmin illər Tal öz qarşısına çıxan maneələri bir qayda olaraq darmadağın edirdi. Ona görə də Fişer təcrü-

bə toplamaq üçün fasiləsiz olaraq turnirlərdə çıxış edir. Uğurları da, müvəffəqiyyətsizlikləri də olur. Lakin qələbələr daha çox idi. 1960-cı ildən 1972-ci ilədək o, 25 mötəbər beynəlxalq turnirdə çıxış edərək 20-sində birinci mükafatı qazanır.

Qəfildən Bobbi şahmat oynamaqdan əl çəkir. Lakin o, heç vaxt şahmatı atmamışdır. İndi Bobbi debütün qədim və yeni variantlarını, yaşlı və müasir ustaların oyunlarını mittelspili və endspili dərindən öyrənir. Təsadüfü deyil ki, 1970-ci il başlananda o, artıq tam döyüş hazırlığına malik idi. Həmin il şahmat tacı uğrunda mübarizəyə qoşulanda Bobbi artıq yetkin şahmatçı idi. İspaniyada keçirilən zonalarası turnirdə Fişer rəqiblərini 3,5 xal (!) qabaqlayaraq, parlaq qələbə qazanır. Sonra isə iddiaçıların matçında Taymanov və Larseni 6:0 hesabı ilə ağır məğlubiyətə uğradır. Nəhayət, şahmat tacı uğrunda mübarizədə Spasskiyə qalib gələrək, arzusuna nail olur – şahmat üzrə 11-ci dünya çempionu adına layiq görülür.

Bəs Fişerin şahmat dəsti-xətti necədir? O, nə ilə belə fenomenal nəticələr qazanıb? Axı, 16 il ərzində Fişer keçirdiyi 576 görüşün 327 –də qalib gəlmiş, 189-nu heçə-heçə başa çatdımış və yalnız 61-də məğlub olmuşdur.

Hər şeydən əvvəl, onun qeyri-adi işgüzarlığını qeyd etmək lazımdır. Böyük zəhmətlə cilalanmış nadir istedad misilsiz bir qüvvə yaratmışdır. Fişeri fərqləndirən xüsusiyyət Kapablankanı xatırladan aydın təfəkkür və nadir idman mübarizliyi idi. O, ancaq qələbəyə can atırdı. Əgər Fişerin bəzi görüşləri heç-heçə nəticələndisə, deməli, qələbə üçün lazım olan bütün ehtiyatlar tükənmişdir. Təsadüfü demirlər ki, onu udmaq heç-heçə oynamaqdan asandır.

Bu barədə dünya çempionu A.Karpov özünün "Doqquzuncu şaquli xətt " kitabında yazırdı: "Spaskinin vaxtında şahmat "yumşalmışdı". Şahmatçılar həm yarışlar, həm də görüşlər zamanı özlərinə dinclik verirdilər. Fişerin gəlişi onları əvvəlki tək oynamağa – bütün 5 saati gərgin mübarizədə keçirməyə məcbur etdi. Bunu heç kim gözləməirdi..."

Fişeri şahmata kəskinliyi qaytardı, onu daha da gərginləşdirdi, tək qalmış şaha qədər mübarizə aparmağa məcbur etdi. O, şahmatın universallığını daha da yuxarı qaldırdı, üstünlüyü həyata keçirmək üçün valehedici texnika, əla kombinasiyalı və mövqeli oyun nümayiş etdirdi. Ona xas olan ən böyük xarakterik cəhət mübarizədə bütün imkanlardan axıradək istifadə etmək kimi idman mətinliyi idi.

Təəsüf ki, dünya çempionu adını aldıqdan sonra Fişer şahmatdan, daha doğrusu, yarışlardan uzaqlaşmışdır.

D.BİRN - R.FİŞER
Nyu – York, 1956-cı il

1. Ag1-f3	Ag8-f6
2. c2-c4	g7-g6
3. Ab1-c3	Ff8-g7
4. d2-d4	0-0
5. Fc1-f4	d7-d5

13 yaşlı Fişer müasir Qrunfeld müdafiəsini oynayır. Lakin burada 6.cd A:d5 7.A:d5 V:d5 8.F:c7 Ac6 9.e3 Ff5! 10.Fe2 Tac8 11.Fg3 Va5+ 12.Vd2 Ab4 13.0-0 Tc2 gedişləri gözlənilir.

6.Vd1-b3	d5:c4
7.Vb3:c4	c7-c6

8.e2-e4 Ab8-d7

Bobbi seçdiyi müdafiənin mürəkkəb sistemini yaxşı başa düşdüyünü göstərir.

9.Ta1-d1 Ad7-b6

10.Vc4-c5 Fc8-g4

11.Ff4-g5?

Ağlar gənc rəqibini saya salmır. Diqqəti e7 xanasındaki piyadaya yönəldərək, fiqurlarının inkişafından çox geri qalırlar. Şah isə mərkəzdə qalmışdır. Bütün bunlar qaralara əla kombinasiya qurmağa imkan verir.

11. . . . Ab6 - a4

Qorxusuz gənclik! Bobbinin ideyası böyük üstünlük yaradan 12. A:a4 A:e4 13. Vb4 A:g5 14 .A:g5 F:d1 15. Ş:d1 F:d4 16. Vd2 F:f2 variantlarından ibarətdir. Lakin Birn oyunu mürəkkəbləşdirməklə, Fişeri udmaq fikrindədir.

12. Vc5-a3 Aa4:c3

13. b2:c3 Af6:e4! Qaralar güclü hücum üçün piyada qurban verirlər.

14. Fg5:e7 Vd8-b6!

Bu güclü gedişi ağlar tam qiymətləndirməmişlər. Çünki 15. F:f8 F:f8 16. Vb3 A:c3!

15. Ff1-c4 Ae4:c3! Bobbinin üçüncü zərbəsi! Əgər 16. V:c3 oynasa 16... Tfe8 gedişi edilir.

16.Fe7-c5 Tf8-e8+

17.Şe1-f1

Deyəsən, ağlar qaraları aldadıblar, indi necə oynamaalı? Əgər 17... Ab5 gedişi edilsə, onda 18. F:f7+ Ş:f7 19. Vb3+ Fe6 20. Ag5+ Şg8 21. A:e6 və ağlar görüşü udurlar. Lakin burada Fişer bütün dünyanı dolaşan gediş edir:

17. . . . Fg4-e6!!

Bu gediş kombinasiyanın "duzu" dur. Əgər indi 18.V:c3 V:c5! Və ya 18. Fd3 Ab5! Oynanılsa, nəhayət əgər 18. F:e6 edilsə, onda 18... Vb5+ 19. Şg1 Ae2+ 20 .Şf1 Ag3+! 21. Şg1 Vf1+ 22. T:f1 Ae2 və mat olur. Birn qurbanı qəbul etməyi qərara alır.

18. Fc5:b6	Fe6:c4+
19. Şf1-g1	Ac3-e2+
20. Şg1-f1	Ae2:d4+
21. Şf1-g1	Ad4-e2+
22. Şg1-f1	Ae2-c3+
23. Şf1-g1	a7:b6
24. Va3-b4	Ta8-a4
25. Vb4:b6	Ac3:d1
26. h2-h3	Ta4:a2
27. Şg1-h2	Ad1:f2
28. Th1-e1	Te8:e1
29. Vb6-d8+	Fg7-f8
30. Af3:e1	Fc4-d5
31. Ae1-f3	Af2-e4
32. Vd8-b8	b7-b5
33. h3-h4	h7-h5
34. Af3-e5	Şg8-g7
35. Şh2-g1	Ff8-c5+
36. Şg1-f1	Ae4-g3+
37. Şf1-e1	Fc5-b4+
38. Şe1-d1	Fd5-b3+
39. Şd1-c1	Ag3-e2+
40. Şc1-b1	Ae2-c3+
41. Şb1-c1	Ta2-c2x.

Anatoliy Karpov
(SSRİ)

XII Dünya çempionu
(1975-1985)

12-ci dünya çempionu Anatoliy Karpov. xöşbəxt taleli şahmatçıdır. 9 yaşında 1-ci dərəcəli idmançı, 11 yaşında ustalığa namizəd, 15 yaşında idman ustası, 18 yaşında gənclər arasında dünya çempionu, 19 yaşında qrossmeyster, 23 yaşında iddiaçı, 24 yaşında dünya çempionu! Məqsədə doğru yaxın yollarla can atmaq dünyanın 12-ci çempionunun ən gözəl xüsusiyyətidir.

A.Karpov 1952-ci il mayın 23-də Uralın Zlatous şəhərində anadan olmuşdur. Şahmat oynamağı 4 yaşında olarkən atasından öyrənmişdir.

Anatoli uşaqlıq illərində bütün vaxtını yaşlıları ilə şahmat oynamaqla keçirərdi. Birinci sinifə gedəndə o, artıq özündən yaşlılarla bərabər vəziyyətdə oynayırdı. Metallurqların idman sarayındakı şahmat dərəcəsinə gələndən sonra tezliklə 3-cü dərəcəli şahmatçı normasını yerinə yetirdi. İki ildən sonra isə 1-ci dərəcə normasını ödəyərək, M.Botvinnikin qiyabi şahmat məktəbinə daxil olur. Qış və yay tətili günlərində o, Moskvaya gedərək Botvin-

niklə birgə görüşləri təhlil edir, şahmat nəzəriyyəsini və dünyanın ən güclü şahmatçılarının görüşlərini öyrənirdi. Tezliklə gərgin zəhmət bəhrəsini verdi. O, məktəblilərin Leninqrada (indiki Sankt-Peterburq) turnirində qalib gələrək idman ustası normasını ödədi.

1968-ci ilin payızı gənc şahmatçının həyatında böyük rol oynadı. Həmin il o, yeni məşqçi ilə debüt və şahmat nəzəriyyəsinin görkəmli bilicisi olan grossmeyster S.Furmanla tanış oldu. Karpovun özü etiraf edir ki, şahmat tacına yiyələnməkdə ona ən çox kömək edən Furman olmuşdur. Dünya çempionunun görüşlərinə baxan grossmeysterlər indi də Karpovun oyununda Furmanın "əli olduğunu" qeyd edirdilər. Artıq əlbir işdən bir il sonra Karpov gənclər arasında dünya çempionu adına layiq görülür. Daha bir il sonra isə 19 yaşlı Karpov beynəlxalq Karakas turnirində qalib gələrək, beynəlxalq grossmeyster adını alır. Getdikcə uğurlar bir-birini əvəz edir. 1971-ci ildə Alyoxinin xatirə turnirində, 1971-1972-ci illərdə Qastinqsdə keçirilən turnirdə 1-2-ci yerləri, 1972-ci ildə San-Antonio turnirində isə 1-3-cü yerləri bölüşdürür.

1973-cü ildə 22 yaşlı Karpov Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) keçirilən beynəlxalq turnirdə qalib gələrək, iddiaçıların yarışlarına vəsiqə qazanır. Yarımfinal görüşlərində Poluqayevskiyə və Spasskiyə qalib gəlir, finalda Korçnoyla görüşür. Kim qalib gələcək? Hərə bir fikir söyləyir. Kimi təcrübəsi Karpovdan 20 il çox olan Korçnoya, kimi də qüvvəsi bitib-tükənməyən gənc Karpova üstünlük verir. 24 görüşdən ibarət olan matç gərgin və üzücü şəraitdə keçir. 17 görüşdən sonra Karpov 3:0 hesabı ilə irəli çıxır. Sonrakı iki görüşdə Korçnoy qalib gələrək, hesab arasındakı fərqi azaldır. Lakin Karpov axı-

rıncı üç görüşdə uğurla yarışaraq, hər üç oyunu heç-heçə başa çatdırmağa müvəffəq oldu. Beləliklə, o, tac uğrunda mübarizədə Fişerlə oynamaq hüququ qazanır.

Lakin şahmat aləminin intizarında olduğu görüş baş tutmur. Gözlənilmədən Fişer oynamaqdan imtina edir. 1975-ci il aprelin 3-də FİDE-nin qərarı ilə A.Karpov dünyanın 12-ci çempionu elan edilir. Şahmatdan yazan jurnalistlərin beynəlxalq assosiasiyası 9 dəfə dalbadal, onu ilin ən yaxşı şahmatçısı adına layiq görmüş və "Oskar"la təltif etmişdir. "Şahmat mənim həyatımdır, lakin mənim həyatım təkəcə şahmat demək deyildir" deyən A.Karpov bunu ictimai fəaliyyəti ilə sübut edir.

A.KARPOV - Y. QİK

1968-ci il.

1.e2-e4	c7-c5
2.Ag1-f3	d7-d6
3.d2-d4	c5:d4
4.Af3:d4	Ag8-f6
5.Ab1-c3	g7-g6
6.Fc1-e3	Ff8-g7
7.f2-f3	0-0

Rəqiblər Siciliya müdafiəsinin "Əjdaha" variantını seçmişlər. Bu variant həmişə kəskin oyuna gətirib çıxarır. Ağlar şah cinahında, qaralar isə vəzir cinahında hücum keçirlər. Hər iki tərəfin prinsipi birdir: kim daha tez hücum keçəcək.

8.Ff1-c4	Ab8-c6
9.Vd1-d2	Fc8-d7
10. 0-0-0	Vd8-a5
11.h2-h4	Ac6-e5

- 12.Fc4-b3 Tf8-c8
 13.h4-h5 Af6:h5
 14.Fe3-h6 Fg7:h6
 15.Vd2:h6 Tc8:c3
 16.b2:c3 Va5:c3
 17.Ad4-e2!

Ağlar "h" xəttini açmaq üçün piyadanı verdilər. Qaralar isə öz növbəsində ağ şahın mövqeyinə hücumla keçmək üçün keyfiyyəti qurban verdilər. Uzun həmlənin başlanğıcı. At vəziri şahdan uzaqlaşdırır və şah cinahında hücumla qoşulur.

17. . . . Vc3-c5

Burada 17... Ad3+ gedişi pisdir. Çünki 18.T:d3 Va1+ 19.Şd2 V:h1 20.g4 Ag3 21.V:h1 A:h1 22.Şe3 və 23.Td1 gedişlərindən sonra qaraların vəziyyəti uduzulmuş olur.

- 18.g2-g4 Ah5-f6
 19.g4-g5 Af6-h5
 20.Th1:h5!

Gecikdirmək olmaz. 20.Ag3 rəqibin 20.... Fg4! Gedişinə görə oynanıla bilməz.

- 20... g6:h5
 21.Td1-h1 Vc5-e3+
 22.Şe1-b1! Ve3:f3

Atı götürmək olmaz: 22.... V:e2 23.V:h5 e6
 24.V:h7+ Şf8 25.Vh8+ Şe7 26.Vf6+ Şe8 27.Th8x.

- 23.Th1:h5 e7-e6
 24.g5-g6!

Şahı azadlığa buraxmamaq üçün oynanılır.

24. . . . Ae5:g6
 25.Vh6:h7+ Şg8-f8

Hücumu necə davam etdirməli?

26.Th5-f5!!

Günün günorta çağı göy gurultusuna bənzəyən gedişdir. İki xətt: a2-g8 dioqanalı və "f" şaquli xətt "f7" nöqtəsində kəsişirlər. Top "f" xəttini müdafiə edir.

26. . . . Vf3:b3+

27.a2:b2 e6:f5

28.Ae2-f4!

Daha bir zərbə. Vh8+ gedişinə və topun itirilməsinə görə atı götürmək olmaz.

28. . . . Ta8-d8

29.Vh4-h6+ Şf8-e8

30.Af4:g6 f7:g6

31.Vh6:g6+ Şe8-e7

32.Vg6-g5+!

Əks halda 32..... Tf8 gedişi oynanırlar.

32. . . . Şe7-e8

33.e4:f5 Td8-c8

34.Vg5-g8+ Şe8-e7

35.Vg8-g7+ qaralar təslim olurlar.

XIII dünya çempionu Bakılı grossmeyster H.Kasparov olmuşdur.

1993-cü ildən başlayaraq FİDE ilə dünya çempionu arasında yaranmış ziddiyət ona gətirib çıxardı ki, dünyanın bir sıra qabaqcıl grossmeysterləri etiraz əlaməti olaraq özlərinin Peşəkar Şahmat Assosiasiyasını (PŞA) yaratdılar və özləri dünya çempionu adı uğrunda yarışlar keçirməyi qərara aldılar.

1995-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında Nyu-Yorkda H. Kasparov ilə hindistanlı grossmeyster Vişvanatan Anand

arasında matç keçirildi və XIII dünya çempionu 10,5-7,5 hesabı ilə qalib gələrək öz adını qoruyub saxladı. H.Kasparov və digər grossmeysterlərin imtina etməsinə baxmayaraq, FİDE 1996 - cı ildə öz çempionatını keçirir və PŞA tərəfindən keçirilən matçın qeyri - qanuni olduğunu bildirir. 1996 - cı ilin iyun ayında Rusiyanın Elista şəhərində H.Kasparov və digər grossmeysterlərin imtina etdiklərinə görə final matçında XII dünya çempionu A.Karpovla amerikalı (əvvəllər Rusiya vətəndaşı olmuş) Qata Kamski arasında dünya çempionu adı uğrunda matç keçirilir və təcrübəli Karpov inamla qələbə qazanır.

1997-ci ildən başlayaraq FİDE prezidenti Kirsan İlümjinov dünya çempionu adı uğrunda matçların 100 illik tarixində ilk dəfə olaraq əsrlik ənənələri pozaraq ilk dəfə nokaut sistem üzrə yeni bir üsulla dünya çempionu adı uğrunda yarış keçirməyi qərara alır. Final mərhələsində 100-dən artıq şahmatçı nokaut (olimpiya) sistemi üzrə bir-birləri ilə mikro matçda görüşürlər. Əvvəlcə onlar klassik şahmatda yarışirlar. Əgər matç heç-heçə başa çatarsa əlavə matç yeni qısaldılmış vaxtla (sürətli şahmat), bu da bir nəticə verməzsə blitsdə (çaparaqda) yarışirdılar. Nokaut sistem üzrə keçirilir ilk bu yarışda yenə də A.Karpov qalib gəlir.

1999-cu ildə isə ikinci belə çempionatda Rusiyalı Aleksandr Xalifman qalib gəlir. Həmin il A.Xalifman FİDE-nin rəsmi reyting vərəqində 20-ci pillədə dayanırdı ki, bu da çempionatın heç də həqiqətən ən güclü şahmatçını müəyyən etmədiyinə sübut idi. Ona görə də A.Xalifmanın dünya çempionatları tarixində XIV dünya çempionu olması faktı şahmat ictimaiyyəti tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul edilmədi.

2000-ci ildə FİDE xətti ilə keçirilən dünya çempionatında V.Anand qalib gəlir.

2000-ci ildə Londonda PŞA özünün çempionatını keçirir. Final matçında H.Kasparovla digər Rusiyalı Vladimir Kramnik görüşür. V.Kramnik 8,5-6,5 hesabı ilə qalib gəlir və matçda bir dəfə də olsa məğlub olmur. Lakin məhz V.Kramnikin XIV dünya çempionu olmasını da dünya şahmat aləmi qəbul edə bilmir. Çünki PŞA xətti ilə keçirilmiş iddiaçıların final matçında A.Şirov V.Kramnikə qalib gəlmişdi və H.Kasparovla finalda məhz o görüşməli idi. Lakin sponsorların bu matça pul ayırmamaları və digər maliyyə problemləri ilə bağlı bu matç baş tutmur və H.Kasparov bütün qaydalara zidd olaraq V.Kramniklə görüşməyə üstünlük verir.

FİDE xətti üzrə 2001-2002-ci ilin dünya çempionatında daha bir cavan qrossmeyster Ukraynalı Ruslan Pona-
maryov qalib gəlir.

2004-cü ildə Liviyanın paytaxtı Tripoli şəhərində FİDE xətti üzrə dünya çempionatında özbəkistanlı Rüstəm Kasımcıanov final görüşündə Maykl Adamsı 4.5-3.5 hesabı ilə məğlub edərək çempion titulu qazanır.

2005-ci ildə Argentinanın Sent-Luis şəhərində keçirilən «FİDE üzrə dünya çempionu» titulu uğrunda matçturnirdə Bolqarıstanlı Veselin Topalov qalib gələrək bu titulun sahibi olur.

Vladimir Kramnik
(Rusiya)

XIV Dünya çempionu
(2000-2006)
PŞA üzrə
(2006-2007)

İki xətt üzrə keçirilən bu çempionatlar davam etməkdə idi. Lakin bu hal uzun müddət davam edə bilməzdi. Dünya şahmat ictimaiyyəti, dünyanın bir çox qabaqcıl şahmatçıları, peşəkar qrossmeysterləri dəfələrlə bu matçları birləşdirməyə çalışsalar da hələlik müsbət nəticəyə nail ola bilməmişdilər.

Vladimir Kramnik 25 iyun 1975-ci il Tuapse şəhərində anadan olub. 1991-ci ildə beynəlxalq qrossmeyster adını almışdır. 16 və 18 yaşlı yeniyetmələr arasında dünya çempionu, Rusiya yığma komandasının tərkibində Şahmat Olimpiyadasının qalibi olmuşdur. (1992, 1994, 1996).

2000-ci ildə Kramnik PŞA-nın keçirdiyi dünya çempionu uğrunda matçda Kasparovu məğlub edərək dünya çempionu olmuş, 2004-cü ildə Peter Leko ilə keçirilən matçda öz titulunu saxlamışdır.

2006-cı ildə PŞA-nın çempionu Kramnik ilə FİDE üzrə dünya çempionu Veselin Topalov arasında keçirilmiş

matçda Kramnik qalib gələrək 14-cü dünya çempionu adına layıq görülmüşdür.

2007-ci ildə Mexikoda dünya çempionu adı uğrunda keçirilən matçda Vıřvanatan Ananda məğlub olaraq dünya çempionu titulu itirmişdir. 2000, 2006 - ilin Şahmat Oskarı nominasiyasına layıq görülmüşdür. Jurnalistlərin səsverməsi nəticəsində Kramnik ilin ən güclü şahmatçısı seçilmişdir.

Vıřvanatan Anand
(*Hindistan*)

XV Dünya çempionu
(2007-ci ildən)

Vıřvanatan Anand 11 dekabr 1969-cu ildə Hindistanın Mədrəsə şəhərində anadan olmuşdur. Anand şahmatla 6 yaşından məşğul olmağa başlayıb. İlk məşqçisi anası olmuşdur. Tezliklə Anand Hindistanda ən güclü şahmatçılardan biri oldu. 1983-cü ildə 14 yaşında ikən Anand gənclər arasında ölkə çempionu adına layıq görülmüşdür. Anand öz ölkəsində 14 yaşında ikən beynəlxalq usta adını alan ən gənc şahmatçı olmuşdur. 16 yaşında Anand kişilər arasında ardıcıl olaraq 3 dəfə ölkə çempionu olmuşdur.

1987-ci ildə gənclər arasında keçirilmiş dünya çempionatının qalibi olmuş ilk Asiyalı şahmatçıdır. 1988-ci ildə beynəlxalq qrossmeyster adını qazanmış ilk Hindistanlı şahmatçı olmuşdur, 1991-ci il Redjo – Emilio yarışında Kasparov və Karpovu qabaqlayaraq I yeri tutmuşdur. 1994-cü ildə şahmat tacı uğrunda PŞA versiyası üzrə mübarizədə Maykl Adams və Qata Kamskiyə qalib gəlir.

1997-ci ildə FİDE versiyası üzrə I dünya çempionu olan Anand ardıcıl olaraq Leonda keçirilən 3 «irəlilənmiş şahmat» (belə yarışlarda görüşlərin yarısı sürətli şahmat, yarısı isə «gözü bağlı» oynanılır) üzrə beynəlxalq turnirlərin (1999, 2000, 2001), bir çox nüfuzlu kimi Veyk-an-Zeye (2003, 2004), Linares (1998, 2007, 2008) və Dortmund (2004), Monako (1994, 1997, 2003, 2005) turnirlərinin qalibi olmuşdur.

Anand 6 dəfə «Şahmat Oskarına» layiq görülmüşdür. (1997, 1998, 2003, 2004, 2007, 2008)

Anand FİDE-nin keçirdiyi dünya kubokunun qalibi olmuşdur (2000-ci ildə Şenyan, 2002-ci il Heydərabad)

2007-ci ildə Mexikoda şahmat tacı uğrunda iki dairədən ibarət yarış keçirilir. 14 oyundan 9 xal toplayan V.Anand turnirin qalibi olur və 2008-ci ildə Kramnikə 6,5-4,5 hesabı ilə qalib gələrək dünya çempionu titulu qazanır. 2010-cu ildə Topalovla keçirilən matçda 6,5-5,5 hesabı ilə qalib gələrək öz titulu saxlayır. Vişvanatan Anand 11 dəfə sürətli şahmat üzrə keçirilən «Chess Classik Mainz» turnirinin qalibi olmuşdur.

2.3. QADINLAR ARASINDA DÜNYA ÇEMPIONLARI

Vera Mençik
(SSRI)

I Dünya çempionu
(1927—1944)

85 ilə yaxındır ki, kişilərlə birgə qadınlar da şahmat tacı uğrunda mübarizə aparırlar. 1927-ci ildə 7 ölkənin 12 qadın şahmatçısı Londona toplaşaraq, ilk dəfə olaraq qadınların dünya birinciliyində yarışdılar. 21 yaşlı V.Mençik bütün rəqiblərinə asanlıqla qalib gələrək, qadınlar arasında birinci dünya çempionu oldu.

V.Mençik 1906-cı il fevralın 16-da Moskvada anadan olmuşdur. Milliyyətçə çex olan atası 9 yaşında ikən ona şahmat oynamağı öyrətmişdir. Balaca Vera şəkil çəkməyi, teatra getməyi üstün tuturdu. Lakin məktəb birinciliyində iştirak etməsi onun sonrakı şahmat taleyini həll etdi.

1921-ci ildə ailələri İngiltərənin şahmat ənənələri ilə məşhur olan Qastinqs şəhərinə köçür. Burada Vera Macarıstan grossmeysteri Geza Marotsidən şahmatın sirlərini öyrənir. O, çox az müddətdə böyük tərəqqiyə nail olur. 1923-1924-cü illərdə kişilərin Qastinqsdə keçirilən turnirində çıxış edərək 7-8-ci yerləri bölüşdürür. Sonrakı illərdə o, bir sıra turnirlərdə, xüsusən kişilərin yarışlarında

çixış edərək, oyun texnikasını təkmilləşdirir. O, 17 grossmeysterlə və tanınmış ustalarla, o cümlədən Alyoxinlə 8, Kapablanka ilə 9, Eyve ilə 4, Botvinniklə 2, Florla 10 dəfə görüşmüşdür. Bu görüşlərin çoxunda məğlub olsa da, o, Reşevskiyə və Eyveyə qalib gəlmişdir. Ümumiyyətlə, V.Mençik kişilərlə görüşdə 31 dəfə qələbə qazanmış, 69 görüşü heç-heçə başa çatdırmışdır.

V.Mençik çempion adını müxtəlif turnirlərdə və iki dəfə dünya birinciliyinin yarışlarında müdafiə etmişdir. O, sonuncu dəfə 1942-ci ildə grossmeyster Nizslə görüşmüş və qalib gəlmişdir.

V.Mençik 1944-cü il iyunun 27-də Londonun bombardmanı zamanı faciəli surətdə həlak olmuşdur.

V.Mençik - C.Qraf
Zemering, 1937-ci il.

1. c2-c4	e7-e6
2.Ab1-c3	d7-d5
3.d2-d4	Ag8-f6
4.Ag1-f3	Ab8-d7
5.e2-e3	c7-c6
6.Ff1-d3	Ff8-e7
7.0-0	0-0
8.e3-e4	

Ağların fiqurları yaxşı düzülmüşdür və onlar oyunu açmağa can atırlar.

8. . . .	d5:e4
9.Ac3:e4	Af6:e4
10.Fd3:e4	Ad7-f6
11.Fe4-c2	c6-c5

12.d4:c5 Vd8-a5
 13.Fc1-e3! Fe7:c5
 14.Fe3-d2 Va5-c7
 15.Fd2-c3 Fc5-e7
 16.Vd1-e2 b7-b6

Bu gedişlə qarılara tələ qururlar: 17.F:f6 F:f6
 18.Ve4 g6 19.V:a8 Fb7.

17.Af3-g5! g7-g6
 18.Ve2-f3 Fc8-b7
 19.Vf3-h3 h7-h5

Burada mat qorxusu olduğundan 19...Ah5 20.V:h5!
 g:h 20.F:h7x gedişləri təhlükəlidir.

Bundan əlavə 19...Tfd8, 20.F:f6 F:f6 21.F:h7+Şf8,
 22.A:e6+! Gedişləri də pisdir.

20. Ta1-d1 Af6-g4
 21.Td1-d7!! Vc7:d7
 22.Vh3:h5! g6:h5
 23.Fc2-h7x.

Lyudmila Rudenko
 (SSSR)

II Dünya çempionu
 (1950—1953)

Keçmiş Sovetlər ölkəsinin qadın şahmatçıları arasında ilk rus dünya çempionu olan L.Rudenko həyatının 50 ilini şahmata həsr etmişdir. Bu illər ərzində o, bir sıra qələbə-

lər qazanmışdır. Ən qiymətli isə dünya çempionunun dəfnə çələnginə layiq görülməsidir. Bu, 1950-ci il yanvarın 19-da olmuşdu.

L.Rudenko 1904-cü il iyunun 27-də anadan olmuşdur. Şahmatla 10 yaşından məşğul olmağı başlamışdır. İlk dəfə 1926-cı ildə «Komsomolskaya pravda» qəzetinin təşkil etdiyi turnirdə çıxış etmiş və sonuncu yerlərdən birini tutmuşdur. İki il sonra Moskva çempionatında bütün görüşlərdə qalib gələrək, çempion adını qazanmışdır.

Leninqrada (indiki Sankt-Peterburq) köçdükdən sonra onun qələbələr seriyası bir-birini əvəz edir. O, 9 dəfə Leninqrad çempionu adına layiq görülür. Müharibədən sonra yenidən Neva üzərindəki şəhərə qayıdan Rudenko şahmatla ciddi məşğul olur. 1950-ci ildə keçirilən yarışlarda isə uğurlu çıxış edərək, dünya çempionu adına layiq görülür.

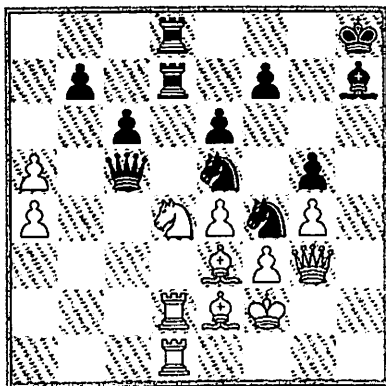
1950-çi ildə L.Rudenko kişilər arasında beynəlxalq usta normasını yerinə yetirir.

İki il sonra isə L.Rudenko qadınlar arasında SSRİ çempionu olur (Tbilisi, 1952). 1953-cü ildə tac uğrunda mübarizədə L.Rudenko Y.Bıkovaya məğlub olur. Lakin bu məğlubiyyət onun şahmata olan məhəbbətini azalmır. Yaşının çox olmasına baxmayaraq, o, ölkənin şahmat həyatı ilə maraqlanır, turnirlərdə çıxış edir. 1976 - çı ildə beynəlxalq grossmeyster adına layiq görülür.

Beynəlxalq grossmeyster, əməkdar idman ustası L.Rudenko müsahibələrinin birində demişdir: «Hətta indi, yaşımın bu vaxtında həyatımı şahmatdan ayrı təsəvvür etmirəm. Əgər hər şeyi yenidən başlasaydım, keçdiyim yolu təkrar edərdim».

RUDENKO-BENİNİ

Dünya çempionatı, 1949-1950-ci illər.

Bu son dərəcə kəskin vəziyyət ağların 37-ci gedişindən sonra yaranmışdır. Qaralar vəzir qurban verməklə, kombinasiya qurmağa çalışırlar. Lakin ağlar bu kombinasiyanı puça çıxarırlar.

38.Ad4:e6! Td7:d2

39.Td1:d2 Td8:d2

40.Fe3:c5 f7:e6

Ağlar e2 xanasındaki fili itirirlər. Lakin onlar daha güclü gediş etməyə imkan tapırlar.

41.Şf2-f1! Şh8-g7

Çıxış yolu yoxdur. Əgər 41.Te2 gedişi edilsə, onda 42. Fd4 gedişi edilər. Burada 41... Ad7 gedişindən sonra isə görüşdə olduğu kimi gedişlər oynanılır.

42. Fc5-e3! Td2:e2

43. Fe3:f4 g5:f4

44.Vg3:f4 Te2-e1+

Ağların vəzirə qarşı 3 fiquru var. Lakin onların hamısı zərbə altındadır.

45. Şf1-g2 Ae5-f7
46. Vf4-d2!!
Top çıxılmaz vəziyyətdədir.
46. . . . Te1-b1
47. Vd2-c2! Tb1-a1
48. Vc2-b2+ e6-e5
49. Vb2:a1 Qaralar təslim olurlar.

Yelizaveta Bıkova
(SSRİ)

III Dünya çempionu
(1953—1956, 1958—1962)

Üçüncü dünya çempionu Yelizaveta Bıkova 4 noyabr 1913 -cü ildə qədim rus şəhəri olan Vladimirdə anadan olmuşdur. Şahmat oynamağı qardaşından öyrənmişdir. İlk nailiyyəti 1937 Moskvada keçirilən çempionatda III yer olmuşdur. Altı qat Moskva çempionu (1938-1952) və 3 qat SSRİ çempionudur (1947,1948, 1950). 1953-cü ildə Rudenkonun 8-6 hesabı ilə məğlub edərək dünya çempionu olmuşdur. 1976-cı ildə beynəlxalq qrossmeyster adına layiq görülmüşdür. 70-ci illərin sonuna qədər nüfuzlu turnirlərdə çıxış etmişdir. «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Olqa Rubtsova
(SSRİ)

IVDünya çempionu
(1956—1958)

Olqa Rubtsova (1909–1994) – dördüncü dünya çempionudur. (1956–1958) kişilər arasında beynəlxalq usta (1973), qadınlar arasında beynəlxalq usta (1975), beynəlxalq qrossmeyster (1976), SSRİ-nin əməkdar idman ustasıdır (1952).

Olqa şahmatı kiçik yaşlarında atasından öyrənmişdir. 17 yaşı olarkən oynadığı bütün turnirlərin qalibi olmuşdur. 1927-ci ildə qadınlar arasında SSRİ çempionu olmuşdur. O, 40 ildə (1927–67) 20 dəfə SSRİ çempionatında iştirak etmişdir. 1931, 1937 və 1949-cu ildə – I yer, 1936, 1948, 1952 və 1954-cü ildə III yeri tutmuşdur. Bundan başqa 1935-ci ildə ölkə çempionu olmuşdur. 1949–1950-ci illərdə dünya çempionatında iştirak edərək II yeri tutmuş və digər 3 turnirdə ən yaxşı nəticə göstərən iştirakçılar arasında olmuşdur. (1952–55–59).

1956-cı ildə Bıkova və Rudenkonu qabaqlayaraq dünya çempionu adını qazandı.

1968-ci ilin sonundan başlayaraq qiyabi şahmat yarışla-

rında uğurla çıxış edirdi. 1972-ci il 1-ci dünya çempionu oldu (həm əyani həm də qiyabi şahmat üzrə dünya çempionu adını qazanan yeganə şahmatçdır) 1972-77-ci illərdə I-II yerləri tutub. Şahmat sahəsində nailiyyətlərinə görə keçmiş SSRİ hökuməti tərəfindən «Qırmızı Əmək bayrağı» ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Nona Qaprındaşvili
(SSRİ)

V Dünya çempionu
(1962—1978)

Nona Qaprındaşvili – 1941-ci ildə Gürcüstanda andan olub. Nona 5 yaşından şahmatla məşğul olmağa başlayıb. 1962-ci ildə Bıkovanı 9:2 hesabı ilə məğlub edərək şahmat tarixində 5-ci dünya çempionu olur. 5 dəfə qadınlar arasında SSRİ çempionu olmuşdur (1964, 1973, 1974, 1981, 1983), 10 dəfə SSRİ-nin yığma komandasının tərkibində şahmat Olimpiadasının qalibi olmuşdur (1963-1986).

1976-cı ildə qadınlar arasında və 1978-ci ildə kişilər arasında ilk qrossmeyster adını alan şahmatçdır. Şahmat tarixində ilk «Şahmat Oskarı»nı alan qadın olmuşdur (1982).

Maya Çiburdanidze
(SSRİ)

VI Dünya çempionu
(1978—1991)

Maya Çiburdanidze – 1961-ci ilin 17 yanvarında Gürcüstanda anadan olmuşdur. Maya Gürcüstan Tibb İnstitutunun «kardiologiya» fakültəsini bitirmişdir. Çiburdanidzenin ailəsində bütün ailə üzvləri şahmat oynayırmışlar. Mayanın nəticələri ailəni heç də təəccübləndirmir. Çünki Maya 3 yaşında ikən kitab oxuyur və 5 yaşında ikən riyaziyyatdan 3 mərhələli məsələləri həll edirdi. 1971-ci ildə 10 yaşlı Maya məktəblilər arasında çempion oldu. 12 yaşında Maya artıq SSRİ yığma komandasının tərkibində Yuqoslaviya ilə matçda çıxış etmişdir. Beynəlxalq usta V.Kalxbrenner ilə görüşdə 4-dəfə qalib gəlib. Bu görüşlərin hər birində müxtəlif oyun üslubu nümayiş etdirdiyinə görə qrossmeyster B.İvkov Mayanı «Qadın Fişer» adlandırır. Maya üçün şahmat oyun deyil, həyat idi. 17 yaşında ikən o, artıq 500-dən çox rəsmi görüş keçirmişdi. Bu vaxt Maya artıq SSRİ çempionu, iddiaçılar matçlarının qalibi, dünya çempionu Qaprindaşvilinin rəqibi idi. 1978-ci ildə Çiburdanidze Qaprindaşviliyə qalib gələrək dünya çempionu oldu. 1991-ci ildə Maya Çin şahmatçısı Se Tzyuna məğlub olaraq şahmat tacını itirir.

Se Tzyun
(Çin)

VII Dünya çempionu
(1991-1996,
1999-2001)

Se Tzyun -1970 il 30 oktyabrda Pekində anadan olmuşdur. 6 yaşında ikən şahmatla məşğul olmağa başlamışdır. 10 yaşında ikən Çində qızlar arasında çempion olmuşdur. Se Tzyun 1991-ci ildə dünya çempionu Maya Ciburdanidzeyə 8,5-6,5 hesabla qalib gələrək şahmat tarixinə yeddinci dünya çempionu kimi düşmüşdür. 1996-cı ildə Se Tzyun Juja Polqara 8,5-4,5 hesabla məğlub olaraq çempionluğu əldən vermişdir. 1999-cu ildə FİDE Polqarı çempionluq titulundan məhrum etdikdən sonra, Se Tzyun Aliisa Qallyamovaya 8,5-6,5 hesabla qalib gələrək yenicən çempion oldu. 2000-ci ildə FİDE yarış qaydalarını dəyişərək nokaut sitsemi üzrə dünya çempionatını keçirdi. Se Tzyun Çin şahmatçısı Tsin Kanyinini udaraq nokaut sistemi üzrə dünya çempionu olmuşdur.

Juja Polqar
(Macarıstan)

VIII Dünya çempionu
(1996-1999)

Juja (Syuzanna) Polqar. 1969-cu ildə 19 apreldə Macarıstanda anadan olmuşdur. 1991-ci ildə Polqar kişilər arasında qrossmeyster adını qazanmışdır. Bu ada Polqardan əvvəl Nona Qaprindeşvili və Maya Çiburdanidze nail olmuşdular. 1996-cı ildə Polqar qadınlar arasında 8-ci dünya çempionu oldu. 1999-cu ildə FİDE Polqarı çempionluq titulundan məhrum etdi. Polqar məhkəmə qərarı ilə titulu özünə qaytardı, lakin çempionluq uğrunda görüş artıq keçirilmişdi.

2000-ci ildən etibarən FİDE çempionluq uğrunda yarışların keçirilmə sistemini dəyişərək Olimpiyi (nokaut) sistemini tətbiq etdi. İndi də Dünya çempionu adı uğrunda yarış məhz bu qayda ilə keçirilir.

Çju Çen
(Çin)

IX Dünya çempionu
(2001-2004)

Çju Çen – 16 mart 1976-cı ildə Çində anadan olmuşdur. Şahmatla kiçik yaşlarından məşğul olmağa başlamışdır. 1994-cü ildə 20 yaşlı qızlar arasında dünya çempionu olmuşdur. 1994-cü ildə Moskvada keçirilən Olimpiadada, Çin yığma komandasının tərkibində III yeri tutdu. 1996-cı ildə isə 20 yaşlı qızlar arasında yüksək nəticə ilə 13 oyunda 12 xal toplayaraq ikinci dəfə dünya çempionu oldu. 2000-ildə İstanbulda keçirilən şahmat Olimpiadasında 11 oyundan 9 xal toplayaraq Çin yığma komandanın tərkibində Olimpiadanın qalibi adına layiq görüldü. 2001-ci ildə isə Moskvada Olimpiya sistemi üzrə keçirilən dünya birinciliyinin finalına çıxmış və final matçında Aleksandra Kostenyuku 5-3 hesabı ilə udaraq dünya çempionu adını qazanmışdır. 2002-ci ildə isə yenidən Bled şəhərində keçirilən Olimpiadada Çin yığma komandasının tərkibində çempion olmuşdur.

Antoanetta Stefanova
(*Bolqarıstan*)

X Dünya çempionu
(2004-2006)

Antoanetta Stefanova 1979-cu ilin 19 aprelində Bolqarıstanda anadan olmuşdur. Antoanetta 4 yaşında şahmatla məşğul olmağa başlamış və ilk qələbəsini 1989-cü ildə 10 yaşlı qızlar arasında dünya çempionatında qalibi olmaqla qazanmışdı. Sonra o, 14 yaşlı qızlar arasında sürətli şahmat üzrə Avropa çempionu oldu. 2002-ci ildə isə qadınlar arasında qrossmeyster adını aldı.

2004-cü ilin 5 iyununda Stefanova Ekaterina Kovalevskayaya qalib gələrək qadınlar arasında dünya çempionu oldu.

Syuy Yuyxua
(Çin)

XI Dünya çempionu
(2006–2008)

Syuy Yuyxua 1976-cı ildə 29 oktyabrda Çində anadan olub. 2006-cı ildə Alisa Qalyamovaya qalib gələrək qadınlar arasında dünya çempionu adına layiq görülmüşdür. 2000 və 2002-ci illərdə dünya kubokunun qalibi olmuşdur. Çin yığma komandasının tərkibində Olimpiya çempionu olmuşdur. (2000, 2002, 2004).

Aleksandra Kostenyuk
(Rusiya)

XII Dünya çempionu
(2008—2010)

Aleksandra Kostenyuk 1984-cü ildə 23 apreldə Rusiyanın Perm şəhərində anadan olub. 5 yaşında ikən atasının rəhbərliyi altında şahmatı öyrənmişdir. Onun atası Konstantin Kostenyuk Rusiyanın əməkdar məşqçisidir. 2003-cü ildə Moskvada Mərkəzi Dövlət Bədən Tərbiyəsi İnstitutunu bitirmişdir. «14 yaşında necə qrossmeyster olmalı?» adlı kitabı atası ilə birlikdə 2 ilə yazmışdır. Kitab rus, ingilis və ispan dillərində çap olunmuşdur.

2004-cü ildə Drezdendə keçirilən qadınlar arasında Avropa çempionatının qalibi, 2005-ci ildə isə qadınlar arasında Moskva çempionu oldu. Yüksək nailiyyətlər və karyera əldə edən Aleksandra 2008-ci ilin 18 sentyabrında Nalçikdə qadınlar arasında keçirilən turnirdə Xou İfan qalib gələrək dünya çempionu oldu. Aleksandra Kostenyuk 10-cu qadındır ki, kişilər arasında qrossmeyster adını almışdır (2004). 2004-cü ilə qədər isə o, 14 yaşında qadınlar arasında beynəlxalq usta və qrossmeyster adını almışdı.

Xou İfan
(Çin)

XIII Dünya çempionu
(2010-ci ildən)

Xou İfan 1994-cü ildə 27 fevralda Çində anadan olmuşdur. 6 yaşında ikən şahmatla məşğul olmağa başlamışdır. 2003-ci ilə Xou İfan 10 yaşlı qızlar arasında dünya çem-

pionu oldu. 2004-cü ildə isə 10 yaşlı oğlanlar arasında dünya çempionatında 3-cü yeri tutdu. 2006-cı ildə Çinin yığma komandasının tərkibində Turin şəhərində keçirilən Olimpiadada grossmeyster normasını yerinə yetirir. Xou İfanın 12 yaş olmasına baxmayaraq şahmat tarixində qadınlar arasında grossmeyster adını alan ən gənc şahmatçıdır. Rəsmi grossmeyster adını FİDE-nin qərarı ilə 2007-ci ilin yanvarında almışdır. 2007-ci ildə 13 yaşında Çinin qadınlar arasında ən gənc çempionu olmuşdur.

2008-ci ildə Almaniyanın Drezden şəhərində dünya şahmat Olimpiadası keçirildi. Xou İfan 11 oyundan 7,5 xal toplayaraq I taxtada III yeri tutdu. Drezdendə keçirilən şahmat Olimpiadasında o, rəsmi olaraq FİDE-nin qərarı ilə kişilər arasında grossmeyster adını aldı və 14 yaşında dünya şahmat tarixinə kişilər arasında ən gənc grossmeyster kimi düşdü.

2010-cu ilin 2-25 dekabrında Türkiyədə qadınlar arasında dünya çempionatında Xou İfan bütün rəqiblərini geridə qoyaraq və Aleksandra Kostenyuka qalib gələrək 16 yaşındı dünya çempionu oldu. Şahmat tarixində qadınlar arasında Xou İfan ən gənc dünya çempionudur. Xou İfandan əvvəl ən gənc şahmatçı Maya Çiburdanidzedir ki, o da bu ada 17 yaşında layiq görülmüşdür.

2.4. BEYNƏLXALQ ŞAHMAT FEDERASIYASI (FİDE)

Beynəlxalq Şahmat Federasiyası (fransızca Federation Internationale des Eshecs, FİDE) – şahmatın inkişafı ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatdır.

FİDE 1924-cü ildə yaradılıb, öz bayrağı, himni və de-vizi vardır. Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi tərəfindən Olimpiya proqramına daxil olmayan idman növünə rəh-bərlik edən beynəlxalq təşkilat kimi qəbul edilib.

1947-ci ilədək «Ümumdünya şahmat olimpiadası» (və ya «Millətlər turniri») və (1927-ci ildən) qadınlar üzrə dünya cempionatlarının keçirilməsi ilə məşğul idi.

1947-ci ildən kişilər arasında şəxsi cempionatların ke-cirilməsi ilə məşğul olur. 1950-ci ildən kişilər üzrə bey-nəlxalq grossmeyster adını verir.

Prezidentlər: *Aleksandr Roeb (Hollandiya)*– FİDE -nin yaradıcılarından biri və ilk prezidenti (1924-1949), 1949-cu ildən FİDE-nin fəxri prezidenti.

Roqard Folke (İsveçrə) – hüquqşünas və şahmat haki-mi, 1947-1949-cu illərdə FİDE-nin vitse-prezidenti, 1949–1970-ci illərdə prezident.

Maks Eyve (Hollandiya) – şahmat tarixində 5-ci dünya çempionu. 1970-ci ildə Eyve FİDE-nin prezidenti seçil-miş və 1978-ci ilədək bu vəzifəni tutmuşdur. Onun prez-ident olduğu vaxtda qalmaqallı Boris Spasskiy və Robert Fişer arasında keçirilmiş matç və baş tutmamış Anatoliy Karpov – Robert Fişer matçları olub.

A. Roeb

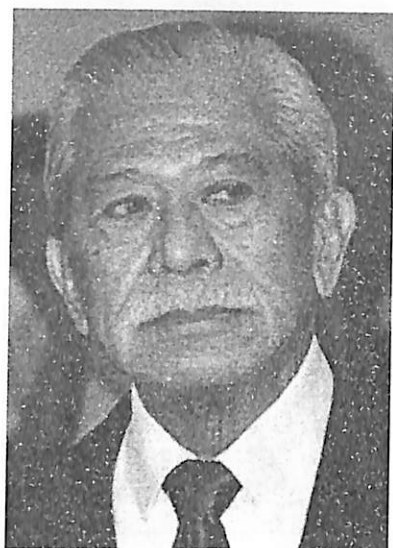
F. Roqard

M. Eyve

F. Olafsson

V.Kampomanes

K.İlümjinov

Fridrix Olafsson (İslandiya) -1978-1982 illərdə FİDE prezidenti olmuşdur.

Florensiyo Kampomanes (Filippin) 1982-1995-ci illərdə FİDE-nin prezidenti olmuşdur.

Kirsan İlümjinov (Rusiya) -Rusiya Federasiyası Kalmikiya respublikasının prezidenti, 1995 ildən FİDE-nin prezidentidir.

2.5. AZƏRBAYCAN ŞAHMAT FEDERASIYASI

Azərbaycanda sevilən idman növlərindən biri olan şahmat zəngin tarixi və ənənələri ilə xalqımızın mədəniyyətində özünəməxsus yer tutur. Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən respublikamızda şahmata böyük diqqət göstərilmiş, şəhər və rayonlarda

şahmat məktəbləri və klubları açılmışdır. Şahmata marağın güclənməsi nəticəsində əldə edilən nəaliyyətlər də yüksəlmiş, dünya və Avropa çempionatlarında, beynəlxalq turnirlərdə qazanılan qələbələr də öz növbəsində respublika şahmatsevənlərinin sayının daha da artmasına təkan vermişdir. Hazırda respublikada fəaliyyət göstərən 70-dən çox uşaq-gənclər şahmat məktəblərində 40 minə yaxın uşaq və yeniyetmə şahmatla məşğul olur.

Dövlət tərəfindən yüksək qayğı şahmatçılarımızın beynəlxalq yarışlarda yeni qələbələr qazanmalarına zəmin yaratmışdır. Son 15 il ərzində şahmatçılarımız müxtəlif beynəlxalq yarışlarda, dünya və Avropa çempionatlarında vətənimizi layiqincə təmsil edərək yüksək nəticələrə nail olmuşdur. Hər bir xalqın intellektual səviyyəsini nümayiş etdirən bir idman növü kimi Azərbaycanın beynəlxalq arenada tanınmasında da mühüm rol oynayır. 2002-ci ildə Avropa çempionatının Bakıda, 2003-cü ildə gənclər arasında dünya çempionatının Naxçivanda keçirilməsi Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun güclənməsi kimi qiymətləndirilə bilər. Bütün bunların nəticəsidir ki, gənc şahmatçılarımız Teymur Rəcəbov, Vüqar Hə-

şimov, Qədir Hüseynov, Rauf Məmmədov, Eltac Səfərli, Şəhriyar, Zeynəb və Türkan Məmmədyarovlar, Gülnar Məmmədova, Xəyalə İsgəndərova dünya və Avropa cempionatlarında yüksək nəticələr əldə etmişlər.

Azərbaycan Şahmat Federasiyası (AŞF) Respublikamızda şahmat hərəkətinə rəhbərlik və onu idarə edən ən nüfuzlu bir qurumdur. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra 1992-ci ildə Beynəlxalq Şahmat Federasiyasına daxil oldu. Çox fərəhli haldır ki, dünyanın ilk 10 ən güclü şahmatçıları arasında Azərbaycan şahmatçıları da vardır.

AŞF-nin prezidentləri:

1992-1994-cü illərdə xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı;

1994-1996-ci illərdə politoloq Eldar Namazov;

1996-2006-cı illərdə beynəlxalq qrossmeyster Aynur Sofiyeva;

2006-cı ildən Milli Bankın idarə heyətinin sədri Elman Rüstəmov.

Vitse-prezident Faiq Həsənovdur. Faiq Həsənov dəfələrlə dünya tacı uğrunda matçların, ümumdünya Şahmat Olimpiadalarının, illin ən mötəbər nüfuzlu şahmat turnirlərinin baş hakimi olmuş, Azərbaycan şahmat hakimləri məktəbinin yaradıcısıdır.

S.Rüstəm xanlı

E.Namazov

A.Sofiyeva

E.Rüstəm ov

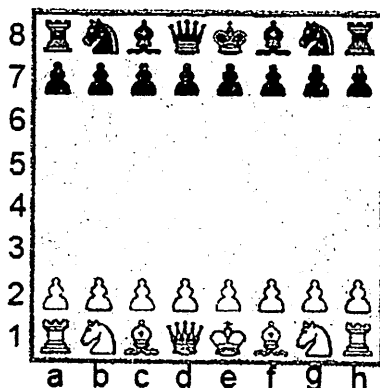
FƏSİL III.

ŞAHMAT HAQQINDA ƏSAS ANLAYIŞLAR.

3.1. ŞAHMAT TAXTASI. FİQURLAR.

Şahmat oyunu iki rəqibin əqli mübarizəsidir və bu mübarizə şahmat taxtası üzərində şahmat fiqurlarının müəyyən qaydalarla hərəkət etdirilməsi yolu ilə aparılır.

Şahmat taxtası kvadrat şəkilindədir və bu kvadrat 64 kiçik kvadratlara bölünmüşdür. Bu kvadrlar növbə ilə ağ və qara rənglə rənglənmişlər. Bu kvadratın hər biri şahmatda *x a n a* adlanır (diaq.1).

Diaqram 1

Üfuqi xətlər ərəb rəqəmləri ilə, şaquli xətlər isə latın əlifbasının ilk səkkiz hərfi: a(a), b(be), c(se), d(de), e(ye), f(ef), g(je), h(haş) ilə işarə edilmişdir (diaqram 2).

8								
7								
6								
5								
4								
3								
2								
1								
	a	b	c	d	e	f	g	h

Diaqram 2

8	a8	b8	c8	d8	e8	f8	g8	h8
7	a7	b7	c7	d7	e7	f7	g7	h7
6	a6	b6	c6	d6	e6	f6	g6	h6
5	a5	b5	c5	d5	e5	f5	g5	h5
4	a4	b4	c4	d4	e4	f4	g4	h4
3	a3	b3	c3	d3	e3	f3	g3	h3
2	a2	b2	c2	d2	e2	f2	g2	h2
1	a1	b1	c1	d1	e1	f1	g1	h1
	a	b	c	d	e	f	g	h

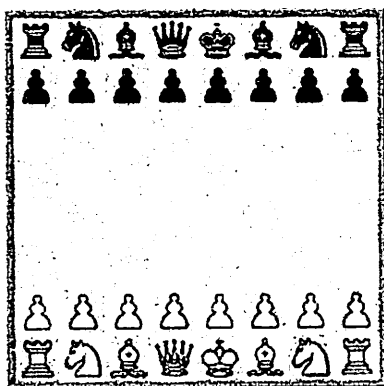
Diaqram 3

Beləliklə şahmat taxtasındaki hər bir xananın öz adı vardır. Bunun üçün əvvəlcə həmin xananın yerləşdiyi şaquli xəttin, sonra isə üfuqi xəttin adı deyilir. Məsələn: e4 (ye dörd), h7 (haş yeddi) və s. (diaqram 3).

Şahmatda 32 fiqur olur. Tərəflərin hər birinin 16 fiquru (yəni 16 ağ və 16 qara fiqur) olur. Bu fiqurlar aşağıdakılardır:

Şah-1 ədəd, Vəzir-1 ədəd, Top-2 ədəd, Fil-2 ədəd, At-2 ədəd, piyada-8 ədəd. Fiqurlar düzülən zaman şahmat taxtası elə qoyulmalıdır ki, hər bir rəqib üçün sol aşağı künc (a1 və ya h8 xanası) qara olmalıdır. Bir qayda olaraq ağ fiqurlar 1 və 2-ci xətlərdə, qara fiqurlar isə 7 və 8-ci xətlərdə yerləşir. Bir şeyi də yadda saxlamaq lazımdır ki, ağ vəzir ağ xanada, qara vəzir qara xanada ("vəzir öz rəngini sevir" kimi yadda saxlamaq daha asandır) yerləşməlidir.

Fiqurların düzüm qaydası 4-cü diaqramda göstərilmişdir.

diaqram 4

Şahmat diaqramlarında bir qayda olaraq ağlar aşağıda, qaralar isə yuxarı tərəfdə yerləşdirilir. Oyunu həmişə ağlar başlayır və tərəflər növbə ilə gedişlər edirlər. İki gediş dalbadal etmək və ya gedişi buraxmaq olmaz. Kimin hansı rənglə oynamağını isə püşk vasitəsilə müəyyən edirlər.

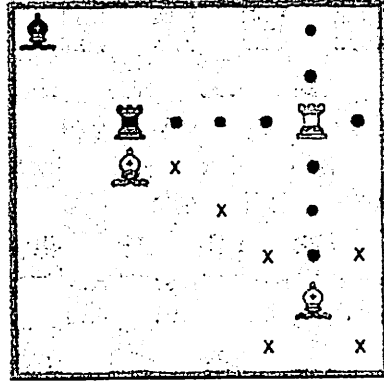
Oyunun məqsədi.

Şahmat oyununda əsas məqsəd rəqib şahını «mat» etməkdir. «Mat» sözü ərəb dilindən götürülüb «mat qaldı, donub qaldı və ya öldü» deməkdir.

Rəqib şahını «mat» vəziyyətinə salan və ya oyunun gedişində rəqibi təslim olmağa məcbur edən oyunçu qalib hesab edilir. Oyun ərzində qüvvələr nisbəti bərabər olduqda oyunçuların razılığı ilə görüş heç-heçə də qurtara bilər.

Fiqurların gedişləri.

Top - top fiquru istənilən istiqamətdə üfiqi və şaquli xətlər boyunca, mümkün ola bilən məsafəyə hərəkət edir və hərəkət boyunca yolunda rəqib fiquru dayanarsa onu uda (vura) bilər (diaq.5).

Diaqram 5

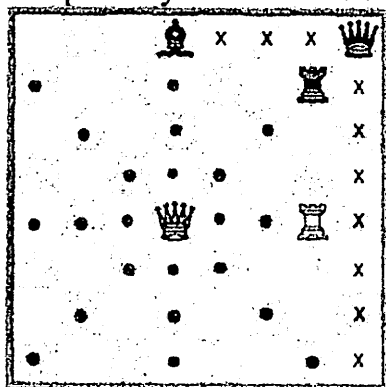
Diaqram 5-də göstərilmiş vəziyyətdə ağların toru nöqtə ilə qeyd olunmuş 9 xanadan (d6, e6, f6, h6, g3, g4, g5, g7, g8) birinə gedə bilər. Bundan əlavə ağ top c6 xanasında dayanmış qara topu vura bilər. Bundan ötrü c6 xanasındakı top taxtadan götürülür və ağ top onun yerinə (dama oyununda isə bir daş o birinin üzərindən keçib növbəti xanaya düşür) qoyulur. Şahmatda bu "vurmaq" adlanır. g2 xanasında dayanmış ağ rəngli fili (yəni öz filini) vurmaq olmaz və eyni zamanda top bu filin üzərindən keçərək g1 xanasına düşə bilməz.

Qara top 7 boş xanadan (a6, b6, d6, e6, f6, c7, c8) birinə gedə, g6 xanasındakı ağ topu və c5 xanasındakı ağ fili vura bilər. Bu vəziyyətdə topun c1, c2, c3, c4 və h6 xanalarına gedişi yoxdur.

Fil - fil fiquru istənilən istiqamətdə diaqonal boyunca mümkün ola bilən məsafəyə hərəkət edir və hərəkət boyunca yolunda rəqib fiquru dayanarsa onu vura bilər. Oyunun əvvəlində hər iki tərəfin iki fili olur: onlardan biri yalnız ağ, o biri isə yalnız qara xanalar üzrə diaqonal boyunca hərəkət edə bilər (diaq.5). Diaqramdan görüldüyü

kimi g2 xanasında dayanmış fil "x" işarəsi ilə göstərilmiş 6 boş xanadan (d5, e4, f3, f1, h1, h3) birinə gedə, c6 xanasında dayanmış rəqib topunu vura bilər. b7 və a8 xanalarına fil gedə bilməz. c5 xanasında dayanmış fil daha çox sərbəstliyə malikdir: o, 11 xanaya gedə bilər. a8 xanasındaki qara filin isə yalnız b7 xanasına bir gedişi var.

Vəzir - vəzir fiquru istənilən istiqamətdə şaquli və üfiqi xətlər üzrə (top kimi) və diaqonal boyunca (fil kimi) mümkün ola bilən məsafəyə hərəkət edir və hərəkət boyunca yoluna rəqib fiquru dayanarsa onu vura bilər (diaq.6)

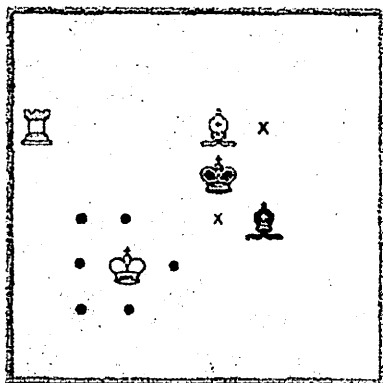

Diaqram 6

Diaqramdan görüldüyü kimi top və fillə müqaisədə vəzirin imkanları daha böyükdür. Ağ vəzir nöqtə ilə işarə edilmiş boş olan 22 xanadan birinə gedə, g7 xanasındaki topu və d8 xanasındaki fili vura bilər. g4 və h4 xanalarına isə vəzir gedə bilməz. Qara vəzir isə "x" ilə işarə edilmiş 10 boş xanaya gedə bilər. a1-h8 diaqonalı boyunca vəzirin gedişi yoxdur. d8, c8, b8 və a8 xanalarına da vəzir gedə bilməz.

Şah - şah fiquru vəzir kimi bütün istiqamətlərdə (şaquli və üfiqi xətlər üzrə, diaqonallar boyunca) yalnız bir xana

(qonşu xanaya) hərəkət edə bilər. Şah yeganə fiqurdur ki, onu vurmaq(taxtadan götürmək, udmaq) olmaz. Şah özü də digər fiqurların zərbəsi altında olan xanalara gedə bilməz və rəqibin hər hansı bir qorunmuş fiqurunu vura bilməz (diaq.7).

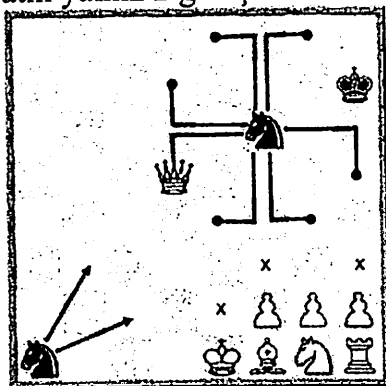

Diaqram 7

Diaqramdan görüldüyü kimi ağ şah nöqtə ilə işarə edilmiş 6 boş xanadan birinə gedə bilər. d4 xanası qara şahın, d2 xanası isə qara filin zərbəsi altında olduğundan bu xanalara ağ şah gedə bilməz. Qara şah isə yalnız e4 və f6 xanalarına gedə bilər. d5 və f5 xanaları ağ filin, d6 xanası ağ topun, d4 xanası ağ şahın zərbəsi altında və f4 xanasında öz fili dayandığına görə bu xanalara qara şah gedə bilməz. e6 xanasındaki ağ fili qara şah vura bilməz, çünki fil a6 xanasındaki topla qorunub.

At - at fiquru şahmatda ən müəmmalı gediş edən fiqurdur. Atın gedişini müxtəlif ədəbiyyatlarda müxtəlif cür təsvir edirlər. Biz isə çalışacağıq ki, daha başa düşülən şəkildə izah edək. At fiquru əvvəlcə irəliyə və ya geriyyə (sola və ya sağa) iki xana, sonra isə həmin xanadan bir xana sola və ya sağa (irəliyə və ya geriyyə), kiril əlifbasın-

dakı "Г" hərfi kimi hərəkət edir (diaq.8). Şahmatda at yeganə fiqurdur ki, digər fiqurların üzərindən tullanıb keçə bilər. At mərkəzdə durduqda daha çox xanaya gedə bilər. 8-ci diaqramda f6 xanasında dayanmış qara at boş olan 6 xanaya (d7, e8, f8, h5, g4, f4) gedə, d5 xanasındakı ağ vəzirə vura bilər. h7 xanasında öz şahı dayandığına görə bu xanaya at düşə bilmir. a1 xanasında, yəni taxtanın küncündə dayanmış atın yalnız 2 gedişi var:

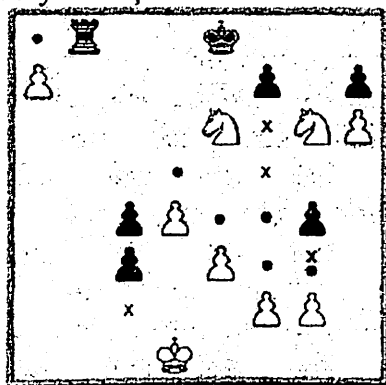
Diaqram 8

b3 və c2 xanalarına. g1 xanasında dayanmış ağ at fiqurlarla əhatə olunmasına baxmayaraq onun gedişi zamanı düşə biləcəyi e2, f3, və h3 xanaları boş olduğuna görə bu xanalara getməyinə heç bir şey mane olmur.

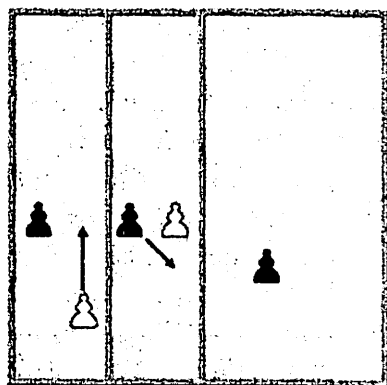
Piyada - bütün fiqurlar (şah, vəzir, top, fil, at) bütün istiqamətlərdə hərəkət edə bildikləri halda, piyada yalnız irəli və yalnız bir xana gedə bilər. Burada bir müstəsna hal var: öz ilkin vəziyyətindən (ağ piyadalar üçün bu 2-ci, qara piyadalar üçün isə 7-ci üfiqi xətt) hər bir piyada oyunçunun istəyindən asılı olaraq yolunda heç bir maneə olmadığı halda iki xana da gedə bilər. Əgər piyada oyun ərzində hərəkət edibsə, onda o iki xana getmək hüququnu iti-

rir. 9-cu diaqramda ağ piyadaların gedə biləcəkləri xanalar nöqtə ilə, qara piyadalar üçün isə "x" işarəsi ilə göstərilmişdir. f2 ağ və f7 qara piyada oyunçunun istəyindən asılı olaraq bir və ya iki xana irəli gedə bilər. a8 h7 və qara c4 piyadasının gedişi yoxdur. g2 piyadası yalnız bir xana gedə bilər, çünki g4 piyadası ona mane olur. d4 və e3 piyadaları gələcəkdə yalnız bir xana-bir xana irəli gedə bilərlər.

Piyadalar sonuncu xəttə çatdıqda (ağ piyada 8-ci, qara piyada isə 1-ci) dərhal (bu zaman həmin fiqurdan taxta üzərində olub-olmamasından asılı olmayaraq) şah və piyada istəsna olmaqla digər öz fiquruna – vəzirə, topa, filə və ya ata çevrilir.

Diaqram 9

Diaqram 10

Beləliklə, nəzəri olaraq bir tərəfin bütün 8 piyadası sonuncu xəttə çatarsa, həmin tərəfin taxta üzərində 9 vəzirə, 10 topu, 10 fili və ya 10 atı ola bilər. 8-ci diaqramda a7 piyadası a8 xanasına oynanılan zaman o taxta üzərindən dərhal götürülür və a8 xanasına yeni almaq istədiyi fiqur (vəzir, top, fil və ya at) qoyulur.

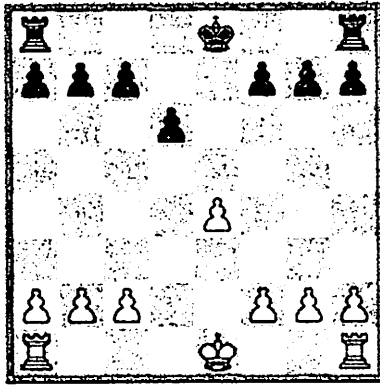
Şah, vəzir, top, fil və at necə hərəkət edirlərsə, o cür də

vururlar. Onlardan fərqli olaraq piyada düz hərəkət (şaqlı xətt boyunca) etsə də bir xana diaqonal boyunca yerləşmiş rəqib fiqurunu vura bilər. 9-cu diaqramda qara f7 piyadası oyunçunun istəyindən asılı olaraq e6 və ya g6 xanasında dayanmış rəqib atını vura bilər. h7 xanasındakı topu uda bilər. Bu zaman o sonuncu xəttə çatdığından dərhal başqa bir fiqura (vəzir, top, fil və ya ata) çevrilməlidir. Deməli, piyada bir xəttədən o birinə yalnız rəqib fiqurunu vuran zaman keçə bilər. Məsələn, a2 piyadasının g8 xanasına düşə bilməsi üçün o, 6 rəqib fiqurunu vurmaldır.

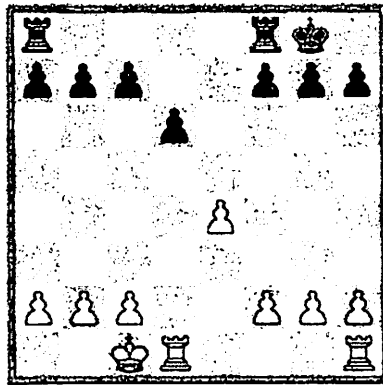
Piyadalar üçün daha bir qayda var: bu "keçiddə vurmaq" qaydasıdır. Əgər bir piyada ilkin vəziyyətdən iki xana getdiyi zaman rəqib piyadasının zərbəsi altında olan xanadan keçərsə, rəqib piyadası növbəti gedişdə həmin piyadanı vura bilər. Bu zaman zərbə altından keçən piyada götürülür və öz piyadası həmin zərbə altında olan xanaya qoyulur. Sanki rəqib piyadası iki deyil bir xana getmişdi (diaq.10). Əgər başqa fiqurla gediş edilərsə, sonradan bu qaydanı tətbiq etmək hüququ itirilir. 10-cu diaqrama nəzər yetirək. b2 ağ piyadası iki xana (b4 xanasına) irəli gedəndə o, a4 xanasında dayanmış qara piyadanın zərbəsi altından (b3 xanasından) keçir, qaralar bu piyadanı vurmaq istədikdə, ağ piyadanı taxtadan götürür və öz piyadasını a4-dən götürüb b3 xanasına qoyurlar.

Qalaqurma - Şahmat oyununda hər dəfə gediş edərkən yalnız bir fiqur oynanılır. Bu qaydada da istisna hal vardır: bu gedişdə eyni zamanda iki fiqur (şah və top) iştirak edir. Bu gediş qalaqurma adlanır. Qalaqurma belə edilir: əvvəlcə şah (mütləq şahla başlamaq lazımdır) topa tərəf iki xana gedir, sonra top şahın üzərindən keçərək onun yanındakı xanaya qoyulur (diaq.11 və 12).

Diaqram 11

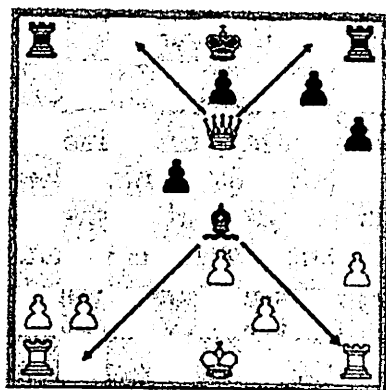
Bu zaman şahla top arasında heç bir fiqur olmamalıdır və nə şah, nə də ki, tor hərəkət etməmiş olmalıdır. Oyun ərzində yalnız bir dəfə qala qurmaq olar. Diaqramda fikir versək görürük ki, ağ şahla a1 xanasında dayanmış top arasında 3, h1 xanasında dayanmış top arasında isə 2 xana vardır. Ona görə sol tərəfə qala qurduqda bu uzun qalaqurma, sağ tərəfə qala qurduqda isə qısa qalaqurma adlanır. 12-ci diaqramda ağlar uzun, qaralar isə qısa qala qurmuşlar.

Diaqram 12

Əgər oyun ərzində toplardan hansısa gediş edib, sonradan öz ilkin yerinə qayıdıb gəlmişsə artıq bu topla qala qurmaq olmaz, digər topla isə olar. Əgər şah hərəkət edibsə, onda qalaqurma hüququ itirilir. Qalaqurma zamanı aşağıdakı qaydaları da yadda saxlamaq lazımdır:

Şaha hücum edilibsə, yə"ni şah zərbə altındadırsa, yaxud qalaqurma zamanı şah rəqib fiqurunun zərbəsi altından keçərsə və ya qalaqurduqdan sonra şah zərbə altına düşərsə qalaqurmaq olmaz (diaq.13)

Diaqram 13

Diaqramdan göründüyü kimi qara şah uzun qala quran zaman ağ vəzirin zərbəsi altında olan c8 xanasından keçməlidir. Qısa tərəfə qala qurduqdan sonra isə qara şah g8 xanasına düşür. Bu xana isə vəzirin zərbəsindədir. Deməli qara şah hələlik heç bir tərəfə qala qura bilməz. Ağ şah uzun tərəfə qala qura bilər, çünki bu zaman şah deyil, ağ top e4 xanasındaki qara filin zərbəsindən keçir. Qısa tərəfə də ağ şah qala qura bilər, çünki zərbə altında şah deyil top dayanmışdır.

Fiqurların gücü.

Fiqurların gücü şərti olaraq aşağıdakı kimi müəyyən-
ləşdirilmişdir. Güc vahidi olaraq piyada götürülmüşdür:

Vəzir=9 piyada, Top=5 piyada, At=3 piyada, Fil=3
piyada

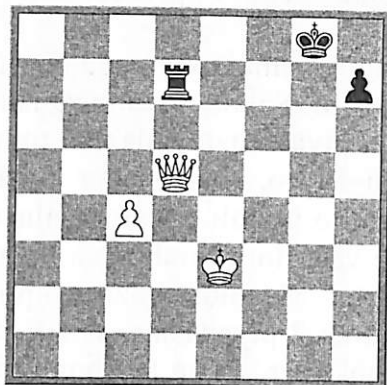
Göründüyü kimi şahmat oyununda ən güclü fiqur vəzir, ən zəif isə piyadadır. Şahmat oyunu zamanı eyni güclü fiqurları, məsələn: piyadanı-piyada ilə, topu-top ilə, atı-at ilə və yaxud fili-fil ilə, vəziri-vəzir ilə dəyişmək mümkündür. Məcburi və sərfəli hallarda çalışma lazımdır ki, dəyişiləcək güc vahidləri bərabər və yaxud rəqibin fiqurundan üstün olsun. Məsələn: vəziri rəqibin 2 topuna, topu rəqibin bir atına 2 piyadasına, vəziri rəqibin 3 yüngül fiquruna dəyişmək olar. At və fil yüngül fiqurlar, vəzir və top ağır fiqurlardır.

Şahın gücü nisbi dəyişmədə təyin olunmur, çünki şah taxta üzərindən götürülmür. Şahın sonluqda mübarizə aparmaq qabiliyyəti 3 piyadanın döyüş qabiliyyətinə bərabərdir.

3.2 ŞAH ELAN ETMƏ. MAT, PAT ANLAYIŞLARI.

Şahmat mübarizəsi əsasən rəqib fiqurlarının üzərinə həmlə etməkdən (hücum) və rəqibin hücumlarını dəf etməkdən (müdafiə) ibarətdir. Oyun ərzində fəzir, top, fil, at və ya piyada məhv olarsa, oyun davam edir. Lakin oyunun nəticəsi bilavasitə şahın taheyindən asılıdır. Şah məhv olarsa oyun dərhal dayandırılır və şahı məhv olan tərəf məğlub edilmiş sayılır.

Hər hansı bir fiqur şahı hücum edərsə, yəni növbəti gedişdə onu vurmaq istəyərsə, onda belə vəziyyətdə deyirlər ki, şah elan olunmuşdur (diaq.14)

Diaqram 14

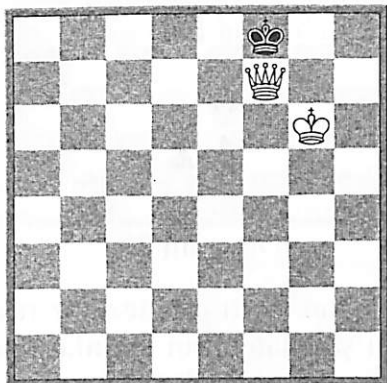
Diaqramdan göründüyü kimi d5 xanasında dayanmış ağ vəzir qaraların g8 xanasındakı şahına hücum etmişdir. İndi gediş qaralarındır və növbəti gedişdə onlar mütləq öz şahlarını qorunmalıdırlar. Bunu necə etmək olar? Şah elan olunduqda qorunmağın 3 yolu var:

a) şahı hücum edən fiquru məhv etmək, yəni bizim diaqramda d7 xanasındakı qara top vəziri vura bilər;

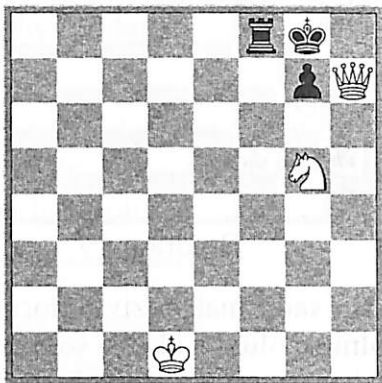
b) hücum olunmuş xəttədən kənara çəkilmək (şah f8, h8 və g7 xanasına çəkilə bilər);

c) hücum xəttini bağlamaq (top f7 xanasına gəlir) Əgər şahı qorumaq üçün bu üç yoldan heç biri olmazsa, onda nə baş verir? Belə vəziyyətdə deyirlər ki, şah mat (ərəb dilindən tərcümədə mat olmaq - donub qalmaq, ölmək deməkdir) olmuşdur və oyun başa çatmışdır. Şahı mat olan tərəf oyunu uduzmuş hesab edilir. Beləliklə, oyunun

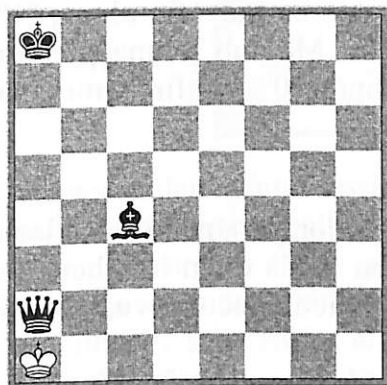
məqsədi rəqib şahını mat etməkdən ibarətdir. 15-20-ci diaqramlarda sadə mat vəziyyətləri göstərilmişdir:

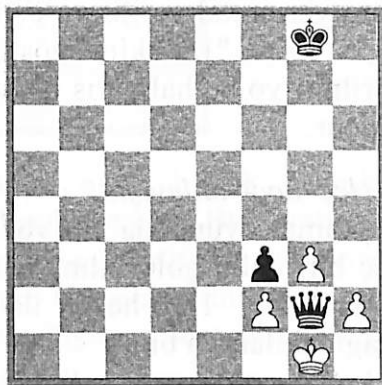
Diaqram 15

Diaqram 16

Diaqram 17

Diaqram 18

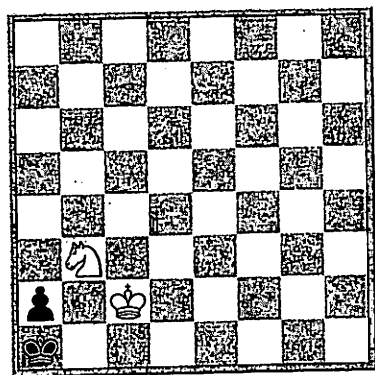

Diagram 19

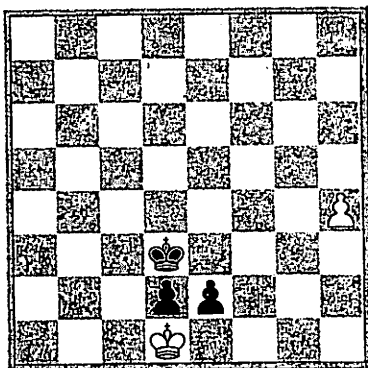

Diagram 20

Bu sadə mat vəziyyətlərinə oyun vaxtı çox tez-tez rast gəlmək olur. Yüksək səviyyəli şahmatçılarda oyunlarında mat vəziyyətinə demək olar ki, rast gəlmək olmur. Təcrübəli şahmatçılar mata bir neçə gediş qalmış sadəcə olaraq təslim olurlar.

Turnirlərdə şahmatçılara qələbəyə görə 1, heç-heçəyə görə yarım xal verilir və cədvəldə bu müvafiq olaraq "1", "0,5" və ya "1/2" kimi göstərilir. Məğlub şahmatçıya xal verilmir və bu hal yarış cədvəlində "0" – "sıfır" kimi qeyd olunur.

Heç-heçə anlayışı.

Şahmat oyununda ehtiva vəziyyətlər yaranır ki, tərəflərin heç biri qalib gələ bilmir və bu halda oyun heç-heçə ilə nəticələnir. Heç-heçə ilə nəticələncək vəziyyətlər aşağıdakılar ola bilər:

1. Şah-şaha qarşı 2. Şah və fil-şaha qarşı 3. Şah və at-şaha qarşı 4. Şah və iki at-şaha qarşı və s.

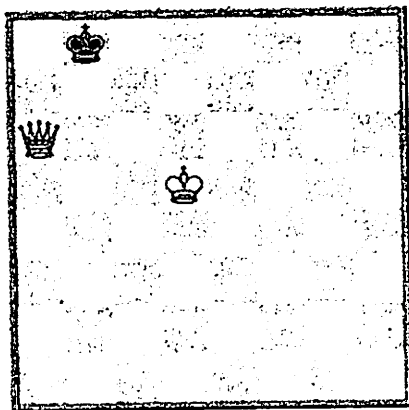
Bundan başqa şahmat oyununda daha mürəkkəb heç-heçə vəziyyətləri yaranabilir. Bu vəziyyətlər aşağıdakı-

lardır:

1. «Pat»
2. Daimi «şah»
3. Mövqenin üç qat təkrarı
4. 50 və bəzi hallarda 75 gediş qaydası

Pat

Pat elə bir vəziyyətdir ki, tərəflərdən hər hansı biri öz gedişində heç bir gedişə malik deyil və şah «şah» altına düşməyib. Bu halda görüş heç-heçə olur.

Diaqramdan göründüyü kimi ağlar böyük üstünlüyə malikdir və onlar qalib gəlmək istəyir. Bu vəziyyətdə ağlar tələsmiş və 1.Şc6 gedişini etmişdir. Bu vəziyyətdə gediş qaralarındır. Qaralar heç bir gedişə malik deyil və zəif tərəfin şahı zərbə altına düşməmişdir. Bu vəziyyət «pat» adlanır.

50 və bəzi hallarda 75 gediş qaydası

50 və 75 gediş qaydası aşağıdakı hallarda tətbiq edilir.

- a) Şah və top-şaha qarşı; (50 gediş)
- b) Şah, at və fil - şaha qarşı; (50 gediş)

c) Şah, top və fil – şaha və topa qarşı (75 gediş)

Fiqurların yuxarıda göstərilən nisbətində, 50 və ya 75 gediş ərzində üstün tərəf zəif tərəfə «mat» verməlidir, əks halda oyun heç-heçə ilə nəticələnir.

3.3. ŞAHMAT NOTASIYASI.

Musiqiçilərə notlar lazım gəldiyi kimi şahmatçılara da oyunu yazmaq üçün xüsusi bir yazı qaydası lazımdır. Təkmilləşmək, şahmat oyununun sirlərinə daha dərinlən yiyələnmək üçün mütləq şahmat ədəbiyyatından, şahmat kompyuterlərindən, kompyuter proqramlarından istifadə etmək lazımdır. Şahmat taxtasındaki fiqurların vəziyyətini, bütövlükdə şahmat görüşünü yazmaq üçün xüsusi yazı sistemindən – ş a h m a t n o t a s i y a s ı n d a n istifadə edirlər.

Müasir dövrdə şahmat aləmində 2 növ yazı sistemindən istifadə edirlər. Onlardan biri-cəbri notasiya sistemindən demək olar ki, dünyanın hər yerində istifadə edilir. FİDE məhz bu sistemdən istifadə edilməsini tövsiyə edir. İkinci sistem-təsviri yazı sistemindən yalnız ingilis, ispan və portuqal dilli ölkələrdə istifadə edilirdi ki, indi onlar da artıq cəbri yazı sisteminə üstünlük verməyə başlamışlar. Bizim ölkəmizdə cəbri notasiyadan istifadə edilir.

4-cü diaqramda uyğun olaraq fiqurların başlanğıc vəziyyətdə yerləşməsinə belə yaza bilərik:

Ağlar: Şe1, Vd1, Ta1, Th1, Fc1, Ff1, Ab1, Ag1, pp. a2, b2, c2, d2, e2, f2, g2, h2 (16)

Qaralar: Şe8, Vd8, Ta8, Th8, Fc8, Ff8, Ab8, Ag8, pp. a7, b7, c7, d7, e7, f7, g7, h7 (16)

Dərslinin əvvəlindəki 3-cü və 4-cü diaqramlara yenidən nəzər salaq. Hər xananın necə adlandırıldığını biz artıq bilirik. Şahmat fiqurları isə aşağıdakı cədvəldəki şərti işarələrlə göstərilir:

Fiqurun adı	Şərti işarəsi
Şah	Ş
Vəzir	V
Top	T
Fil	F
At	A
piyada	p. (yalnız fiqurların vəziyyəti yazılanda)

Gördüyünüz kimi, əvvəlcə ağ, sonra isə qara fiqurların yerləşməsi yazılır. Fiqurlarda isə ardıcillıq belədir: əvvəlcə şahın vəziyyəti, sonra vəzir, toplar, fillər, atlar və piyadaların vəziyyəti yazılır. Eyni adlı fiqurlar yazıldıqda əvvəlcə "a" şaquli istiqamətində, sonra isə "h" şaquli istiqamətində yerləşən fiqurlar qeyd edilir. Eyni adlı fiqurlar bir şaquli xəttə yerləşdikdə isə 1-ci üfiqi xəttədən 8-ci xətt istiqamətindəki ardıcillıqla göstərilir.

Şərti işarə	Şərti işarə nəyi ifadə edir
-	Adi gediş
:	Hər hansı bir fiquru vurmaq
+	Şah elan etmə
++	İkiqat şah e'lan etmə
x	Mat e'lan etmə
0-0	Qısa qalaqurma

0-0-0	Uzun qalaqurma
!	Yaxşı, güclü gediş
!!	Əla, çox güclü gediş
?	Zəif, səhv gediş
??	Çox pis gediş, kobud səhv
!?	Təqdirə layiq gediş
?!	Şübhəli gediş
~	İstənilən gediş
±	Ağlarda üstünlük var
∓	Qaralarda üstünlük var
+—	Ağlarda uduş vəziyyətidir
—+	Qaralarda uduş vəziyyətidir
=	Vəziyyət bərabərdir

3.4. ŞAHMAT TERMİNLƏRİ

Şahmat oyunu üç mərhələdən ibarətdir: Debüt (oyunun başlanğıcı), mittəşpil (orta hissə) və endşpil (sonluq).

Debüt – görüşün ilk mərhələsidir.

Təhlil - oynanılmış görüşlərdə yaranmış vəziyyətlərə qiymət verilməsidir. Variantların hesablanması və mövqenin qiymətləndirilməsi təhlil bacarığının əsasını təşkil edir.

Hücum – şahmat görüşlərində hücumetmə, məqsədə çatmaq üsuludur. Hücum obyektləri müxtəlif ola bilər. Lakin əsas məqsəd rəqibin şahı üzərinə hücumu keçməkdir. Əgər hücumu qarşı hücum edilərsə, bu əks-hücum adlanır.

Variant – məntiqi cəhətdən birləşən gedişlər seriyasıdır.

Fiqurların qarşılıqlı əlaqəsi – Şahmat mübarizəsinin mühüm strateji prinsipi olaraq vahid plana tabe olan fiqurların dəyişdirilməsi.

Götürmə – Taxta üzərindən rəqibin fiqurunu və ya piyadasını vurarkən öz fiqurunu və ya piyadanı rəqibin fiqurunun və ya piyadasının tutduğu xanaya qoyulması.

Keçiddə götürmə – Əgər bir piyada ilkin vəziyyətdən iki xana getdiyi zaman rəqib piyadasının zərbəsi altında olan xanadan keçərsə, rəqib piyadası növbəti gedişdə həmin piyadanı vura bilər. Bu zaman zərbə altından keçən piyada götürülür və öz piyadası həmin zərbə altında olan xanaya qoyulur. Keçiddə götürmə yalnız növbəti gedişdə ola bilər.

Çəngəl – Bir fiqurun eyni zamanda 2 və daha çox rəqib fiquruna hücumu çəngəl adlanır.

Qambit – Bu termin italyan dilində olan «gambetto» sözündən götürülmüşdür və hərfi tərcümədə «badalaq vurmaq» kimi tərcümə edilir. Tərəflərdən biri oyunun başlanğıcında təşəbbüsü ələ almaq məqsədilə fiqur (adətən bir və bir neçə piyada) qurban verməklə mərkəzi ələ alır və ya fiqurlarını tez bir zamanda inkişaf etdirirək mövqə üstünlüyü əldə edir və ya hücumu keçmək imkanları qazanır.

Grossmeyster – (almanca "böyük usta" deməkdir)- əvvəllər rəsmi statusu olmayan ən yaxşılara cəmiyyətlər tərəfindən verilən rütbə. 1949-1950-ci illərdə beynəlxalq grossmeyster rütbəsi rəsmi status almışdır.

Endşpil – (almanca "oyunun sonu" deməkdir)- Şahmat oyunun sonluq hissəsi belə adlanır. Başlıca xüsusiyyəti

taxta üzərində fiqurların az olmasıdır.

Qurban – Müəyyən edilmiş məqsədə nail olmaq üçün könüllü surətdə verilmiş maddi üstünlük.

Müdafiə – Hücüm hərəkətinə müqavimət göstərmək.

Təşəbbüs – Rəqibin fiqurlarını və imkanlarını təhlükəyə almaq üçün göstərilmiş fəallıq.

Kombinasiya – Maddi və mövqe üstünlüyü qazanmaq məqsədilə qurban verməklə həyata keçirilən məcburi gedişlərdən ibarət olan variantdır.

Həmlə – Konkret məqsədə nail olmaq üçün bir və ya bir neçə gediş.

Mat – Müdafiəsi olmayan elan edilmiş şah.

Dəyirman – Topun və filin iştirakı ilə açıq silsilə şahlar elan edən kombinasiyanın adı.

Mittelspil – (oyunun orta mərhələsi)– hər iki tərəfin əsas qüvvələrini hərəkət etdirərək, mübarizəyə başladığı mərhələsi.

Şahmat notasiyası – Müəyyən bir mövqenin və ya görüşün yazılması sistemi.

Qarşıdurma – Bu, şahların elə bir yerləşməsidir ki, şahquli, üfüqi, yaxud diaqonal xəttlər üzrə onların arasındakı xanaların sayı tək olsun.

Tələ – Rəqibin uduş güman etdiyi, əslində isə səhv olan gediş.

Keçid piyadası – Qarşısında rəqibin maneə törədən piyadası olmayan piyada.

Qoşalaşmış piyada – Bir tərəfin iki (üç) piyadasının bir şahquli xətt üzərində dayandığı piyadalar.

Çevrilən piyada – Sonuncu xanaya çataraq şahdan başqa istənilən fiqura çevrilən piyada.

Dəyişmə – Bir-birinə bərabər olan fiqurların dəyişməsi

Strategiya – Mübarizənin ümumi planı, onun düzgünlüyü mövqenin konkret qiymətləndirilməsi ilə müəyyən-ləşdirilir. O, nəinki öz imkanlarını, həm də rəqib tərəfin imkanlarını nəzərə almalıdır.

Taktika – Strategiyanın tərkib hissəsidir, strateji plan-ların ayrı-ayrı əməliyyatların həyata keçirilməsini təmin edir.

Temp – Şahmat mübarizəsində iki mənə daşıyır. "Temp" sözü altında mübarizənin inkişaf etməsinin ahən-gini başa düşmək olar. Digər mənası bir gediş çox etmək-dir.

Cinah – Şahmat taxtasının bir hissəsi, məsələn ağların vəzirinin yerləşdiyi tərəf vəzir cinahı («a,b,c,d» xətləri), ağların şahının yerləşdiyi tərəf isə şah cinahı («e,f,g,h» xətləri) adlanır.

Seytnot – Düşünmək üçün vaxt çatışmamazlığı.

Mərkəz – Şahmat taxtasının dörd xanası (d4, e4, e5, d5).

Suqsvanq – Hər hansı bir gedişi əlverişsiz nəticə ilə başa çatan mövqe.

"**Şah**" – şah təhlükə.

İkiqat "şah" – eyni vaxtda iki fiqurun şah təhlükə tö-rətməsidir.

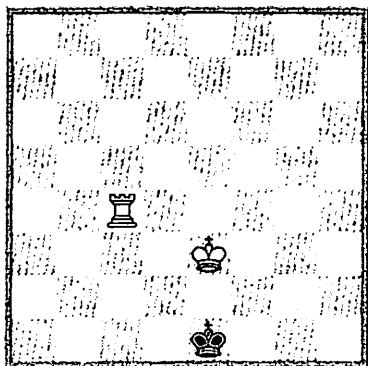
Daimi "şah" – "şah" elan etmənin ardıcıl seriyasıdır ki, şah özünə sığınacaq tapa bilmir.

Keyfiyyət – spesifik şahmat terminidir. Keyfiyyətin udulması yüngül fiqurun əvəzinə topun udulmasıdır.

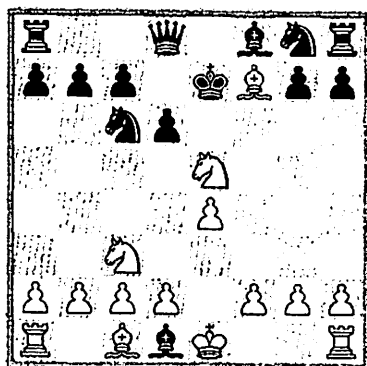
FƏSİL IV. ŞAHMAT MƏSƏLƏLƏRİ

1 gedişə mat.

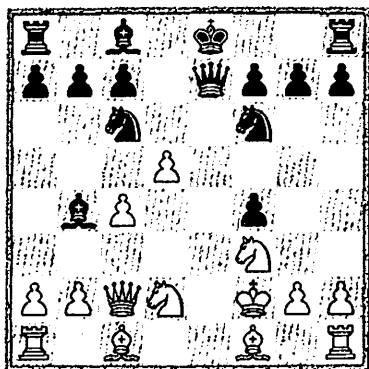
(△ - ağlar başlayır ▲ - qaralar başlayır)

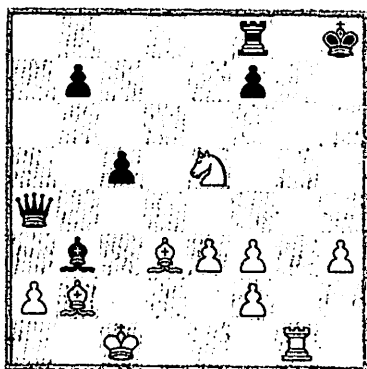
1△

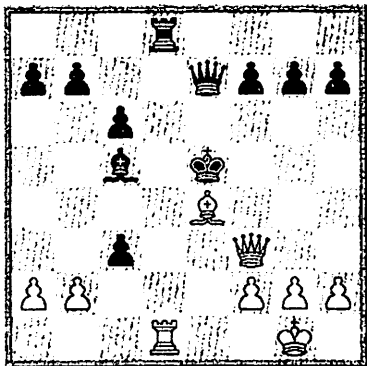
2△

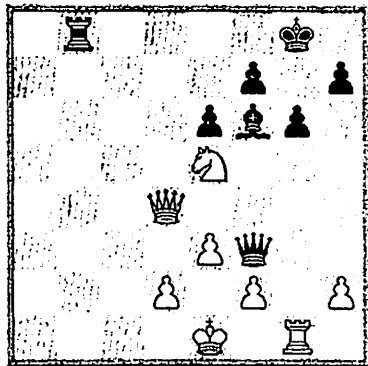
3. ▲

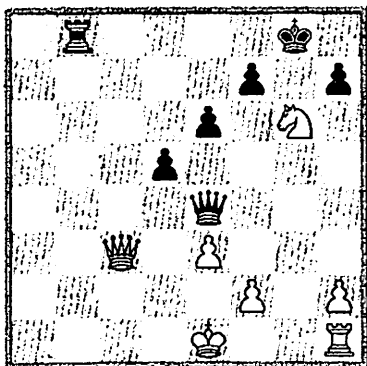
4. △

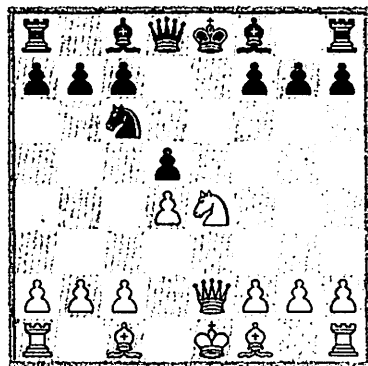
5. Δ

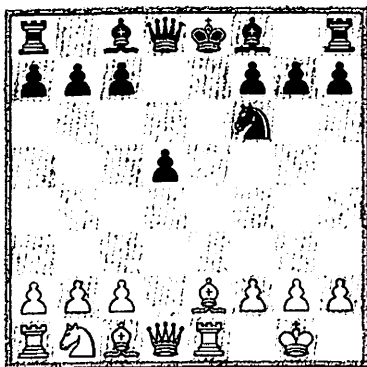
6. $\blacktriangle$

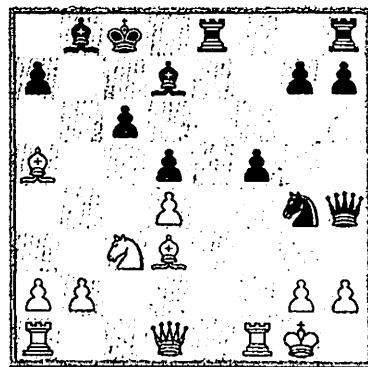
7. Δ

8. Δ

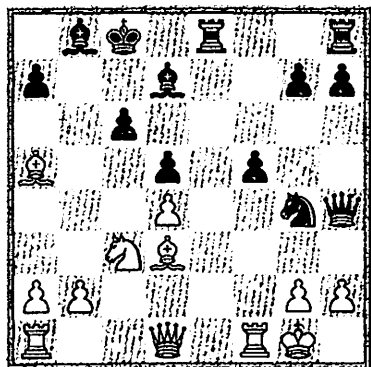

9. Δ

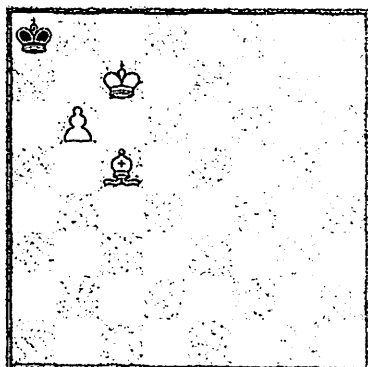

10. $\blacktriangle$

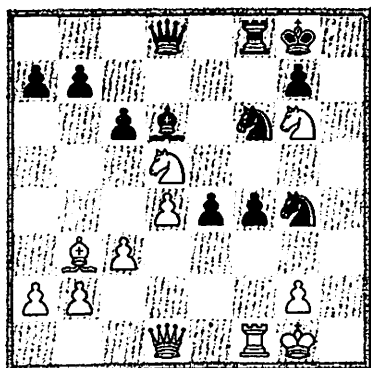

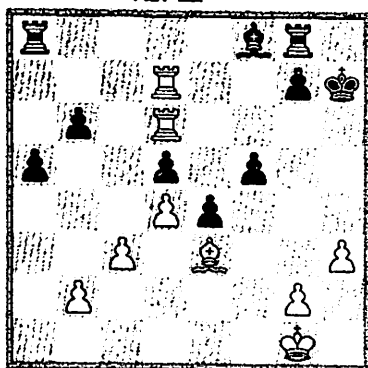
11. △

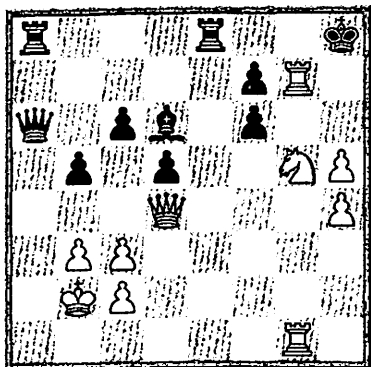
12. △

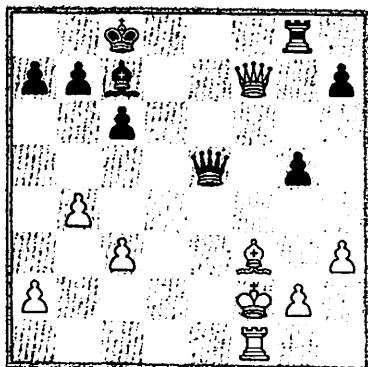
13. △

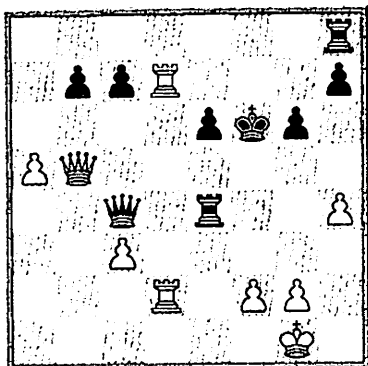
14. △

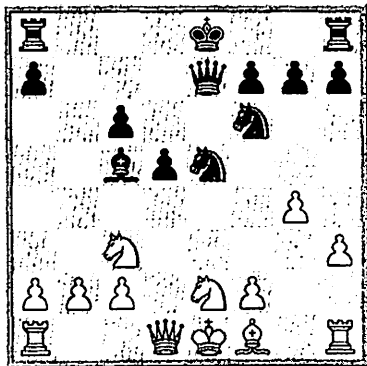
15. △

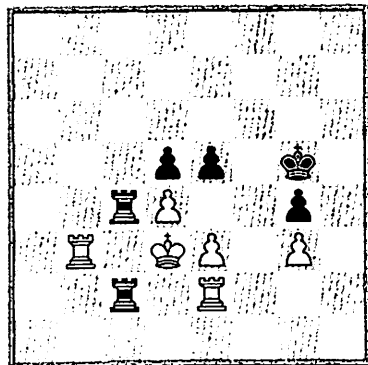
16. ▲

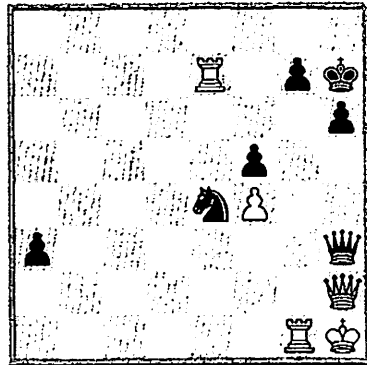
17. △

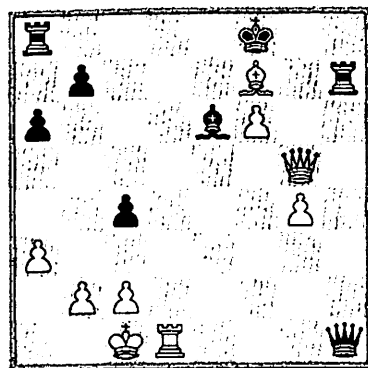
18. ▲

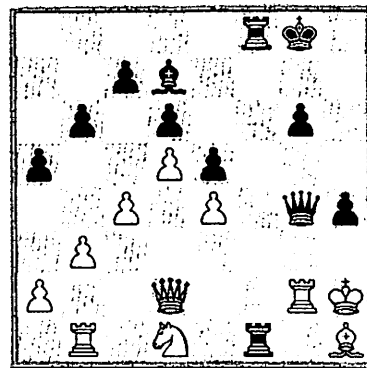
19. ▲

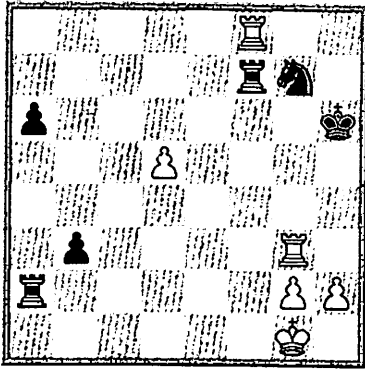
20. ▲

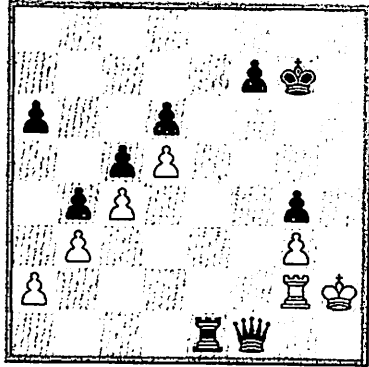
21. △

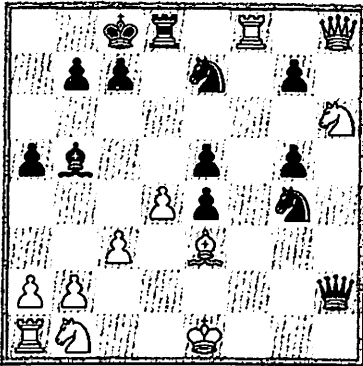
22. ▲

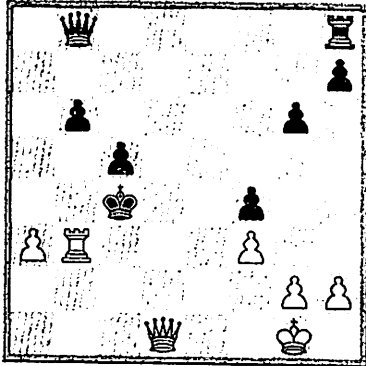
23. △

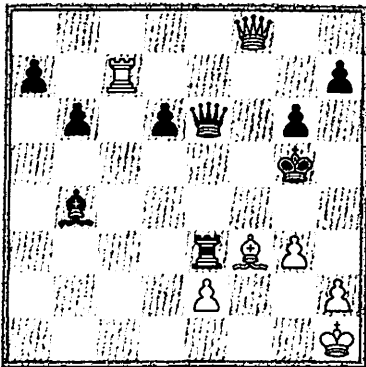
24. ▲

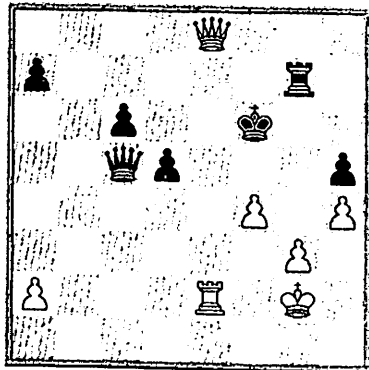
25. △

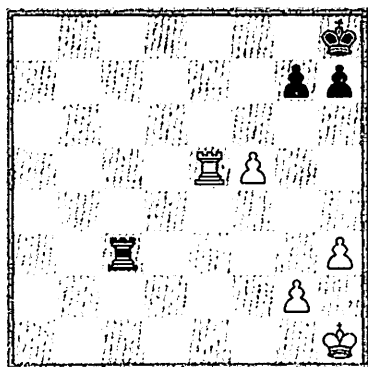
26. △

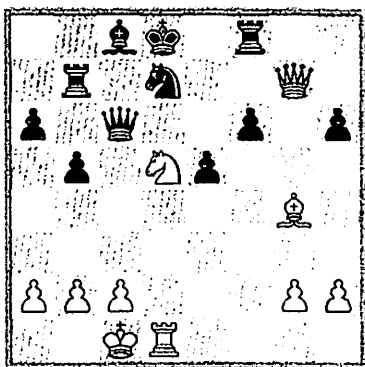
27. △

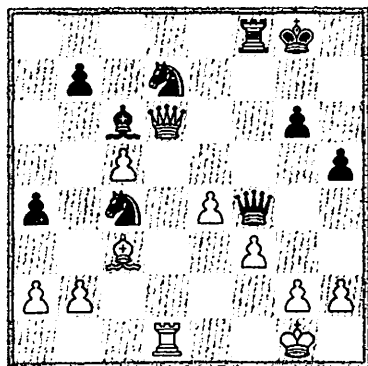
28. △

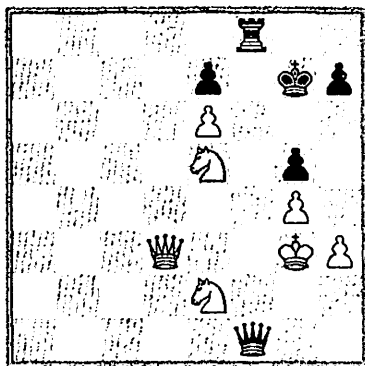
29. △

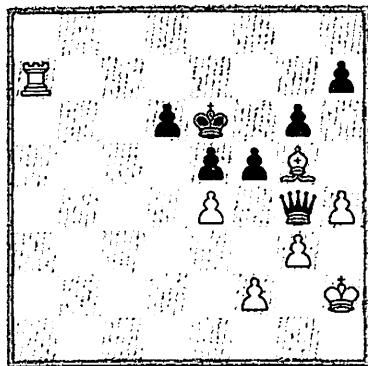
30. △

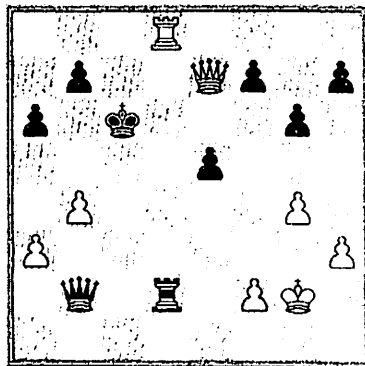
31. △

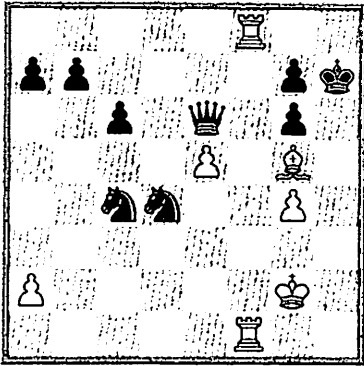
32. ▲

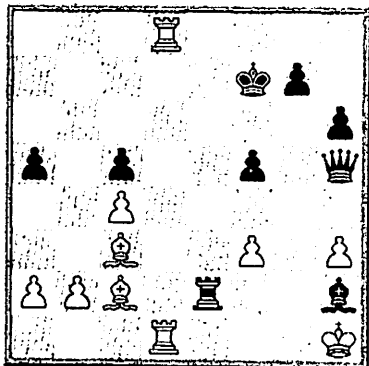
33. △

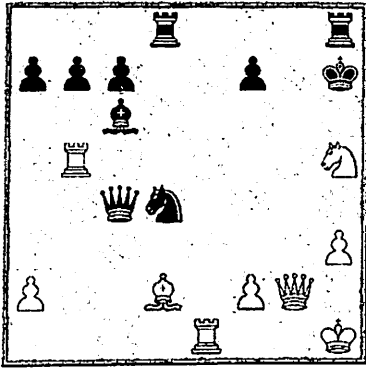
34. △

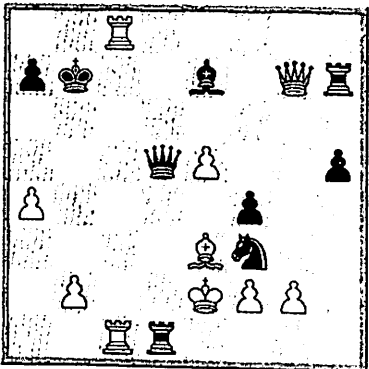
35. △

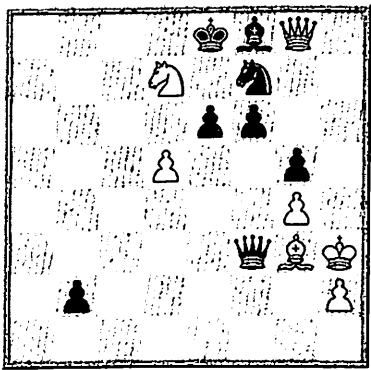
36. ▲

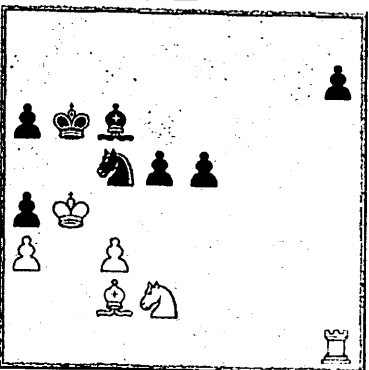
37. △

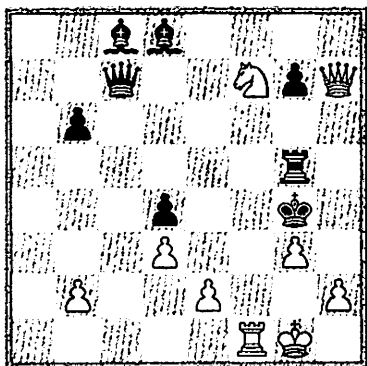
38. ▲

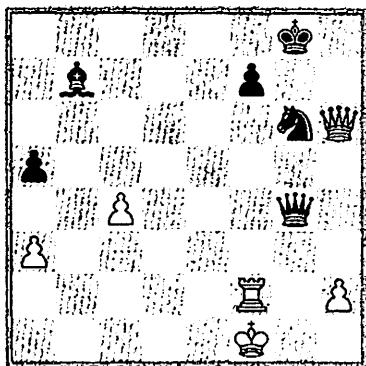
39. ▲

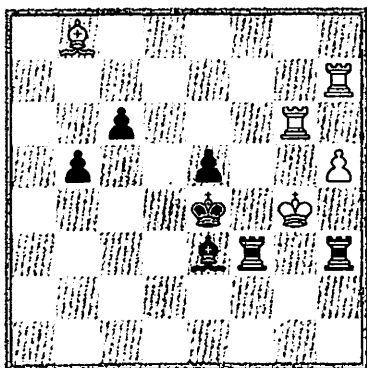
40. ▲

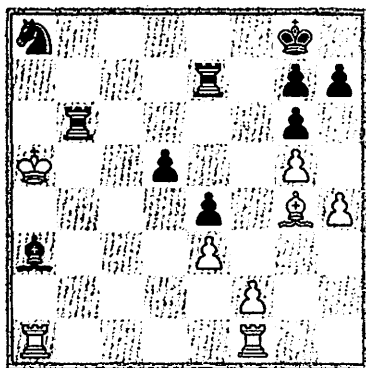
41. △

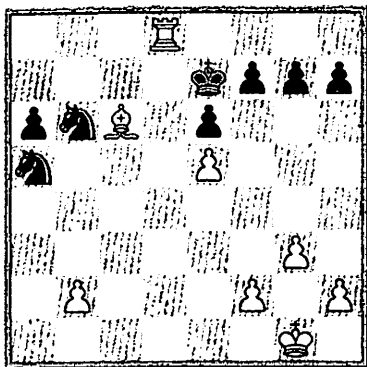
42. ▲

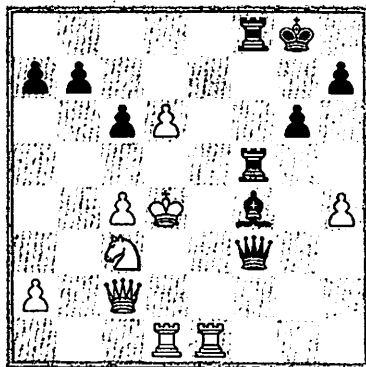
43. ▲

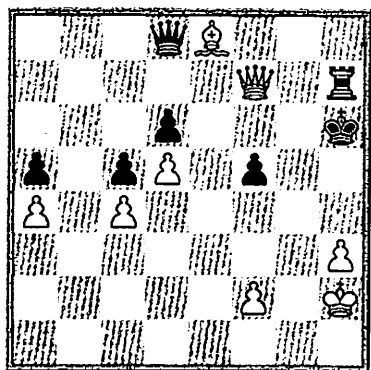
44. ▲

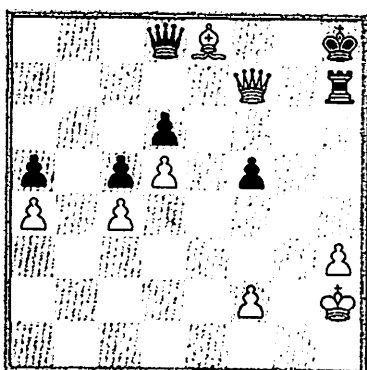
45. △

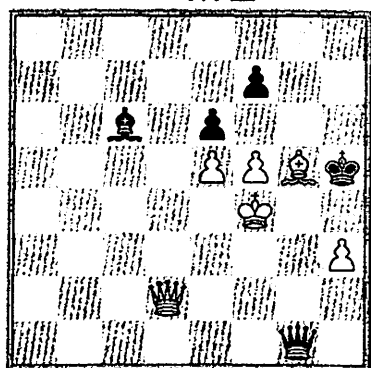
46. ▲

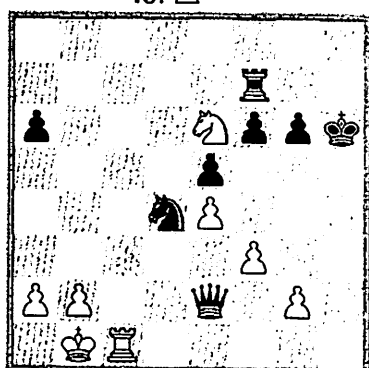
47. △

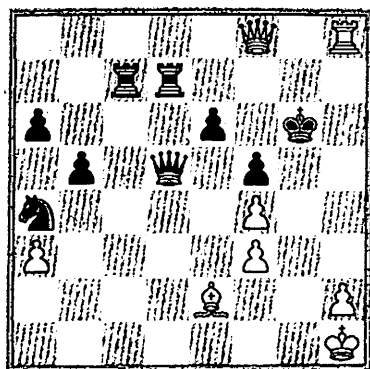
48. △

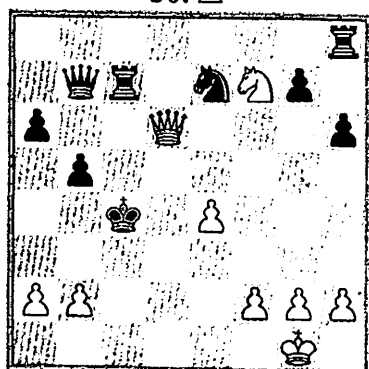
49. ▲

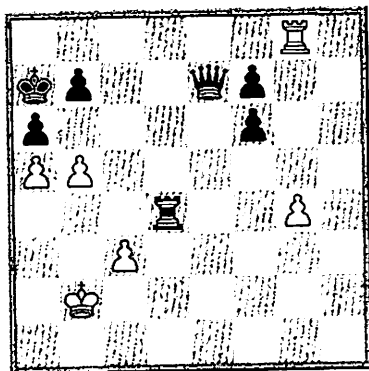
50. △

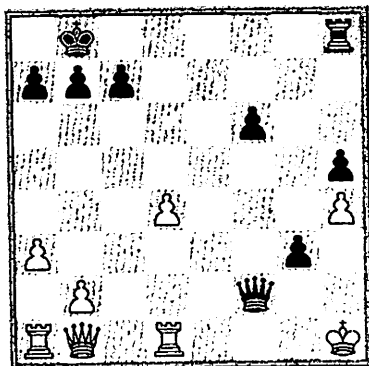
51. △

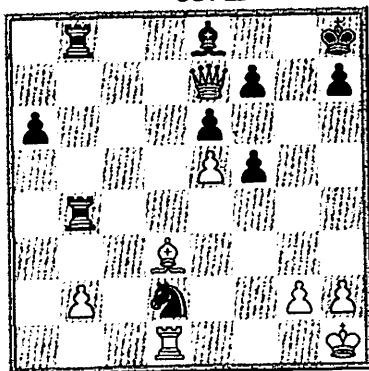
52. △

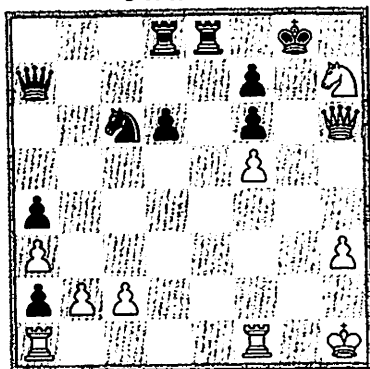
53. △

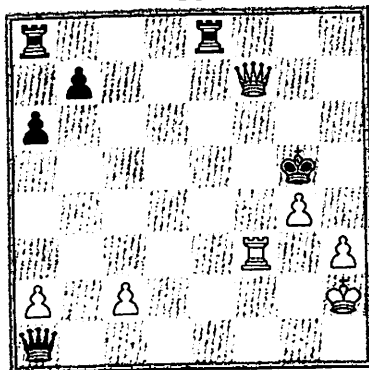
54. ▲

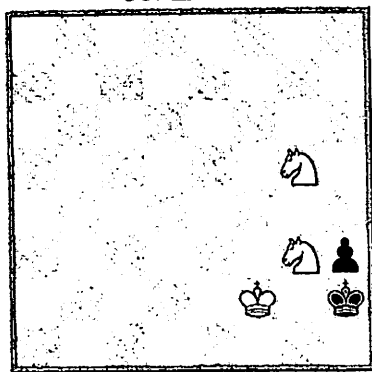
55. △

56. △

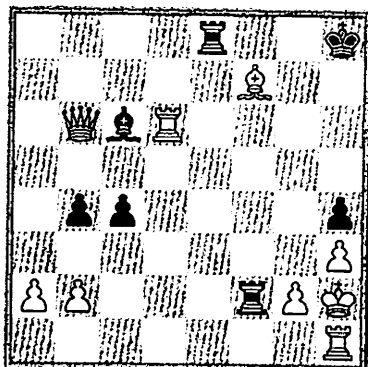

57. △

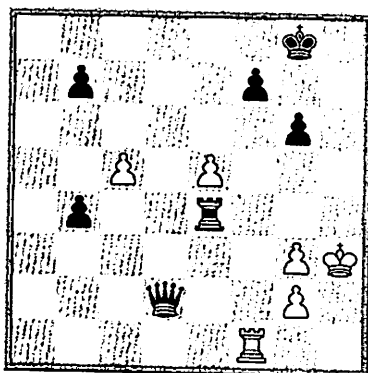

58. △

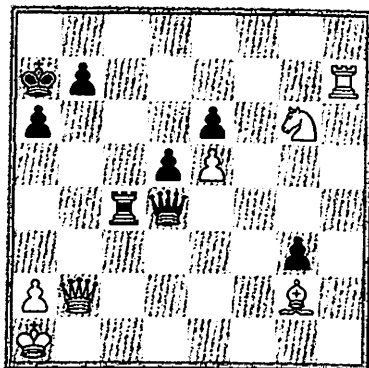

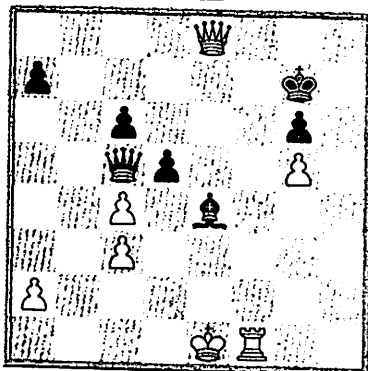
59. ▲

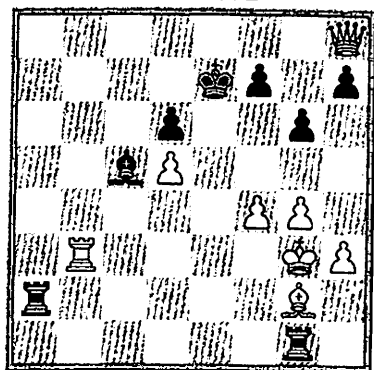
60. ▲

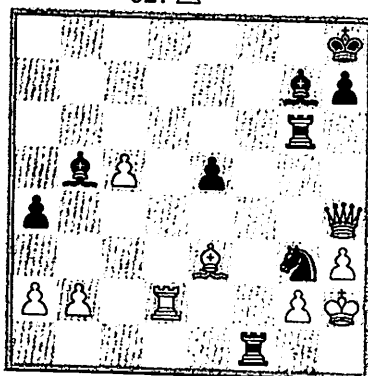
61. ▲

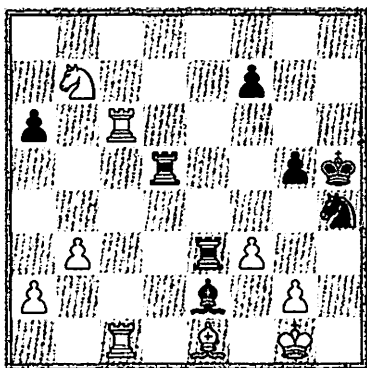
62. △

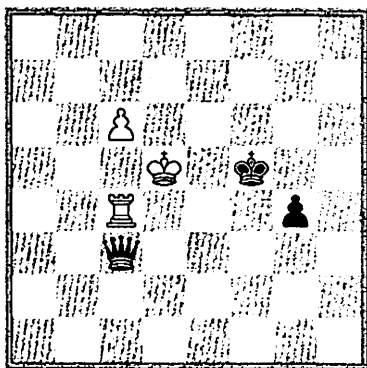
63. △

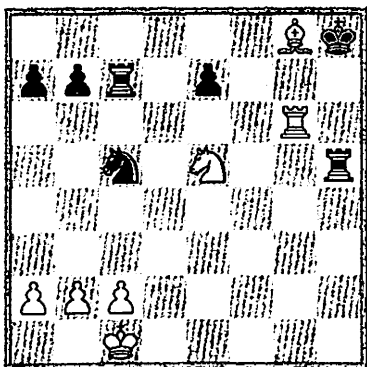
64. ▲

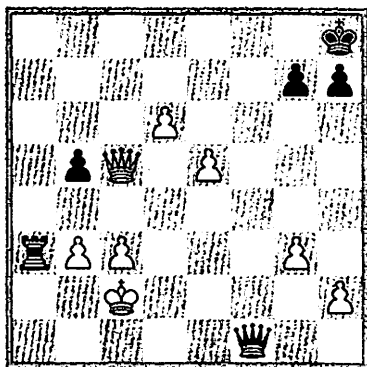
65. △

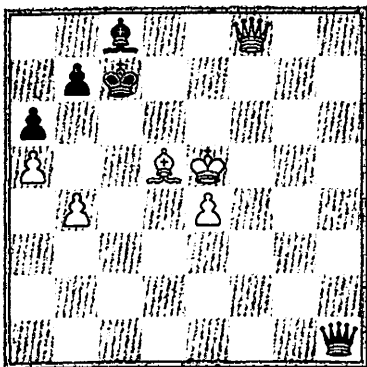
66. ▲

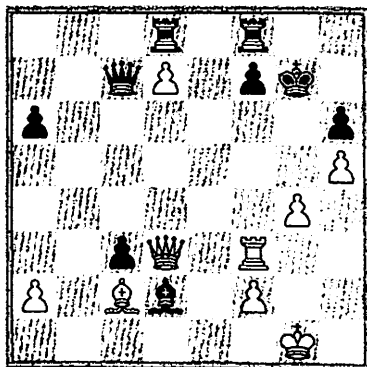
67. △

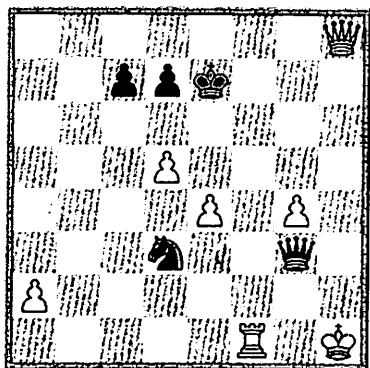
68. ▲

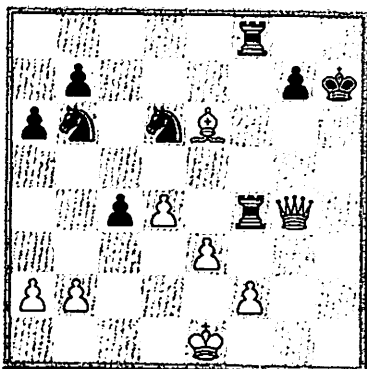
69. △

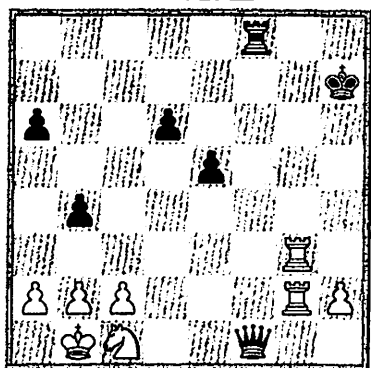
70. △

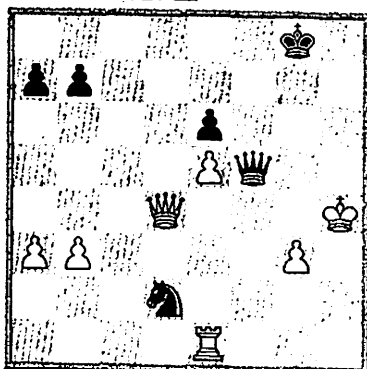
71. △

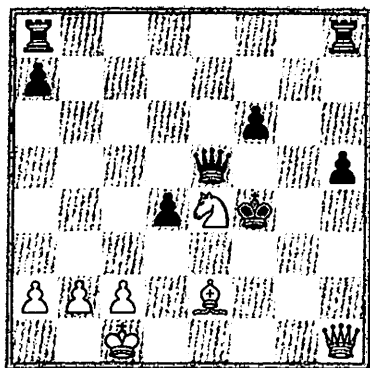
72. △

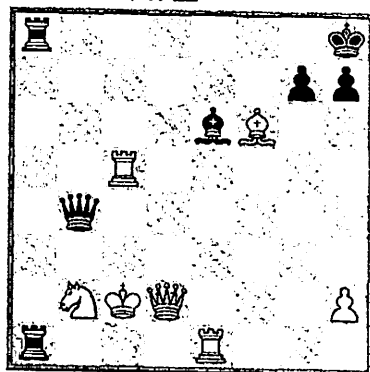
73. △

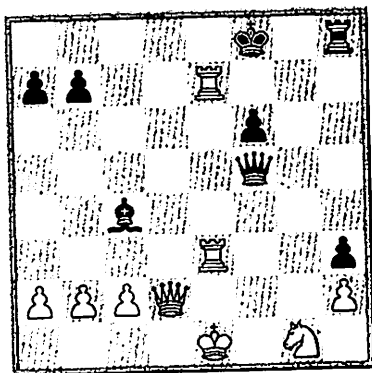
74. ▲

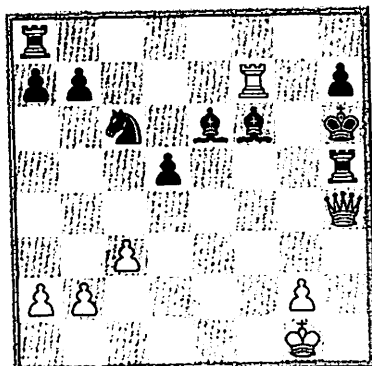
75. △

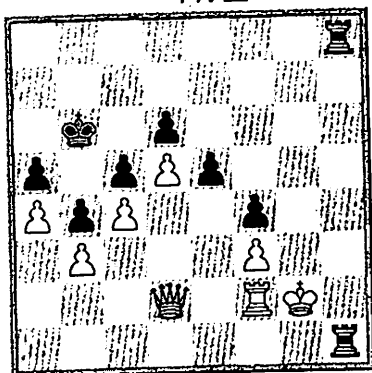
76. ▲

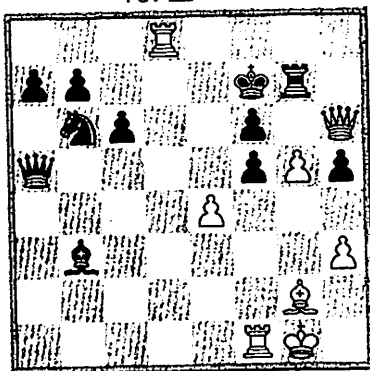
77. Δ

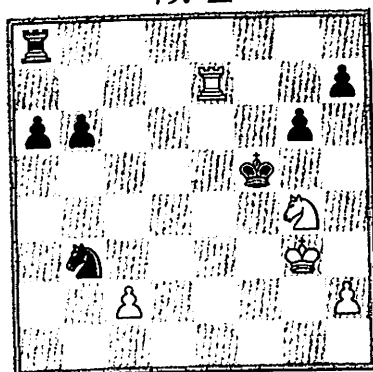
78. Δ

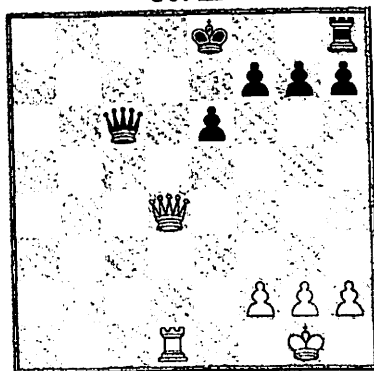
79. $\blacktriangle$

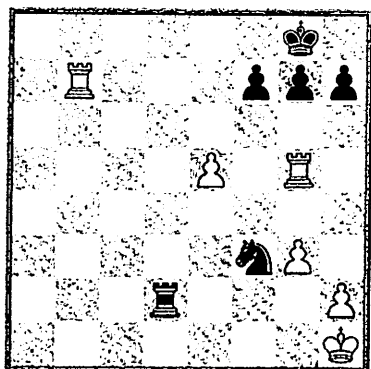
80. Δ

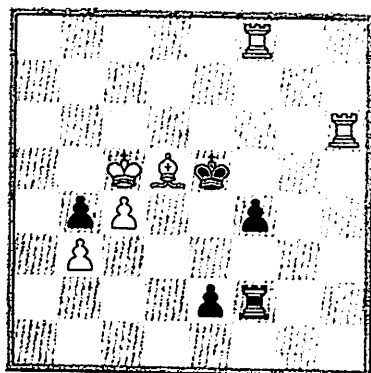
81. Δ

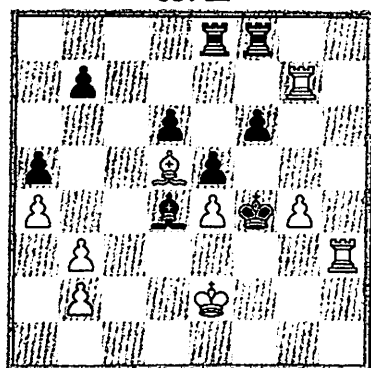
82. Δ

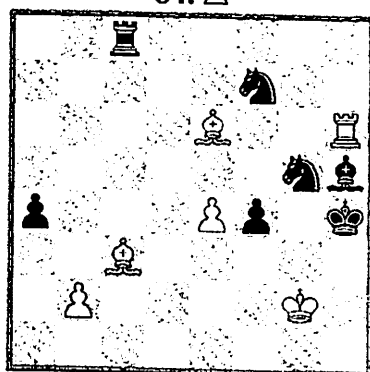
83. ▲

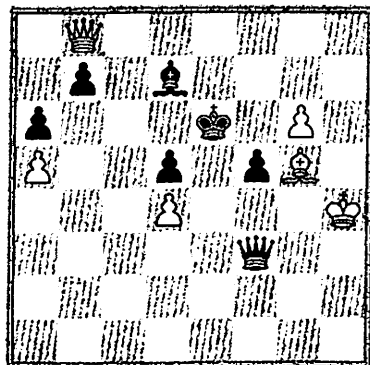
84. △

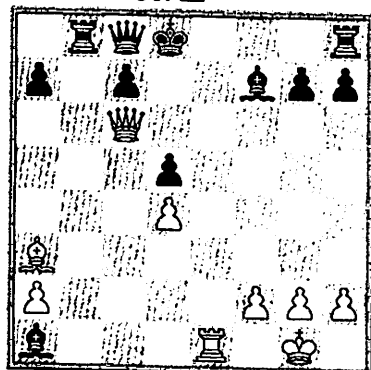
85. △

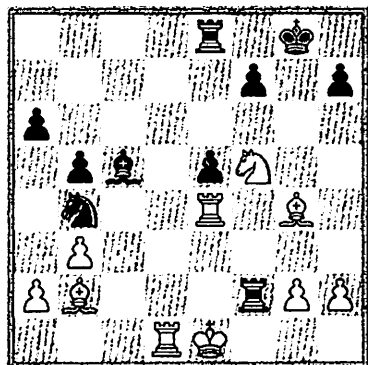
86. △

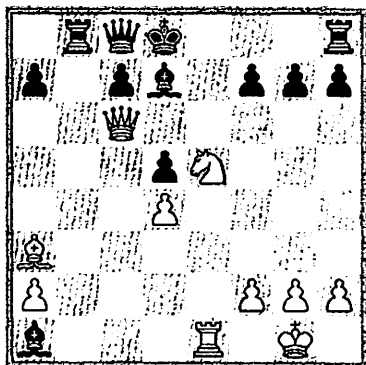
87. △

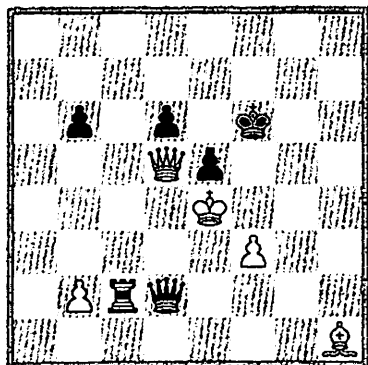
88. △

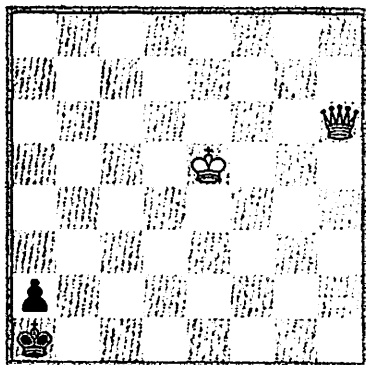
89. ▲

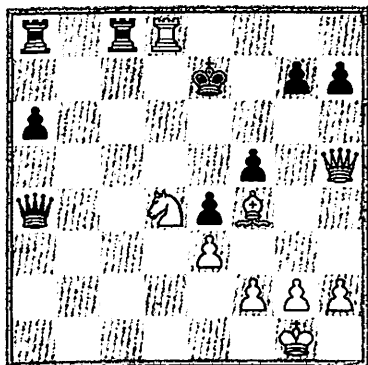
90. ▲

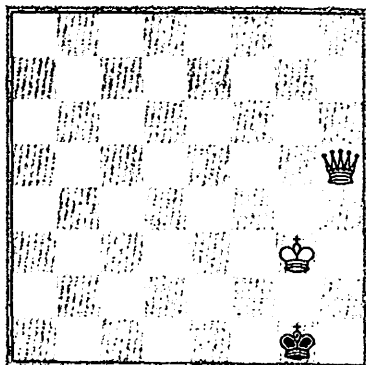
91. ▲

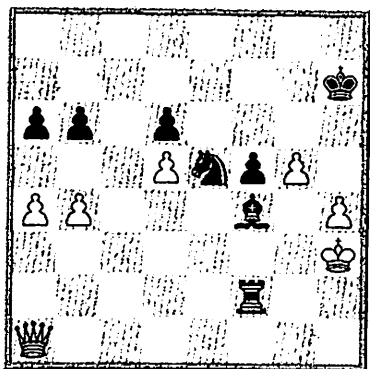
92. ▲

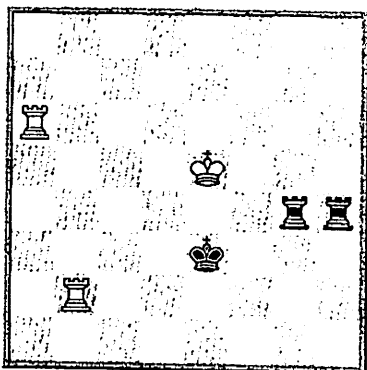
93. ▲

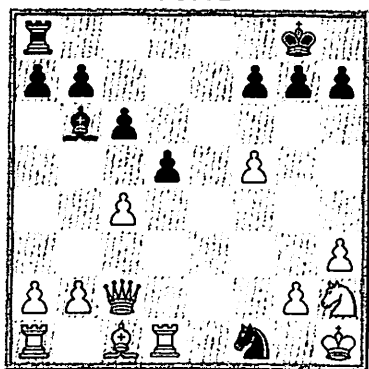
94. ▲

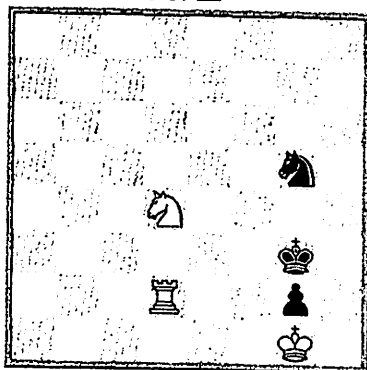
95. ▲

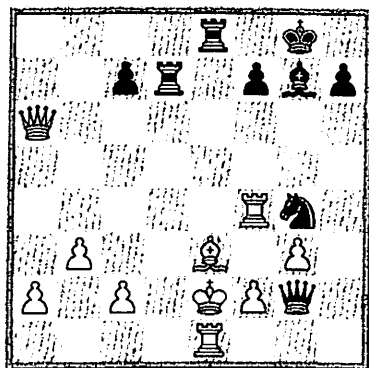
96. △

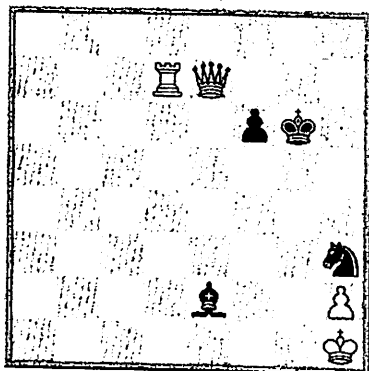
97. ▲

98. ▲

99. ▲

100. ▲

CAVABLAR

1.1.Tc1	33. 1.Te7	65. 1.g4
2.1.Ad5	34.1. Vc5	66. 1...Ve5
3.1...Ve3	35. 1.Th1	67. 1.Af7
4.1.Af7	36. 1...Vf3	68. 1...Ta2
5. 1.Vf5	37. 1.Af6	69. 1.Vd6
6.1...Tb1	38. 1... Ag1	70. 1.Vh7
7.1.Vh8	39. 1...Vf1	71. 1.Vf8
8.1.Af6	40. 1...a5	72. 1.Vh5
9.1.Fb5	41. 1.Vh4	73. 1.Th3
10.1...Vh2	42. 1...Vd1	74. 1...Af3
11.1.Fa6	43. 1...Tfg3	75. 1.Vf3
12.1.b7	44. 1...Ta7	76. 1...Vb3
13.1.Af6	45. 1.Te8	77. 1.Vd8
14.1.Th6	46. 1...c5	78. 1.Vf6
15.1.Af7	47. 1.Vg6	79. 1...T8h2
16.1... Fb6	48. 1.Vf8	80. 1.Vf6
17.1.Vg5	49. 1...Vg5	81. 1.Te5
18.1...Af3	50. 1.Th1	82. 1.Vd8
19.1...e4	51. 1.Th6	83. 1...Th2
20.1...Af2	52. 1.Ae5	84. 1.Te6
21.1.Vg8	53. 1.b6	85. 1.Tf3
22.1...Vh3	54. 1...Vh2	86. 1.Fe1
23.1.Th8	55. 1.Vf8	87. 1.Ve5
24.1...Vh1	56. 1.Af6	88. 1.Fe7
25.1.Td8	57. 1.Vh5	89. 1...Ac2
26.1.Vd3	58. 1.Af3	90. 1.Af7
27.1.Vf4	59. 1...Tg2	91. 1...Ve2
28.1.Ve6	60. 1...Vh6	92. 1.Vc1
29.1.Te8	61. 1...Tc1	93. 1.Fg5
30.1.Ve7	62. 1.Tf7	94. 1.Vd1
31.1.Vg6	63. 1.Tb7	95. 1...Th2
32.1... Vf2	64. 1...Th1	96. 1.Ta3
		97. 1...Ag3
		98. 1...Ah3
		99. 1...Te3
		100. 1...Ff3

Ə D Ə V İ Y U A T

1. И.З.Бондаревский. Учитесь играть шахматы. Лениздат, 1966
2. Ş.Quliyev «Azərbaycan şahmat tarixindən səhifələr» Bakı.1971
3. А.Ройзман «Шахматные миниатюры» М.1978
4. А.Нимцович «Моя система на практике». М.1979
5. В.Голенищев «Программа подготовки шахматистов I разряда» М.1980
6. В.Зак «Пути совершенствования». М.1981
7. Е.Ласкер «Учебник шахматной игры». М.1981
8. X.R.Karablanka «Şahmat oyunu dərsliyi». Bakı.1983
9. A.Sarıçev «Azərbaycan şahmat bəstəçiliyi». Bakı.1985
10. A.Zeynalli, P.Əliyev «Şahmat aləminə səyahət». Bakı.1986
11. А.Журавлев «Шаг за шагом» М.1989
12. В.Иващенко «Шахматный практикум для начинающих» М.1992
13. «Шахматная энциклопедия» М.1995.
14. А.Панченко «Теория и практика шахматных окончаний» М.1997
15. Шахматный Кодекс ФИДЕ -1997
16. Ю.Авербах «Школа середины игры» М.2000
17. И.Бондаревский «Комбинации в миттельшпиле». Р-Д.2001
18. М.Таль, П.Керес, А.Котов и др. «Шахматная академия» Р-Д. 2002
19. В.Ə.Rüstəmov «Şahmat oyunu dərsliyi». Bakı.2002
20. В.Конотопов, С.Конотопов «Тесты по тактике для высококвалифицированных шахматистов». М.2003
21. А.Панченко «Теория и практика миттельшпиля» М.2004
22. Н.Калиниченко «Дебютный репертуар атакующего шахматиста» М.2005
23. В.Пожарский «Шахматный учебник в этюдах». Р-Д.2005
24. С.В.Рублевский. 64 урока мастерства. М. 2007
25. И.Михайлова «Стратегия Чемпионов. Мышление схемами». М.2008

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
FƏSİL I. ŞAHMAT OYUNUNUN YARANMASI VƏ YAYILMASI TARİXİ	5
1.1. Şahmat oyununun inkişaf tarixi	5
1.2. Çaturanqa. Oyun qaydaları	8
1.3. Şətrənc. Oyun qaydaları	9
1.4. Bizans. Oyun qaydaları.	10
1.5. Şahmat Azərbaycanda.	11
1.6. Azərbaycanın qabaqçıl şahmatçıları	17
FƏSİL II. DÜNYANIN ƏN GÜCLÜ ŞAHMATÇILARI.	26
2.1. Tacsız çempionlar.	26
<i>Fransua Flidor</i>	26
<i>Adolf Anderson</i>	29
<i>Pol Morfi</i>	34
2.2. Dünya çempionları.	38
<i>Vilhelm Steynits</i>	39
<i>Emanuel Lasker</i>	43
<i>Xose Raul Kapablanka</i>	49
<i>Aleksandr Alyoxin</i>	54
<i>Maks Eyve</i>	60
<i>Mixail Botvinnik</i>	65
<i>Vasili Smislov</i>	70
<i>Mixail Tal</i>	74
<i>Boris Spasski</i>	78
<i>Robert Ceyms Bobbi Fişer</i>	82
<i>Anatoliy Karpov</i>	88
<i>Vladimir Kramnik</i>	95
<i>Vişvanatan Anand</i>	96

2.3. Qadın dünya çempionları	98
<i>Vera Mençik</i>	98
<i>Lyudmila Rudenko</i>	100
<i>Yelizaveta Bıkova</i>	103
<i>Olqa Rubtsova</i>	104
<i>Nona Qaprinaşvili</i>	105
<i>Maya Çiburdanidze</i>	106
<i>Se Tzyun</i>	107
<i>Juja Polqar</i>	108
<i>Çju Çen</i>	109
<i>Antoanetta Stefanova</i>	110
<i>Syuy Yuyxua</i>	111
<i>Aleksandra Kostenyuk</i>	111
<i>Xou İfan</i>	112
2.4. Beynəlxalq Şahmat Federasiyası–FİDE	114
2.5. Azərbaycan Şahmat Federasiyası – AŞF	117

FƏSİL III. ŞAHMAT OYUNU HAQQINDA

ƏSAS ANLAYIŞLAR..... 120

3.1. Şahmat taxtası. Fiqurların gedişləri	120
3.2. Şah elan etmə, mat. Heç-heçə.	131
3.3. Şahmat notasiyası	136
3.4. Şahmat terminləri	138

FƏSİL IV. ŞAHMAT MƏSƏLƏLƏRİ .....

Cavablar	159
Ədəbiyyat	160

7A91

71437

R91

Quaternary B

Salmon T. H. 1958

204

270

Rüstəmov Bəxtiyar Əyyub oğlu -

Fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, professor, Azərbaycan Respublikası Əməkdar məşqçisi, beynəlxalq dərəcəli hakim, FİDE ustası.

Əzizova Şəfəq Aslan qızı -

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının dosenti, Azərbaycan Respublikası Əməkdar məşqçisi, Respublika dərəcəli hakim, FİDE ustası.

Davidov Samir Fətəli oğlu -

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının müəllimi, Respublika dərəcəli hakim.

B.Rüstəmov, Ş.Əzizova, S.Davidov

ŞAHMAT

I hissə

(Ali məktəb tələbələri üçün dərslik)

Çapa imzalanmışdır: 19.12.2011

Kağız formatı: 60x84 1/16

Həcmi: 10,25 ç.v.

Sifariş: 49;

Tiraj: 250

Kitab «Araz» nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış
və hazır diapozitivlərdən istifadə olunmaqla
çap edilmişdir.

Ünvan: Mətbuat pr. 529-cu məhəllə

Tel.: 432 34 82